

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**FEQÎYÊ TEYRAN'IN ŞÊXÊ SEN'AN ŞİİRİNİN İÇERİK
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Bülent KAYA
15939010

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Osman ASLANOĞLU

Diyarbakır 2017

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**FEQÎYÊ TEYRAN'IN ŞÊXÊ SEN'AN ŞİİRİNİN İÇERİK
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Bülent KAYA
15939010

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Osman ASLANOĞLU

Diyarbakır 2017

TAAHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Feqîyê Teyran’ın Şêxe Sen’an Şiirinin İçerik Açısından İncelenmesi” adlı tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım klavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü eğitim-öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

21/07/2017

Bülent Kaya

KABUL VE ONAY

Bülent KAYAtarafından hazırlanan“Feqîyê Teyran’ın Şêxê Sen’an Şiirinin İçerik Açısından İncelenmesi’’adındaki çalışma 21/07/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Abdurrahman Adak(Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Hacı Önen (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Osman Aslanoğlu (Üye)

ÖNSÖZ

Söz, ilk insanla başlar. Önceleri sadece düşünceyi ifade etmek için yeterli olan dil sade ve basittir, ancak zaman içerisinde işlenip estetik güzellik de kazanarak daha etkileyici bir hal alır, bu da söyleyişe sanatlı bir ifade katar. Feqîyê Teyran'ın dili de sanatlı olmasının ötesinde adeta bir suyun akıcılığı ve berraklığı gibi akıp gitmektedir. O, öyle duru ve pâk bir şair ki onun şiirleri okunduğunda insanla adeta konuşur bir mahiyettedir. Şiirleri hem sanatlı hem de sadedir, ilk bakışta bu durum çelişik gibi görünse de Feqîyê Teyran için sözü hem sanatlı hem de sade kullanmak gayet tabii ve mümkündür; çünkü O, şiirin üstadı ve pîridir.

Feqîyê Teyran, şiirleriyle Allah'ı ve onun yarattıklarını sevmeyi, sabrı, dünya hayatının faniliğini ve ilahi aşkı kendine has tarzıyla kaleme almıştır. Onun Şêxê Sen'an eseri de böyle bir şiirdir.

Feqîyê Teyran ile ilgili olarak yapılan çalışmalara baktığımızda ağırlıklı olarak onun şiirlerinin tespitine yönelik olarak yapılan çalışmalardan ve derlemesinden ibarettir. Biz de bundan sıyrılmaya çalışarak onun en önemli ve en uzun şiirleri arasında yer alan Şêxê Sen'an şiirini içerik açısından ele almaya çalıştık.

Çalışma boyunca şiirlerini işlemekten büyük bir keyif aldığım Feqîyê Teyran'ın divanında, şiirlerinin derlemesinde, kendisi ve Kürt Edebiyatı ve Diliyle ilgili emeği geçen herkese, özellikle kıymetli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Osman ASLANOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bülent KAYA

Diyarbakır 2017

ÖZET

Feqîyê Teyran, Ehmedê Xanî ve Melayê Cizîrî ile beraber klasik Kürt edebiyatının üç büyük kurucusundan biridir. Bilindiği gibi Kürt klasik edebiyatı, Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi altında kalmış, Arapça ve Farsça mazmun ve tamlamaların yer aldığı dili ağır bir edebiyattır. Oysa Feqîyê Teyran da klasik şairler içinde yer almasına rağmen dili, son derece sade, halkın kullandığı dildir, içerik olarak da klasik edebiyatta kullanılan klasik mazmunların dışına çıkarak halkın sorunlarını, tabiatı, beşer aşkını dile getirmiştir. Bu çalışmada onun bu özelliğine, divanından geçen şiirlerden hareketle örneklendirmeye çalışılmıştır, bunu yaparken bir yandan şiirlerinde işlediği konulara yani içeriğine değinirken diğer yandan açık ve duru üslubuna, kafiye örgüsüne, söz sanatlarına, mahlasına kısacası şiirlerinin tarzına değinmeye çalıştık.

Bu çalışmadaki örnek şiirler Kadri Yıldırım'ın Faki-yi Teyran Divan (2014) isimli çalışmasından alınmıştır. Şairin önemli eserleri arasında yer alıp da divanında yer verilmeyen şiirlerinin kaynağı da ayrıca belirtilmiştir. Birinci bölümde Feqîyê Teyran'ın hayatı, ikinci bölümde şairliği ve edebi yönü, üçüncü bölümde ise onun en uzun eserleri arasında yer alan ve yaklaşık olarak 362 beyitten oluşan Şêxê Sen'an şiiri içerik açısından incelenmiştir.

Anahtar kelimeler

Feqîyê Teyran, Divan, Şêxê Sen'an, İçerik, Üslup

ABSTRACT

Feqîyê Teyran along with Ehmedê Xanî and Melayê Cizîrî is one of the great founders of classical Kurdish literature. As it is known classical Kurdish literature is under the influence of Arabic and Persian literature. The language in which Arabic and Persian component and phrases take place is a heavy literature. whereas Feqîyê Teyran is a classical poet his language is extremely simple. It is the language that the people use. As the content of classical literature used in classical component out of the problems of people, natural, expressed the love of people. In this study, it was attempted to exemplify this feature by moving from poems passing through divan. In doing this we touched shortly on this subject he works in his poems, the contents and on the other hand we tried to refer the style of the poetry.

The sample poems in this work were taken from Kadri Yıldırım's famous work called Feqîyê Teyran Divan. (2014) The source of his poems, which are among the important work of the poet and aren't included in the divan are also mentioned. In the first chapter the life of Feqîyê Teyran, in the second chapter his poetry and literature position, in the third chapter which is composed of approximately 362 couplet which is among the longest work of Şêxê Sen'an's poem was also examined.

Key words

Feqîyê Teyran, Divan, Şêxê Sen'an, Content, Style

İÇİNDEKİLER

SayfaNo.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	2
2. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI VE YÖNTEMİ	2
BİRİNCİ BÖLÜM	
FEQÎYÊ TEYRAN	
1.1. HAYATI.....	4
1.2. ŞİİRLERİNDE KULLANDIĞI MAHLASLAR.....	7
İKİNCİ BÖLÜM	
FEQÎYÊ TEYRAN'IN ŞAİRLİĞİ VE EDEBİ YÖNÜNE GENEL BİR BAKIŞ	
2.1. KÜRT EDEBİYATI TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	13
2.2. ESERLERİ	15
2.2.1. Hikâye Tarzı Şiirleri.....	15
2.2.1.1. Şêxê Sen'an Manzumesi.....	15
2.2.1.2. Bersîsê Abid Manzumesi.....	18
2.2.1.3. Zembîlfiroş Manzumesi.....	21
2.2.1.4. Kela Dimdim Manzumesi.....	24
2.2.2. Diğer Şiirleri	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FEQÎYÊ TEYRAN'IN ŞÊXÊ SEN'AN ŞİİRİNİN İÇERİK AÇISINDAN
İNCELENMESİ

3.1. DİN	59
3.1.1. Tasavvufi Terimler	59
3.1.1.1 Evîn (Aşk).....	59
3.1.1.2. Eşqa Mecazî, Eşqa Heqîqî (Mecazi Aşk, Hakiki Aşk).....	60
3.1.1.3. Hâl	61
3.1.1.4. Derwêş, Sahibdil (Derviş, Kalp Ehli).....	61
3.1.1.5. Halê Heyretê (Hayret Hali).....	62
3.1.1.6. Hırqe (Hırka).....	63
3.1.1.7. Cezbe	64
3.1.1.8. Emred	65
3.1.1.9. Sema	65
3.1.1.10. Xelîfe (Halife)	66
3.1.1.11. Wird (Vird)	66
3.1.1.12. Cemal, Celal.....	67
3.1.1.13. Sulûk (Sülûk)	67
3.1.1.14. Fena, Kesret	68
3.1.1.15. Xilwet/Xelwet (Halvet)	68
3.1.1.16. Ah, Figan, Feryad.....	69
3.1.1.17. Ehlê Terîq, Ehlê Sulûk (Tarikat Ehli, Süluk Ehli)	69
3.1.1.18. Hal, Meqam (Hal, Makam).....	70
3.1.1.19. Perde (Örtü, Engel).....	70
3.1.1.20. Sir (Sır, Gizem)	71
3.1.1.21. Min Ledun (Allah Katı Bilgi)	71
3.1.1.22. Weslet (Vuslat).....	72
3.1.1.23. Yar	72
3.1.1.24. Walih (Valih, Şaşkın)	73
3.1.2. Dini Terimler	73
3.1.2.1. Îtikâf, Mizgeft (İtikâf, Mescit/Cami).....	73
3.1.2.2. İhram, Mîqat(İhram, Mikat).....	74

3.1.2.3. Hîkmet (Hikmet, Hakikat Bilgisi)	74
3.1.2.4. Çeşmeya Xidir (Hizir Çeşmesi)	75
3.1.2.5. Beyda Yed (Yed-i Beyza, Beyaz El)	75
3.1.2.6. Yasîn	76
3.1.2.7. Meqamê Ewliya (Evliya Makamı)	76
3.1.2.8. Pir Girîn Kêm Kenîn (Çok Ağlamak Az Gülmek)	77
3.1.2.9. Rûh, Revan (Ruh, Revan)	77
3.1.2.10. Xatem (Hatem, Mühür)	78
3.1.3. İnanç	78
3.1.3.1. Baxo, Xwedê (Allah)	78
3.1.3.2. Peygamberler	79
3.1.3.2.1. Îsa, Mesîh (İsa, Mesih)	79
3.1.3.2.2. Mistefa, Mihemmed (Mustafa, Muhammed)	80
3.1.3.3. Kutsal Kitaplar	81
3.1.3.3.1. Mushaf (Kur'an-ı Kerim)	81
3.2. TABİAT-ÂLEM	82
3.2.1. Hayvanlar	82
3.2.1.1. Mar (Yılan)	82
3.2.1.2. Xurab (Karga)	82
3.2.1.3. Keftar (Sırtlan)	83
3.2.1.4. Şêr, Esed (Arslan)	83
3.2.1.5. Hesp, Feres (At)	85
3.2.1.6. Beraz, Wehş (Domuz, Hıncır)	86
3.2.2. Kozmik Âlem	86
3.2.2.1. Qerîn/Qîran (Kıran)	86
3.2.2.2. Stêra Seadetê (Saadet Yıldızı)	87
3.2.2.3. Muşterî (Mars)	88
3.2.3 Bitkiler	89
3.2.3.1. Sosin (Süsen, Zambak)	89
3.2.3.2. Gul (Gül)	89
3.3. TOPLUM	90
3.3.1. Sûs Eşyaları	90

3.3.1.1. Lu'lu' (İnci)	90
3.3.1.2. Sedef-Dur (Sedef-İnci)	90
3.3.1.3. Eqîq (Akik)	91
3.3.1.4. Durdane (Dürdane, Bir İnci Türü).....	91
3.3.1.5. Le'l (La'l)	92
3.3.1.6. Durra 'Eden (Aden İncisi)	92
3.3.2. Günlük Hayatta Kullanılan Araçlar	93
3.3.2.1. Nafe (Nafe/Ur)	93
3.3.2.2. Neynik / Mir'at (Ayna).....	94
3.3.2.3. Atlas (Desensiz, düz kumaş).....	95
3.3.2.4. Necis Derman (Pis İlaç).....	95
3.3.2.5. Zinar (Zünnar, Örme Kuşak)	96
3.3.2.6. Mişkat (Kandil, Fener)	96
3.3.3. Şahsiyetler.....	97
3.3.3.1. Feridüddin Attar	97
3.3.3.2. Loqman (Lokman).....	98
3.3.3.3. Hüsrev.....	98
3.3.3.4. Harut, Marut.....	99
3.3.4. İnsana Ait Unsurlar	99
3.3.4.1. Zulf (Zülf, Saç)	99
3.3.4.2. Çeşm, Çav (Göz).....	101
3.3.4.3. Dêm (Yanak).....	101
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	105

GİRİŞ

Feqîyê Teyran, 16. ve 17. yüzyılın en önemli şairlerindendir. Melayê Cizîrî ve Ehmedê Xanî ile beraber Kürt edebiyatının üç büyük kurucusundan biridir. Diğer şairlerden farklı olarak da Kürt dili ile şiir yazan en önemli eski Kürt ozanlarının arasında yer almaktadır. Bu açıdan Feqî'yi, Kürt dili ile yazan eski Kürt edebiyatının şair, filozof, hikâye ve destan yazarı saymak mümkündür.

Yazar, tasavvufî vahdet-i vücûta, dinî nasihatlerden hazretî peygambere kadar birçok konuda eser verirken onu asıl farklı kılan, insanı, doğayı, tabiatı, beşeri kısacası insan hayatını ilgilendiren birçok konuda eser vermiş olmasıdır:

Ey av û av, ey av û av

Ey su ey su, yine de ey su ey su!

Ma tu bi 'îşq û mu'hbet î

Aşk ve muhabbet mi besliyorsun?

Mewc û pêlan davêy bilav

Kıyıya dalga üstüne dalga atıyorsun

Bê sekne û bê rahet î

Sakin değilsin, rahat durmuyorsun

(Teyran, 2014: 37)

diye suya haykırıp suya söz geçirmeye çalışırken, bir yandan da aşkın hallerini iyi bilen, âşîka ve maşûka şiirler yazan, ayrılık duygusunu iyi bilen bir şairdir:

Ey dîlberê ey dîlberê

Ey dilber, ey dilber!

Wey nazika dêmqemerê

Ey nazlı, yanakların aya benzer!

Qamet ji mûma fenerê

Endamı da sanki bir mumlu fener

Wêran ez im malim xirab
(Teyran, 2014: 220)

Viran olan benim, evim yıkıldı.

Klasik Kürt edebiyatının en önemli ve en tanınan mutasavvıf şairlerinden biri olan Feqîyê Teyran, gerek şiir dilinin sadeliği ve gerekse de işlediği tasavvufî konulara hâkimiyeti ile de klasik Kürt edebiyatında ayırt edici bir yere sahiptir. (Orkin, 2015: 2) Özellikle tasavvufî ve irfanî şiirler yazmış olan Feqîyê Teyran'ın eserleri, günümüze kadar hem sözlü hem de yazılı şekilde aktarıla gelmiştir. Bu eserlerin içeriğinin ve üslubunun saptanması amacıyla gerekli çalışmalar bu tez boyunca ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın temel amacı, Feqîyê Teyran'ın Dîvanı'nda geçen Şêxê Sen'an şiirini içerik açısından incelemektir. İncelenen şiirler neticesinde Feqîyê Teyran ve eserleri tarz, metod, yöntem, üslup ve içerik ile dilin sadeliği ve açıklığı açısından daha rahat ve bilimsel bir şekilde kategorize edilmesi sağlanır.

Feqîyê Teyran'ın, dilde Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamaların ağırlıkta olduğu ve klasik mazmunların yoğun olarak kullanıldığı dönemde yaşamış olmasına rağmen eserlerinde içerik olarak Kürt halk bilimi öğelerini ve temalarını esas almış ve üslup olarak da halkın kullandığı günlük konuşma tarzını benimsemiş olması araştırmayı önemli kılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma, Feqîyê Teyran'ın hayatı, şairliği ve eserleri ile ilgili ortaya konan kaynaklar ile divanında geçen Şêxê Sen'an şiirinin örneklemeyle sınırlıdır.

Feqîyê Teyran'ın divanında geçen şiirlerden örnekler verilerek somutlaştırma yoluna gidilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılarak yazılmıştır. Araştırmanın deseni tarama modeline dayanmaktadır. Tarama desenleri, geçmişte görülen ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Tarama deseni ile yapılan bir araştırmanın iki temel sınırlılığı vardır. Bunlar, veri bulma ile kontrol güçlükleridir (Mcmillan, J. H. and Schumacher, S. 2006).

Bu araştırmada literatürden yararlanılarak, kaynak taraması ve uzman görüşü alınarak birçok veri toplanılmıştır. Veriler çoğunlukla Dîwana Feqîyê Teyran (Dêreşî, 2011), Feqîyê Teyran; Jiyan, Berhem û Helbestên Wî (M. Xalid Sadînî, 2014), Destpêka Edebîyata Kurdî ya Klasîk (Adak, 2013), Faki-yi Teyran Divan (Yıldırım, 2014) kitaplarından ve internetten toplanmıştır. Bu kaynaklardan ve gerektiği durumlarda ek kaynaklardan alınan veriler öncelikle bireysel olarak incelenmiştir.

Literatürden ve belirlenen kaynaklardan elde edilen tüm veriler nitel olarak analiz edilmiştir. Veriler yorumlanmadan önce divanda yer alan Şêxê Sen'an şiiri genel olarak incelenmiştir, daha sonra elde edilen veriler nitel olarak değerlendirilip yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FEQÎYÊ TEYRAN

1.1. HAYATI

Asıl ismi Muhammed olan Feqîyê Teyran, Kürt edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir. O'nun doğum tarihiyle ilgili farklı tarihler söz konusu olsa da araştırmacılar onun şiirlerinden hareketle Hicri 971, Miladi 1563 yılında, döneminde Hakkâri'ye bağlı, günümüzde ise Van'ın Bahçesaray ilçesine bağlı olan Warezor köyünde dünyaya geldiğini belirtirler (Adak, 2013: 231-232).

Feqîyê Teyran'ın Hicri 971, Miladi 1563 yılında dünyaya geldiğini belirten araştırmacılar genellikle onun aşağıdaki dörtlüğünü referans yaparlar. Zira o bir şiirinde geçen dörtlükte şöyle demektedir:

L' Muhemmed heft felek çûne	Muhammed üzerinden yedi felek geçti
Ji hicret dewran gelek çûne	Nice yıl, nice ay geçti üzerinden
Hizar sal û çill û yek çûne	Bin kırk bir yıl geçti üzerinden
Ev xezel hatî diyare	Bu gazeli meydana getirdi

Bu şiire göre o, bu şiirini yetmiş yaşında yani 1041 yılında yazmıştır. Eğer 1041 yılında yetmiş yaşında ise muhtemelen hicri 971'de dünyaya geldiği belirtilir (Adak, 2013: 233) (Sadını, 2014: 43).

Feqîyê Teyran, aşağıdaki bentte isminin Muhammed/Mihemed olduğunu belirtir:

Gul im di destê xaran	Dikenler elinde gülüm
Bi îsmê Muhammed nav im	Muhammed'dir benim adım
Bilbil im di gulzaran	Gül bahçelerinde bülbülüm
Ji 'îşqê lew zerbav im	Onun için aşktan sarardım
Di remza muhirdaran	Âşıklar içinde
Tu roj î ez hetav im	Sen güneşsin ben ise senden ılık alanım
(Teyran, 2014: 86)	

Babasının ismi Abdullah olan şair, halk arasında Feqîyê Teyran ismiyle nam salmıştır. Medreselerde eğitim gören kişilere “feqî” denildiği bilinmektedir, şairin de muhtemelen medrese eğitiminden sonra vaizlik yapmaması “Feqî” ismiyle tanınmasına ve eserlerinde doğaya, tabiata, kuşlara çokça yer vermesi onun “Feqîyê Teyran” ismiyle anılmasına sebep olmuştur (Adak, 2013: 233).

Yaşamının büyük bir bölümünü Mîks'te geçiren Feqîyê Teyran, burada Mîr Hesenê Welî medresesinde eğitimine başlamış ve eğitiminin büyük bir kısmını burada almıştır, sonra buradan Finike'ye oradan da Cizre'ye geçmiştir. (Sağniç, 2002: 371) Burada mağaralarıyla ünlü Finik köyünde bir medrese ve tekkenin kurulmasına öncülük eder (Yıldırım, 2014: 17). Burada da eğitimini bir süreliğine sürdürdükten sonra Cizre'de Melayê Cizîrî ile karşılaşmıştır.

Genel kanaate göre Feqî'nin Melayê Cizîrî'nin talebesi olduğu ifade edilir. “Feqe û Mela” şiirinin içeriğine bakıldığında aralarında feqi-seyda/öğrenci-öğretmen ilişkisi olduğu anlaşılır:

Feqî :

Selama min heqîrî, sedefek divê têken

Îro di Cizîrê heqq e li Melê ken

Ku ji derba tîrê derman heye lê ken
(Teyran, 2014: 76)

Ben hakirin selamî bir sedefe koyulmalı

Bugün Cizre’de, Mela’ya ulaştırılmalı

Ki ok yarasına, derman varsa konulmalı

Mela:

Selamên milyaketan, bê hedd û bê hisêb in

Şubhetê avên şetan, ji Mela l’ Mîm û Hê bin

Hîlakîn ji zehmetan, derman ji Lam û Bê bin
(Teyran, 2014: 76)

Meleklerin selamî hadsizdir ve hesapsızdır

Nehir suları gibi, Mela’dan M ve H’ye olsun

Acılardan helak olduk, ilaç L ve B’dan olsun

Görüldüğü gibi ilk bentte Feqi, “Bugün Cizre’de Mela’ya ulaştırılmalı ki ok yarasına derman varsa konulmalı” derken Mela’dan derdine derman aramakta, Mela da buna ikinci bentle vevap vermektedir.

Aşağıdaki bentten hareketle de Feqîyê Teyran’ın Melayê Cizîrî ile karşılaştığı ve kendisinden eğitim aldığı ifade edilir:

Birîndarê ‘îşqê me, dur im ji siha bihan

Dizanin medahê kê me, di hezar û yek û sihan

Senaxanê **Melê** me, li hemû erd û cihan

(Teyran, 2014: 87)

Ben aşkın yaralıyım, ayvaların gölgesinden uzaktayım

Biliyor musunuz 1031 yılında ben kimin meddahıyım?

Her yerde ve tüm mekânlarda ben Mela'nın meddahıyım

Melayê Cizîrî divanının sonunda da yer alan bu bentte Feqîyê Teyran, “ hezar û yek û sihan/1031” ifadesinden hareketle hem Melayê Cizîrî ile karşılaştığı tarihi hem de bentti yazdığı tarihi belirtir, bu bentten hareketle miladi 1621 yılına denk gelen tarihte hem Feqîyê Teyran'ın hem de Melayê Cizîrî'nin hayatta olduğu anlaşılmaktadır (Bateyî-Sadinî, 2010: 13-63).

Feqîyê Teyran'ın yukarıda belirtilen yerlerden başka mekânlarda da eğitim almış olabileceği ihtimal dâhilindedir. Nitekim Feqî, halk arasında “Feqîyê Gerok” ismiyle de tanınmıştır. Zira tasavvuf ehli insanlar Allah'ın hikmetini görebilmek için mekân mekân gezerler. Feqîyê Teyran'ın şiirlerine bakıldığında bu özellik görülmektedir.

Feqîyê Teyran'ın doğum tarihi gibi ölüm tarihi ve kabriyle ilgili de farklı tarihler ve mekânlar söz konusudur. Genel olarak kabul edilen görüş, Feqî'nin 1632 yılında Hizan'ın Şandis köyünde vefat ettiği ve buraya defnedildiğidir. Nitekim burada tespit edilen mezar taşında “ Bu kabir, Allah'ın rahmetine muhtac olan 1041 (Hicri) yılında vefat eden Feqîyê Teyran ismiyle tanınan Muhammed'in kabridir” ifadesinin yer aldığı belirtilir (Adak-Acar-Baluken, 2014: 116).

1.2. ŞİİRLERİNDE KULLANDIĞI MAHLASLAR

Kürt edebiyatında, şiirlerinde kendi asıl isimlerinden başka mahlas isimleriyle şiir yazan veya tanınan birçok şair mevcuttur. Feqîyê Teyran da diğer klasik şairler gibi şiirlerinde çeşitli mahlaslar kullanmıştır. En çok kullandığı mahlaslardan bir tanesi “Mîm û Hê” mahlasıdır. Bu mahlası şairin asıl ismi olan Muhammed/Mihemed isminin kısaltılmışıdır:

Li **Mîm û Hê** gelek çûne

Çok geçti “M” ve “H” üzerinden

Gelek sal û felek çûne

Nice yıl, nice ay geçti üzerinden

Hezar sal û çil û yek çûne

Bin kırk bir yıl geçti üzerinden

Ji hicra Nebyê Muxtar e

Seçkin Elçi'nin hicretinden sayılır

(Teyran, 2014: 65)

Em biçin heval bimînin

Biz gideceğiz, arkadaşlar kalırlar

Mîm û Hê bîra xwe bînin

“M” ve “H”yi hatırlayıp ansınlar

Fatihan jê ra bixwînin

Bizim için “Fatîha”lar okusunlar

Hewce û der întîzar e

Feqî buna muhtaç, gözü yoldadır

(Teyran, 2014: 64)

Fêqîyê Teyran, Miksli olmasından ötürü şiirlerinde Miksî mahlasını da kullanmıştır:

Miksî dibê avê we bû

Miksî diyor ki: Ey su, evet öyleydi

Pêxemberan aqil hebû

Peygamberler akıl sahibi kimselerdi

Qet hewceyî pirsan nebû

Sorular sormaya hiç muhtaç değillerdi

Wan dest gîhabû suhbetê

İlahi sohbeta ermişlerdi onlar, elleri uzun

(Teyran, 2014: 41)

Miksî ji işqê sohtiye

Miksli aşk elinden yanmıştır

Ev qewl bi şeyx ve nohtiye

Bu sözleri Şeyh'e atfetmiştir

Halê xwe têda gohtiyê

Ama kendi halini anlatmıştır

Ji xeyn û lamê hicretê (Teyran, 2014: 219) Hicretten “Ğ” ve “L” geçince

Qewlê di **Miksî** sabit in

Miksi'nin söylediği sözler ispatlıdır

Heta qiyamet rabitin

Kıyamet kopuncaya kadar kanıtlıdır

Ew sulh miselet nabitin

Bu, barışı olmayan bir düşmanlıktır

Bi mus’hef û bi ayetê

Bu konuda yeminim Mushaf ve ayeti

(Teyran, 2014: 109)

“Miksî” mahlası bazen “Muksî” olarak da yazılmıştır, bu da Arap harflerinin okunuşundan kaynaklanmaktadır, mana açısından Muksî ile Miksî mahlasları arasında hiçbir fark yoktur:

Ser çeşmeye feyzê çi ye, hate lîsanê ‘arîfan

Ew nûreka esmanî ye, darrête qelbê xaîfan

Jê şem’eyek da **Muksî**/Miksî ye, lew bûm nedîmê taîfan

(Teyran, 2014: 72)

Feyzin kaynağı nedir? Geldi bunun cevabı “arîf ” lerin diline

O, göksel bir şuledir, konuyor Allah’tan korkanların kalbine

Miksi/Muksî’ye bir pertev yansıyınca dost oldum tavafçı kesimine

Fêqîyê Teyran’ın şiirlerinde kullandığı bir diğer mahlası da belki de kendi isminin önüne geçmiş olan “Feqî” mahlasıdır:

Feqî dibêjî bilbil: “Tu bilbîlek sewda yî

‘Îşqa gulê mecaz e, tu yarek bê wefa yî

Dostê ebed bixwaze, da lê nebit fenayî

(Teyran, 2014: 90)

Feqî bûlbûle yeniden söyler: “Sen sevdalı bir bûlbûlsün

Gül aşkına mecazi aşk derler, sen vefasız bir sevgilisin

Ebedi sevgiliyi iste ki bir gün fani olup sonu gelmesin

Pirsa **Feqî** bê cih nebû

Feqî'nin sorusu yersiz soru değildi

Lewra di furqanê hebû

Çünkü Kur'an'da şöyle bir ayet var idi:

'Erşê Xudê li ser te bû

Allah'ın arşı senin üzerindeydi

Avê gelo bîra te tê

Ey su, acaba bunu hatırlıyor musun?

(Teyran, 2014: 41-42)

Nesaxê êşan ez im

Acılarla hastalanan benim

Bikul û derdan ez im

Acı çeken yaralanan benim

Mecrûh ji qehran ez im

Kahırdan yaralanan benim

Tazî û 'uryan ez im

Çırılçıplak ve üryan benim

Ê dûr ji şehran ez im

Şehirlerden uzaklaşan benim

Feqîyê Teyran ez im

Feqîyê Teyran benim

(Teyran, 2014: 238)

M. Xalid Sadîni'ye göre Fêqîyê Teyran'ın bu mahlaslarından başka "Feqê Têra, Feqê Hêşetê, Feqîyê Gerok, Xocê, " gibi mahlasları da söz konusudur. (Sadîni, 2014: 19) Seid Dêreşî'ye göre ise bu isimler mahlas olmasının da ötesinde halkın kendisine sonradan taktığı takma isimlerdir (Dêreşî, 2011: 23-24). Abdurrahman Adak "Destpêka Edebiyata Kurdi ya Klasik" adlı eserinde ve Kadri Yıldırım da "Faki-yi Teyran Divan" isimli eserinde sadece bu üç mahlasa yer verir ve bu mahlasların daha doğru olduğunu ifade ederler (Adak, 2013: 238, Yıldırım, 2014: 13). Şairin divanında geçen şiirler incelendiğinde ikinci ihtimalin daha doğru olduğu söylenebilir.

Fêqîyê Teyran, şiirlerinde çeşitli mahlas isimler kullanmasının yanında kendi asıl ismi olan Muhammed/Mihemed ismini de kullanmıştır:

Gul im di destê xaran

Dikenler elinde gülüm

Bi îsmê **Mihemed** nav im

Muhammed'dir benim adım

Bilbil im di gulzaran

Gül bahçelerinde bülbülüm

Ji 'îşqê lew zerbav im

Onun için aşktan sarardım

Di remza muhurdaran

Âşıklar içinde

Tu roj î ez hetav im

Sen güneşsin ben ise senden ışık alanım

(Teyran, 2014: 86)

İKİNCİ BÖLÜM

FEQÎYÊ TEYRAN'IN ŞAİRLİĞİ VE EDEBİ YÖNÜNE GENEL BİR BAKIŞ

Feqîyê Teyran'ın eserlerinden, onun bütün hayatını eğitimle, şiirle, bilgiyle donattığı anlaşılmaktadır. Bilhassa “Kela Dimdim” eseriyle tarihi ve toplum hayatını ilgilendiren konularda eser vermiştir. Eserlerin bir kısmının kayıp olabileceği ihtimal dâhilinde olmakla beraber sayısız sayıda şiirler yazdığı anlaşılmaktadır.

Nitekim bir şiirinde şöyle demektedir:

Agir pêta di dil da	Kalpte ateş ve onun koru olunca
Me'niya daxan ku hil da	Dağlanmanın manası anlaşılınca
Ev kitab naçit tu cilda	Bu kitap hiçbir cilde sığmayınca
Hafizê medhanim ez	Övgüleri ezbere okumaktayım ben

(Teyran, 2014: 249)

Yine “ay dilê min” şiirinde:

Mîm û Hê wesfê xwe hilda	“M” ve “H” durumunu dile getirdi
Xweşmîsal in çûn du cilda	Bu hoş örneklerin sığıldığı ciltler idi
Çerx û kovan çûn di dilda	Gönlünün içerisine yara bere girdi
Ay dilê min ay dilo	Ah gönlüm benim, ah gönlüm

(Teyran, 2014: 230)

demektedir, “Ev kitab naçit tu cilda / bu kitap hiçbir cilde sığmayınca” ifadesinden hareketle onun ciltler dolusu şiirler yazıldığı anlaşılmaktadır fakat dönemin şartlarından ötürü şiirleri günümüze kadar ulaşmamıştır.

Eserlerinin konusu genel olarak Allah ve peygamber aşkı, tasavvuf, önemli tarihi olaylar, ahlak ve sevgili olan şairin eserlerini iki kısımda tasnif etmek mümkündür.

2.1. KÜRT EDEBİYATI TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Feqîyê Teyran, 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başlarında yaşamış, Melayê Cizîrî ve Ehmedê Xanî ile beraber klasik Kürt edebiyatının üç büyük kurucusundan biri olduğu ve kendisinden önceki şairlerden etkilendiği gibi kendisinden sonra gelen şairler üzerinde de tesir bırakmıştır. Bunun yanında Ehmedê Xanî'nin Mem û Zîn isimli eserinde bu tesir görülmektedir. Ehmedê Xanî'nin bahsettiği üç büyük şairden biri Feqîyê Teyran'dır.

Binavê rihê Melê Cizîrî

Pê hey bikira Elî Herîrî

Keyfek we bida **Feqîhê Teyran**

Hetta bi ebed bimayî heyran (Xanî, 2013: 42)

Ehmedê Xanî'den başka Sirru'l-Meşer isimli eserin sahibi Feqe Reşîdê Hekkarî ve Bekir Begê Erizî gibi şairler de eserlerinde sade dili ve mahlası kullanması açısından Feqîyê Teyran'ın yolundan gitmişlerdir.

Feqîyê Teyran'ın Melayê Cizîrî'yle karşılaştığı, kendisinden eğitim aldığı ve kendisinden etkilendiği, bu durumu aşağıdaki bentle dile getirdiği daha önce belirtilmişti:

Birîndarê ‘îşqê me, dur im ji siha bihan

Dizanim medahê kê me, di hezar û yek û sihan

Senaxanê **Melê** me, li hemû erd û cihan
(Teyran, 2014: 87)

Ben aşkın yaralıyım, ayvaların gölgesinden uzaktayım

Biliyor musunuz 1031 yılında ben kimin meddahıyım?

Her yerde ve tüm mekânlarda ben Mela'nın meddahıyım

Aşağıdaki bentte de Melayê Cizîrî'nin Feqîyê Teyran'ı övdüğü görülmektedir:

Mela

Hindî ku digazihim, dikêşim sebr û hîrê

Şubhetê çeng û zih im, hilak ji derba tîrê

Senaxwanê Feqeh im, îroke di Cizîrê
(Teyran, 2014: 17)

Ben çok dertliyim, şaşkıyım, sabretmekteyim

Ok darbesinden “çeng”in teli gibi titremekteyim

Bugün ben Cizre’de “Feqi”yi övmekteyim

Kısacası Feqîyê Teyran kendisinden önceki şairlerden etkilendiği gibi kendisi de Ehmedê Xanî gibi büyük şairleri etkilemiştir.

Onu diğer klasik şairlerden ayıran, medreselerin yaygın olduğu, Arapça ve Farsça tesirin yaygın olduğu dönemde dilin kullanımı açısından sadeliği temsil etmesidir. Kendisine kadar serbest tarzda ve halkın kullandığı dille şiirler yazan klasik şairlere rastlanılmamıştır. Bundan dolayı Feqîyê Teyran klasik Kürt edebiyatı tarihinde mümtaz bir yere sahiptir.

2.2. ESERLERİ

2.2.1. Hikâye Tarzı Şiirleri

Fêqiyê Teyran'ın hikâye ve destansı tarzda olan eserleri arasında “Şêxê Sen'an, Qewlê Hespê Reş, Bersîsê Abid, Kela Dimdim ve Zembilfıroş” manzumelerini saymak mümkündür.

Bahsi geçen eserleri kısaca şöyle tarif etmek mümkündür:

2.2.1.1. Şêxê Sen'an Manzumesi

Şêxê Sen'an hikâyesi doğu edebiyatında aşkı anlatan en önemli eserlerden bir tanesidir. İlk kez Feriduddin Atar tarafından Mantikut Tayr isimli eserinde işlenmiştir. Türk, Arap ve Kürt edebiyatlarında Mantikut Tayr'ın tesiriyle yazılmış birçok eser mevcuttur.

Fêqiyê Teyran Şêxê Sen'an manzumesini 1030/1620 yılında yazmıştır. 362 bentten meydana gelen manzume, zahid bir şeyhin Ermeni bir kızla olan aşkını anlatır. Sen'an Şeyhi aslen Yemenlidir, asıl ismi ise Şeyh Abdurrezak'tır. (Kemikli, 2011: 41)

Kadri Yıldırım'a göre de Yunus Emre'nin bir şiirinde geçen bette Sen'an Şeyhi'nin asıl isminin Abdurrezak olduğu ifade edilmektedir (Yıldırım, 2014: 23):

Hırka mürid tesbih u tac virse gerekdür ıška bac

Dört yüz mürid u elli bac terk eyledi **Abdurrezak**

Anun gibi dîn ulusu hac öpdî çaldı nakusu

Sen dahı bırak namusu gel berü büt'ün oda yak

Âşık maşuk birdür bile ışkdan gelür her söz dile

Biçare Yunus ne bile ne kara okudı ne ak (Alptekin, 2012: 233)

Bu destan Fêqiyê Teyran'ın en önemli eserlerinden bir tanesidir. Onun ismiyle hemhal olmuştur. Bu eser ilk kez Dr. Margarite Borisavna Rudenko

tarafından Rusça çevirisiyle 1965 yılında Moskova’da basılmıştır. Bu eser aynı zamanda Memo Yetkin tarafından Latin alfabesiyle 1986 yılında Roja Nû yayınları arasında Stokholm’de basılmıştır. Son olarak da M. Reşit Irgat tarafından 1999 yılında İstanbul Kürt Enstitüsü yayınları arasından İstanbul’da yayımlanmıştır (Adak, 2013: 239). Fêqiyê Teyran ile ilgili yapılan çalışmalarda bu manzume genellikle yer alır.

Şêxê Şen’an destanının ilk beş dördlüğü ile son beş dördlüğü şöyledir:

Guhdêrin nutqa aşiqî Aşığın söylediklerine kulak verin

Da ez bixûnim vê xetê Ki okuyayım bu “hat”ı sizlere

Hemd û senaya xaliqî Yaradan’a hamd ve senalar edin

Subhan ji şahê qudretê Kudret Padişahı uzaktır eksiklere

Subhan ji şahê zulcelal Ulu Padişah’a eksiklik atfedilmez

Fikrîme neqşê bêzewal Bir nakşî düşündüm ki hiç bitmez

Hal bê mecaz naête bal Mecazi aşk olmadan “hal” gelmez

Kamil dibit b’ulfiyetê O aşka ısınmayla eriyorlar kemale

Ew dê bi wê kâmil bitin Onlar bu mecazla kemale erecek

Derwêş ku sahibdil bitin Ki dervişlere gönül ehli denilecek

Dê nûr ji nûrê hilbitin Bir nurdan başka nur yükselecek

Ji meş’ela nibuwwetê Peygamberlik nurudur buna meşale

Qelbê ku hal lê rabitin Bir kalp ki hal kalkmış kendisinden

Yan ji Resûl peyda bitin

Ew bê mecaz qet nabitin

Carî bûye l'vê 'adetê

Carî bûye ev reng bela

Sed miftşyû şeyx û mela

Ew li surrê bûn muhtela

Li neynika eksiyetê

*** **

Seddeq ji remza mürşidan

Dê murr ji destê mul'hidan

Anî terîqa zahidan

Her du gehane hidretê

Li hidreta hev nagirin

Li ber surrê na sebirin

Her du bi hevra dimirin

Li wê gihane wesletê

Ji wesleta halek we dî

Bu meydana gelmektedir elçiden

Mecaz olmadan hal meydana gelmez

Eskilerden beri bu adet hep böyle

Böyle cereyan ede gelmiştir bu bela

Hem yüzlerce müftü, şeyh ve molla

Onlar bu cazibeye oldular müptela

Aynadan nur geliyor yansıma ile

İnanırız, vardır mürşitlerin rumuzları

İnci yanaklıyı kâfirlerin elinden kurtardı

Zahitlerin yoluna dâhil etmeyi başardı

Birbirinin huzuruna kavuştular ikisi de

Huzurlarında birbirlerini düşündüler

Birbirlerinin cazibesine dayanamadılar

İkisi birbirinin hasretiyle birlikte öldüler

Öbür dünyada kavuştular birbirlerine

Huzura varış sonucu ölümü gördüler

Her du bi libsê cesedî	Her ikisi ceset libasının içindeydiler
Çûne heyata ebedî	Ebedi hayata onlar bu şekilde gittiler
Zava û bûkê axretê	Döndüler ahretin damadı ve gelinine

Lew Mîm û Hê soht 'îşqihê	Aşkın "M" ve "H"yi yakması bundandır
Di dehsed û sala sihê	Bu olay bin otuz senesinde olmaktadır
Miksî ji wê mey mestehê	Müküslünün mest oluşu ondan dolaydır
Tewîl diket hîkayetê	Yorumlar getirmektedir hikâyeye

Miksî ji îşqê sohtî ye	Müküslü aşk elinden yanmıştır
Ev qewl bi şêx ve nohtiye	Bu sözleri Şeyh'e atfetmiştir
Halê xwe tê da gohtiye	Ama kendi halini anlatmıştır
Ji xeyn û lamê di hîcretê	Hicretten "Ğ" ve "L" geçince

(Teyran, 2014: 161-219)

2.2.1.2. Bersîsê Abid Manzumesi

Bersîsê Abid Manzumesi abid ve zahid olan İsraili Bersis'in yaşadığı mecazi aşkı anlatır, bu mecazi aşk Bersis'i hakiki aşktan uzaklaştırır.

Bu eser ilk kez Ebdulreqib Yusif tarafından Hawkari gazetesinde ve Nûserî Kurd dergisinde tanıtılmış ve yine Ebdulreqib Yusif tarafından 2001 yılında kitap olarak basılmıştır.(Adak, 2013: 239), 211 bentten oluşan manzumenin ilk beş dörtlüğü ile son beş dörtlüğü şöyledir:

Guh bidne pîrê deftera	Defterler pirine kulak veriniz!
Da ez bixwînim vê xetê	Ki okuyayım size bu kitabeti

Me'zen bibî baxo me ra

Şayet Allah izin verirse biz

Li cindiyê di xizmetê

Asker gibi edeceğiz hizmeti

Xizmeta sultan û mîran

Hizmet görür sultan ve beyler

Sin'eta dana û wezîran

Bilgin ve vezirler hüner sergiler

Hûn mekin bê şeyx û pîran

Şeyhsiz ve pirsiz etmeyin sizler

Guh bidin vê şîretê

Kulak verip dinleyin bu nasihati

Ev pendê xass e şîrete

Bu bir öğüttür, özel bir nasihattir

Şertê xulaman xizmet e

Hizmetçilerin temel şartı hizmettir

Baxo nebînin zehmet e

Zannetmeyin ki bu size zahmettir

Heqê însaf û mirwetê

Budur insaf hakkı ve kişi mürüvveti

Mirwet ji mîr û hakimîan

Mürüvvet mirler ve hâkimlerden

Xizmet li qol û xadîman

Hizmet kullar ve hizmetçilerden

Bê şeyx û pîr û 'alîman

Şeyh, mürşit ve âlim edinmeden

'Dayî' mekin hûn ta'etê

Zayi etmeyin edeceğiniz ibadeti

Heqî kesê 'aql hebî

Eğer akıllı olan kimselerdenseniz

Xizmet mekin bê mertebî

Eğitmensiz bir ibadet etmeyiniz

Da ta'eta (Bersîs) nebî

Bersis'inki gibi olmasın ibadetiniz

Hatine ser hîkayetê

Gelelim hikâye nasıl cereyan etti

*** **

Heftê û yek salî tamam

Tamı tamına yetmiş bir seneydi

Ta'et dikir daîm û dam

Ki sürekli hep ibadet etmekteydi

Qebûl nekir şahê 'elam

Bilgin Allah bunu kabul etmedi

Yekcar bire xusaretê

Onu zarara uğrattı ne varsa gitti

Qenc nas bikin "Ellah"ekî

İyice tanıyınız bir olan Allah'ı

Ber xidmeta padşahê

Hizmet için seçin tek Padişah'ı

'Dayî' mekin b'gunahekî

Kaybetmeyin işlemekle bir günahı

Êmin mebin ji heybetê

Emin davranmayın, var onun heybeti

Bê hesab Miksî xeberdan

Muksi haber verdi sayısız şeylerden

Ji yariya qels û nemerdan

Sahte kimselerden ve namertlerden

Dê nedamet bê bi serdan

Başını belaya sokacak söylenenden

Mîm û Hê bi rîwayetê

"M" ve "H" naklediyor bu rivayeti

Mîm û Hê ev bend digotin

"M" ve "H" söyledi bu bendleri

Em bi me'nayê hevotin

Manaları ile eğitmiş oldu bizleri

Ucbê gişt xêran dişotin

Kibir yaktı gitti bütün hayır işleri

Lew riyai bi kêr netê

İşe yaramaz bir yoldur kibir hasleti

Fi'la xirab xudbînî ye

Bencillik kötü bir ameldir, siz

'Ucbê mekin li dînî ye

Din işinde kendinizi beğenmeyiniz

Derba serast sekîniyê

Doğrudan darbedir, duruyor sessiz

Ji derwêşî û heqaretê

Bekliyor dervişliği ve hakareti

(Teyran, 2014: 104-139)

2.2.1.3. Zembîlfiroş Manzumesi

Feqîyê Teyran'ın bir başka eseri de Zembilfiroş manzumesidir. Bu manzumede Mervaniler zamanında Farqin'de geçen Zembilfiroş ile Gulxatun arasındaki aşk hihayesi anlatılır. (Samur, 2012) Kürt edebiyatında Zembilfiroş manzumesi gibi kaynağını Kürt folklorundan alan birçok manzume mevcuttur. Zembilfiroş da böyle bir eserdir ve birçok araştırmacı tarafından yazıya geçirilmiştir, bilindiği kadarıyla bunlardan ilki Feqîyê Teyran'dır. Feqîyê Teyran'dan sonra Melayê Bateyî ve Miradxanê Bazîdî Zembilfiroş manzumesini yazmıştır. (Adak, 2013: 240)

Zembilfiroş manzumesi birçok yönüyle Yusuf ile Züleyha'nın hikâyesine benzemektedir, hatta bazı araştırmacılara göre "Zembilfiroş" hikâyesi "Yusuf ile Züleyha" hikâyesinden dolayı yazılmış olabileceği ifade edilir. (Geveri, 2013: 35) Zembilfiroş güzelliğiyle Kürtlerin Yusuf'u sayılmaktadır. (Alan, 1997: 155) Bu hikâye, birçok dile çevrilmiş olup, Ortadoğu'da çok yayılmış ve bilinen bir hikâyedir. Hatta öyle ki dengbêjlerin sözlerine konu olmuş ve türküsü bile yapılmıştır.

Aziz Samur'a göre de klasik Kürt edebiyatında Zembilfiroş ismiyle üç yazılı destan mevcuttur. Bunlar, Feqîyê Teyran'ın (1549-1631), Melayê Bateyî'nin (1675-

1760) yazdıkları ile Muradxanê Bayezidi'nin 1776 yılında yazdığı eserdir. (Samur, 2015: 82-83)

Feqîyê Teyran'nın Zembîlfiroş manzumesi 65 bentten meydana gelmektedir. İlk beş dörtlüğü ile son beş dörtlüğü şöyledir:

Dê dê hilon dîsan bicoş	Ey gönül yine coşkuyla getiriver sen
Carek ji cama mey binoş	Bir kez iç şarap satanın kadehinden
Bêjim qîsa Zembîlfiroş	Söz edelim sepet satıcısı hikâyesinden
Da seh bikin hîkayetê	Ki dinleyesiniz bu hikâyeyi benden
Zembîlfiroş lawê rewal e	Sepet satıcısı gencecik bir delikanlıydı
Bi kulfet û ehl û 'eyal e	Evliydi, ailesi ve çoluk çocuğu vardı
Husna Yûsivî li bal e	Yusuf peygamber'in hüsnü ondaydı
Heqq e rezzaqê qismetê	Kısmetini veren "Rezzak" Tanrı'ydı
Ew qewî laweq feqîr bû	Kendisi olabildiği kadar fukaraydı
Daima wî Heq di bîr bû	Allah her zaman onun aklındaydı
Di pêşey selikan jîr bû	Sepetçilik mesleğinde çok ustaydı
Her bi destî bû sen'etê	Sepetleri hep elleriyle yapmaktaydı
Pîşeê sifet sebeq bû	Önceden mesleğinin niteliği buydu

Daîma ê rast û heq bû

Qîmeta selka wereq bû

Pê didêrit kulfetê

Kulfetê qismet li wî bû

Ji tişt û mal çu xwe nedîbû

Di pîşeê selikan qewî bû

Her bi dest meşxeletê

*** **

Cîranekê wan hate ser

Agrek ji wan xwast bi xeber

Dema ku wan lê kir nezer

Tijî te'amê cennetê

Xêr da ewan ku bê hesab

Înane der nan û kebab

Şefqet li wan kir ey Wehab

Têr bûn ji zad û ni'metê

Er bi roj e er bi şev e

O her zaman dürüsttü ve doğruydu

Sepet tanesini bir varaka satıyordu

Onunla ailesinin geçimini sağlıyordu

Ailesinin kısmeti kendisine ait idi

Malı yoktu, bir şeye sahip değildi

Sepet mesleğinde çok yetenekliydi

Meşguliyeti hep kendi el emeği idi

Ocağın başına bir komşuları geldi

Haber verip onlardan bir ateş istedi

Ne zaman ki ocağa bir gözgezdirdi

Ocak cennet yiyecekleriyle dolu idi

Onlar hadsiz hesapsız hayır gördüler

Tandırdan ekmek ve kebab çıkardılar

Bağışçı Allah'ın şefkatine nail oldular

Yedikleri yiyecek ve nimetle doydular

İster gündüz olsun ister gece, siz

Ta’et bikin hûn bi xev e

Gizli bir şekilde ibadet ediniz

Kesê ku rast xeber ev e

Dürüst kimselere bu haberi veririz

Da hûn nebin ji axretê

Ki ahiretinizi kaybetmeyesiniz

Jinê tenwîr hilkir sivik

Hanım tandırı çabucak tutuşturdu

Zadek nebû bavê kuçik

Ocağa koyacak bir yiyeceği yoktu

Derî girt û çûbû jinik

Kapağı kapatarak oradan uzaklaştı

Mabûn di fikr û heybetê

Düşünce ve endişe içinde kalmıştı

Ey Mîm û Hê xweş defter e

Hey! “M” ve “H” iyi bir rehberdir

Herçî ji min ne bawer e

Bana inanmayanlar her kimlerdir

Ne ji ummeta pêxember e

Peygamber ümmetinden değildir

Ne laîqê şefa’etê

Şefaate edilmeyi hak etmeyenlerdir

(Teyran, 2014: 141-147)

2.2.1.4. Kela Dimdim Manzumesi

Feqîyê Teyran zamanında meydana gelen Dımdım savaşını Teyran, Finike’de medresede bulunduğu dönemde destansı tarzda ele almıştır. (Yıldırım, 2014: 17)

Dımdım, doğu Kürdistan’da bir kaledir, Biradostan emirlerinden Emir Xanê Biradostî tarafından Dımdım dağı yakınında kurulmuştur. (Adak, 2013: 241) 1610 yılında bu yöredeki Kürtler ile İran şahı şah Ebasde arasında bir savaş gerçekleşir, bu savaş sonucunda bu yöredeki Kürtler telef olur ve öldürülür. Bu olay hem dengbejler tarafından söylenilir hem de klasik edebiyatta yazılı hale gelmiştir. (Şemo, 2015: 11) Bunu klasik edebiyatta işleyen Feqîyê Teyran’dır. Dımdım manzumesi de 67 bentten meydana gelmektedir. İlk beş bendi ile son beş bendi şöyledir:

Helal kirye Tahayê

Mezhebê ve b'kêr nayê

Em dimirin naêne rayê

Axret xoştir e ji dinyayê

Helal kılmış Taha peygamberimiz

Bir işe yaramaz sizin mezhebiniz

Ölürüz ama bu yoldan dönmeyiz

Dünyadan daha iyidir ahretimiz

Qeda l'dunyayê b'kevî

Dê rûreş bin l'nik Nebî

Qebûl nekin vî mezhebî

Hemyan go: Belave bî

Allah dünyaya versin, kazası belası!

Nebi'nin yanında olacağız yüzkarası

Sakın kabul etmeyiniz bu mezhebi

Hepsi dediler ki: "Öyle olsun, aynısı!"

Hemyan rayek vekir

Go aferîn ehda te kir

Avêtin tac qebûl nekir

Li ser xatra Ebûbekir

Hepsi birden görüş birliği ettiler

"Aferin verdiği söz için" dediler

Taçları da attılar, kabul etmediler

Ebubekir hatırına hareket ettiler

Li ser xatra 'Ummer e

Di riya Pêxember e

Xo bikin ker bi ker e

Rûspî bin da di me'hşere

Rûspîtyê di me'hşer kin

Hernê, wan ker bi ker kin

Ömer'in hatırı için hareket ediniz

Hazreti Peygamber yolunda gidiniz

Kendinizi bu yolda pare pare ediniz

Ki mahşerde ak yüzlü olabilesiniz

Mahşerde yüzlerinizi ak ediniz

Gidin onları parça parça ediniz

Bi gotina Pêxember kin

Peygamber'in sözünü dinleyiniz

Şehîd bin dinê terk kin

Şehit olun, dünyayı terk eyleyiniz

*** **

Kesek kesê nabîne

Dumandan göz gözü görmüyor

Kiça Xan agir tîne

Han'ın kızı ateş alıp getiriyor

Bi cibexanê têxîne

Cephaneyi ateşe verip yakıyor

Kelê ji bin hiltîne

Kaleyi temeline kadar yıkıyor

Kelê ji bin davêje

Kaleyi ta temelinden indiriyor

Hemyan di bin dikuje

Hepsini altta bırakıp öldürüyor

Agir jor da dirije

Yukarı kısmından ateş yağıyor

Kes namîne dipije

Yanmayan hiç kimse kalmıyor

Hemî kuştin bi xweran

Hepsini kendileriyle öldürdüler

Şehîd bûn bi ba'xan

Şehit oldular, bahçelere gittiler

Bihîşt birin ji xweran

Kendileri cenneti elde ettiler

Gotin di ma ji miran

Sayılma zamanında böyle dediler

Wan hemî rûsipî bin

Onların hepsinin ak olsun yüzleri

Muqîm li nik Nebî bin

Hız. Peygamber'in yanı olsun yerleri

Di cennetê baqî bin Ebedi cennette kalsınlar kendileri

Mehderçiyê Feqî bin Feqi için şefaati olsun her biri

Di paşî wan qisan ra Söylenen bunca sözlerden sonra

Ji nebî û ewliyan ra Hem Peygamber'e hem evliyalara

Ji Mîm û Hê Xan ra Hem “M” ve “H”ye hem de Han'a

Fat'hê ji rihê wan ra Fatihalar okuyun onların ruhlarına

(Teyran, 2014: 149-158)

Feqîyê Teyran, her şeyden önce şiir, gazel, destan ve hikâye yazarıdır. Onun eserlerinden hareketle insan hayatını ilgilendiren birçok konuda şiir yazdığı ve eser verdiği anlaşılmaktadır, şairden bahsedenler genellikle yukarıda belirtilen birkaç eserinden bahsederler, oysa onun bu eserlerinden başka çok sayıda şiirler yazmıştır.

Feqîyê Teyran'ın bu eserlerinden başka Qewlê Hespê Reş, Ferx û Sitî, Sîseban gibi eserleri olduğu da söylenilir. M. Xalid Sadını'ye göre Qanatê Kurdo, Feqîyê Teyran'ın eserlerinden bahsederken “Şêxê Sen'an, Hespê Reş, Bersîsê Abid, Sîseban ve Dimdim” eserlerini sayar. (Sadını, 2014: 58-59)

2.2.2. Diğer Şiirleri

Eserlerinde tasavvuftan vahdet-i vücda, Allah ve peygamber aşkından mecazi aşka kadar birçok konuları işleyen Feqîyê Teyran'ı asıl farklı kılan Kürt folklorundan öğelerin ağırlıkta olduğu konuları işlemesidir. (Bolelli, 2015: 69) Yukarıda bahsedilen destan ve hikâyelerinden başka birçok şiiri söz konusudur:

Ellah Çi Zatek Ehsene

Ey Av û Av

Îro Ji Dest Husna Hebîb

Bi Çar Kerîman

Îro Girya Me Tê

Feqi û Bilbil

Dilber

Feqe û Melê

Beyta Dilî

Îlahî Lew Dikim Zarî

Ez Çi Bêjim

Ay Dilê Min Ay Dilo

Qewî Îro Ze'îfhal Îm

Çîya Anî Li Deştê Kir

Îlahî 'Ebdukel Atak

Ji Îşqê Sotîme Welleh

Ji Rengê Dilbera Horî

Bizan Ku Min Yar Tu Yî

Ey Dil Hilo Terk Ke Sefa

Ordeka Ava Cizîrê

Fesla Bihara Cennetê

Xwedawenda Gunehkar Îm

Xwedawenda Tu Sebbûhû Î

Îro Ji Eşqa Sorgulê

Dilo Carek Xwo Hişyar Ke

Min Dî Di Xewnê Da Gulek

Ji Exqa Te Ezî Dîn Îm

Hatim Ber Dergahê Rehmet

Ah Ji Dest Cama Wîsalê

Ellah Sehergaha Ezel

Îlahî Ger Gunehkarem,

Sînem û Çerxa Felekê

isimli şiirlerini önemli eserleri arasında saymak mümkündür.

Feqîyê Teyran ve eserleri göz önüne bulundurulduğunda onu iki yönlü bir şair olarak değerlendirmek mümkündür. Eserlerinde kullandığı üslupla bir yönü temsil etmekte, işlediği konularla ve konulardaki mana derinliğiyle de başka bir yönü temsil etmektedir.

Feqîyê Teyran; dini nasihatler, Allah ve peygambere övgü, tasavvuf, inanç, vahdet-i vücud, Allah için ibadet, aşk, önemli tarihi olaylar gibi birçok konuda şiirler yazmıştır.

Şiirlerinde özellikle tasavvuf ve tasavvufi unsurlara çokça rastlamak mümkündür. Tasavvuf'un birçok tanımı olmakla beraber genel olarak şöyle tanımlanabilir: Tanrı, evren ve insan ilişkisini bir bütünlük içinde açıklamaya çalışan, insanın tanrısal erdemlere benzemesini amaçlayan dinsel ve felsefi düşüncedir. (Uludağ, 2014: 67)

Feqîyê Teyran da Kürt tasavvuf şairlerinden bir tanesidir, Kürt tasavvuf edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Eserleriyle tasavvuf kültürünün yayılmasında önemli hizmetleri olmuştur. Eserleriyle hem tasavvufi halinden bahsetmekte hem de tasavvufi mefhumları sufiler için tarif ederek bu kavramlarla âşıkların yolunu

aydınlatmıştır. Zira tasavvuf edebiyatı içerik ve mesajıyla hem havassa hem de avama seslenmektedir. Yani tasavvuf edebiyatı genel olarak toplumun her katmanına seslenmektedir. Bundan dolayı tasavvuf edebiyatı hem Arap ve Fars dillerinde hem de Kürt dilinde anonim ve klasik edebiyatın ortak özelliği sayılmaktadır. (Güzel, 2009: 92)

Feqîyê Teyran Kürt tasavvuf edebiyatında ünlü bir şairdir. O şiirlerinde hikâye ve kıssalardan bahsetmektedir, bu hikâye ve kıssaları naklederken haleti ruhiyesinden de bahsetmiştir. Bu şiirlerinde önemli tasavvufi unsurlara işaret etmektedir:

Muksî ji işqê sohtîye

Müküslü aşk elinden yanmıştır

Ev qewl li Şêyx ve nohtiye

Bu sözleri Şeyh'e atfetmiştir.

Halê xwe tê da guhtiye

Ama kendi halini anlatmıştır

Li Xeyn û Lama hicretê

Hicretten “Ğ” ve “L” geçince

(Teyran, 2014: 219)

Feqîyê Teyran tasavvufu “hal” ve “aşk” yoluyla tarif emektedir. Ona göre tasavvuf, inanç ve aşkın ibadetle güçlü bir ilişki içinde olması demektir. Feqîyê Teyran tasavvuf ile ilgili hissiyatlarını dile getirirken kendine özgü tarzıyla, sade bir Kürtçe ile dile getirmektedir, fakat mana açısından ise gayet derindir. Üslubu her ne kadar kolay olsa da manalarındaki sırrı anlamak için tasavvufu bilmek gerekir.

Subhan ji şahê zulcelal

Ulu Padişah'a eksiklik atfedilmez

Fikrîme neqşê bê zewal

Bir nakşî düşündüm ki hiç bitmez

Hal bê mecaz naête bal

Mecazi aşk olmadan “hal” gelmez

Kamil dibî b'ulfîyetê

O aşka ısınmayla eriyorlar kemale

(Teyran, 2014: 160)

Feqî'ye göre tasavvuf mecaz ve sır olmadan anlaşılamaz. Zira bu tasavvuf hali özeldir bunu anlamak herkesin işi değildir. Feqîyê Teyran'a göre tasavvuf kâmil

insan olmaya giden bir yoldur. Tasavvuf yoluyla insan Allah'a yaklaşır ve ham olmaktan kamiliyete ulaşır.

Feqîyê Teyran'a göre tasavvufun kaidelerini öğrenen kimse tasavvuf ilmini öğrenebilir ve istifade edebilir. Bu yolun yolcusu olmayanlar tasavvufun tadına varamazlar:

Ya Reb ûmîda min ji te ye

Ya Rab! Senden ümit beklerim

Cama bi dest bade ye

Elimde kadeh vardır, bade içirim

Çi b'kim meya sersale ye

Yıllanmış şaraptır, ben neylerim

Herçî vexwar wî zanîye

Onu ancak içmiş olanlar biliyor

(Teyran, 2014: 262)

Dörtlükten anlaşılacağı üzere herkes sufilerin sırrını anlayamaz, ancak aşk şerbetini içenler bunun sırrına varabilir, Feqî'de makamından ve halinden bahsetmiştir. Bazen nasihat etmiş, bazen de tarif etmiştir. Farklı duygu ve düşüncelerle şiirlerini yazdığı için şiirlerinde bazen Allah rızasını, bazen ayrılığın acısını bezen de sevgiliye olan özlemi dile getirmiştir:

‘Îşqa mecaz peyda bûye

Mecazi aşk ortaya çıktı bana

Îro li min dijwar bûye

Bugün beni zorlayıp sarsmakta

Hîvî dikim heqîqî ye

Umarım döner hakiki olana

Wêran ez im malim xirab

Viran olan benim, evim yıkıldı

(Teyran, 2014: 222)

Feqîyê Teyran'ın şiirlerinden onun tasavvuf ve ilim konularından haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Feqî, sadece şair değildir, ilim sahibi ve tasavvuf ehlidir. Şêxê Sen'an manzumesi kendi içinde birçok tasavvufi unsuru barındırmaktadır. Feqî, farklı hal ve makamlarda şiir yazmıştır. Her şiirinde farklı bir şekilde farklı bir halde hitap etmektedir.

Feqî'nin şiirlerinde yer alan diğ er bir unsur da vahdet-i v ucut'tur. Mutasavvurlara g re vahdet-i v ucut'un temelinde Allah'tan ba ka var olan her  eyi ink ar etmek vardır. B t n var olan mahl klar Allah'ın g lgesidir. Ger ekte var değ illerdir, sadece ger ek ve baki olanın g lgesidirler. (T rer, 2013: 234; Kılı , 2014: 29). Yine vahdet-i v ucut anlayı ına g re Allah'tan ba ka var olan mahl klar onun isimlerinin ve sıfatlarının tecellisidir. (Demirci, 2009: 118)

Feq   Teyran'ın şiirlerinde de hem tasavvuf hem de vahdet-i v ucut'a i aret eden b l mler mevcuttur:

A iq tu y  dilber tu y 

  ık da sensin ma uk da sensin

Nazir tu y  menz r tu y 

Bakan da sensin bakılan da sensin

Ruh   Ruhan, gewher tu y 

Ruhların ruhu olan cevher sensin

Misbah   nura q met 

Sensin lambası ve kıymetli nuru ile

(Teyran, 2014: 162)

Lew i q   mehebbet ismek in

   nk  a k ve muhabbet bir isimdir

A iq   me'  q cismek in

  ık ve ma uk da tek bir bedendir

Herdu di hev da q smek in

Her ikisi bir par a olarak i  i edir

   ek di v  me'n  de t 

Bir  eyh bilir bu ne anlama gelmekte

(Teyran, 2014: 202)

Heyat bi min wesl e, du Lat ger bibin Latek

Murad bi xwe her esl e, t k da bibne sifatek

Ji hev  k n n e fesl e wahid bim nit zatek

(Teyran, 2014: 84)

İki Lat bir Lat olursa, hayat kesinlikle vuslattır

Amaç bir asla varmak, sıfatlarda bir zat olmaktır

Birbirinden ayrılmadan, bir zat olarak kalmaktır

“Aşiq tu yî dilber tu yî / Âşık da sensin maşuk da sensin” ve “Aşiq û me’şûq cismek in / Âşık ve maşuk da tek bir bedendir” dizerinde Feqî, âşık ile maşuku bir saymaktadır. Burada vahdet-i vücud fikrini belirtmektedir. Buradan, şairin diğer mutasavvıf şairler gibi vahdet-i vücud fikrini benimsediği anlaşılmaktadır. Son bentte ise şair âşıklar için maksadın kavuşmak olduğunu ifade etmiştir. Aşk insanı birliğe götürür, mutasavvıflar bu birliğe vahdet-i vücud demektedirler.

Feqîyê Teyran’ın şiirlerinde daha birçok tasavvufi unsura rastlamak mümkündür. Şeyhmus Orkin, yüksek lisans çalışmasında Feqîyê Teyran’ın şiirlerinde tasavvufu ifade eden yaklaşık 33 kavramı tespit ettiğini belirtir. (Orkin, 2015: 105) Feqîyê Teyran’ın bir kısım şiirlerini alıp bunlar tasavvufi şiirleridir, diğerleri tasavvufi değildir demek yanlış bir değerlendirme olacaktır, çünkü az veya çok, dolaylı veya doğrudan bütün şiirlerinde tasavvufi unsurlara rastlamak mümkündür. Bu, hal ehli olan ve buradan ilahi aşka ulaşan bütün şairlerin ortak özelliğidir.

Bunlardan da öte Feqî, aşkın şairidir, ozandır. Onun şiirlerinin çoğu aşk ve sevgili üzerinedir. Onda mecazi aşk ile hakiki aşk birdir, iç içedir. O, birçok kez şiirlerinde insanı, çoğunlukla kadını, öne çıkarmaktadır devamında da ilahi aşkı öne çıkarmaktadır. Örneğin “ez çi bêjim” şiirinde:

Çendî bêjim sir û halan

Bahsedeyim nice sır ve hallerden

Ah ji destê çavxezalan

Ah o ahu gözlü sevgilinin elinden!

Her dinalim meh û salan

Aylardır yıllardır hep inlerim ben

Kes bi halê min nezan

Kimse bilmiyor ben ne haldeyim

Mah û salan ez dinalim

Aylar geçer yıllar geçer ben inlerim

Şev û roj talibwîsal im

Gece gündüz ona kavuşmayı isterim

Aşiqê bejna şepal im

O güzel endamın aşığıyım, severim

Kes bi halê min nezan

Kimse bilmiyor ben ne haldeyim!

(Teyran, 2014: 231)

Demektedir, dörtlüklerde, şair ceylan gözlü, ahu gözlü yârdan “ah” etmektedir ve aylarca, yıllarca inlemektedir. Devamında o “bejna şepale / sevgilinin güzel endamına” âşıktır. Şair burada sevgilisini tasvir etmektedir. O, latif endama âşıktır, bundan dolayı aşkın elinden hasta ve zayıf düşmüştür. Burada şair; sevgilisini, aşkını dile getirmektedir, onu ön plana çıkartmaktadır fakat şiirin devamında şöyle demektedir:

Mubtela qametfena me

Fani endamına müptela olmuşum

Ji yar û dostan cuda me

Yar ve dostlarımdan ayrı kalmışım

Aşiqê nûra xweda me

Allah’ın nuruna ben âşık olmuşum

Kes bi halê min nezan

Kimse bilmiyor ben ne haldeyim!

(Teyran, 2014: 231)

Yukarıdaki dörtlüklerde şair ceylan gözlüden dolayı “ah” etmekteyken, zarif endama âşıkken bundan dolayı çok zayıf ve hasta düşmüşken şiirin devamında “Aşiqê nûra xweda me / Allah’ın nuruna âşıkım” demektedir.

Buradan görülüyor ki onun yanında aşk da sevgili de birdir, o da Allah aşkıdır. O, Allah’ın aşkını almıştır ve bütün sevgililer onun yanında Allah’ın aşkıdır.

“Allah’ın nuruna âşık olma” sözünde iki mana mevcuttur. Biri gerçek manada şair Allah’ın nuruna âşıktır, diğer mana da şairin ceylan gözlü, kamet latif sevgilisi Allah’ın nurundan yaratılmıştı, çünkü tasavvufa göre insan Allah’ın nurundan

yaratılmıştır. Şairin sevgilisi o kadar güzel ve parlak ki o, Allah'ın nurunun kendisidir.

Şair, şiirlerinde İslam inancına uygun düşmeyen “mey, bade, şarap, kadeh, sarhoş, mest olma” vb. kelimeleri kullanmıştır. O, şiirlerinde kendisini “din, ebter, tûle, se” vb. kelimelerle vasıflandırmıştır. Bu kelimeler mecazidir ve tasavvuf şairlerinin hepsi bu kelimeleri kullanmıştır. Bu kelimelerle o kendisinden önceki şairlerin yolundan gitmiştir. O da bu temalarla aşk alanında Feridüddin Atar, Mevlana, Şirazi ve Herîrî'nin geleneğini sürdürmüştür. O da kendisinden önceki büyük şairler gibi vahdet-i vücud sırrına ermiştir:

Xaneyâ bade û mey tê

Bir meyhaneye ki mey de bade de var

Muxnî û hem çeng û ney tê

Kimi muxni, kimi çeng ve ney çalar

Min jî eşqa heyahey tê

Gelir benden aşktan “hey”li naralar

Serxoş û sekran im ez

Sarhoş ve mest durumdayım ben

(Teyran, 2014: 252)

Serxoşê ava heyatê

Hayat suyu içip sarhoş olmuştayım

Meclîsa reqs û sema tê

Raks ve semalı meclis aramaktayım

Dê çibkim bi sewm û salatê

Oruçları ve namazları ne yapayım!

Bi kûze û fincan im ez

Artık küpler ve fincanlarlayım ben

(Teyran, 2014: 252)

Feqi, âşıktır, sevdalıdır, aşkın esiri olmuştur, aşkın elinden kendisini kurtaramamıştır, her zaman, her saat o gönül yakan aşka bağlanmıştır. Bundan dolayı “ez çi bikim sewm û salatê” yani “namaz ve orucu ben ne yapayım” der. İslam inancına uygun düşmeyen bu sözü söyleyen biri normal şartlarda dinden çıkar. Çünkü sewm (oruç) ve selat (namaz) İslam inancının şartlarındandır. Bu şartları

yerine getirmeyen kişiler günahkâr sayılır ama Feqî için bu durum tehlikeli değildir. Çünkü o:

Ew meyê gerdan dirêjan	O şaraplar ki sundu uzun gerdanlılar
Şîşe û wan baderêjan	Şişelere bade doldurup boşalttılar
Min nema hişt li nimêjan	Aklımda kalmadı o anda namazlar
Li deftera dînan im ez	Deliler defterinde yazılmaktayım ben

(Teyran, 2014: 252)

der ve divane olduğunu belirtir, divane olan kimseler için bu açıdan herhangi bir sorumluluk yoktur. Yine o:

“Mîm û Hê aqil ve derda	“M” ve “H” aklını yitirerek delirdi
Sicle ya işqê û derda	Aşk ve dertler defterine defterine kaydedildi
Lew qelem anî bi ser da	Onun için günahlarına kalem çekildi
Me’fûyê xufran im ez”	Affedence affedilmiş haldeyim ben

(Teyran, 2014: 252)

diyerek hemen devamında Allah’tan affını istemekte ve tövbe etmektedir.

Feqî, sevgilinin aşkının derdinden yanmıştır, kandan gözyaşı dökmektedir, tutukludur, esirdir, sevgilinin aşkından ve derdinden işkence görmektedir.

Feqiyê Teyran’ın dikkat çeken diğer önemli bir şiiri de “dilo rabe” şiiridir. Ömrünün son demlerinde yazıldığı anlaşılan bu şiiri incelendiğinde baştan sona kadar dikkat çekici hususlar ön plana çıkmaktadır. Şiirinde, âlimlerden, peygamberlerden, önemli şahsiyetlerden, kendisinden ve kendisinden evvelkilerden genişçe bir şekilde bahsetmektedir. Şiir, hayatın adeta bir muhasebesi gibidir. Şiirin başında kendisinden şikâyet etmekte ve şöyle demektedir:

Dilo rabe dilo rabe	Ey gönül kalk, ey gönül kalk!
---------------------	-------------------------------

Veke çavan ku êvare

Aç gözlerini, akşam olmaktadır

Nezan û bes di xew da be

Yeter uykuda kal, cahil ahmak

Bi newme ra nebe yâre

Uyku ile dostluğun olmamalıdır

(Teyran, 2014: 49)

Dünya tarihinin adeta bir kısaltması gibi olan bu şiiri, yukarıdaki dörtlükle başlar,

Li Mîm û Hê gelek çûne

Çok geçti “M” ve “H” üzerinden

Gelek sal û felek çûne

Nice yıl, nice devran geçti üzerinden

Hezar sal û çil û yek çûne

Bin kırk bir yıl geçti üzerinden

Ji hicra Nebyê Muxtar e

Seçkin Elçi’nin hicretinden sayılır

(Teyran, 2014: 65)

dörtlüğü ile de sona erer. Bu çok kıymetli ve önemli olan bu şiirinde şairin doğum tarihinin de bu dörtlükte saklı olduğu anlaşılmaktadır. Dörtlüğün manası; “Mîm” ve “Hê” (mahlası olan Mihemedê Hekarî’nin kısaltılmışıdır)’ nin üzerinden 70 yıl geçti, peygamber hicretinden de birçok devran geçti ve 1041 yılında şair bu gazeli yazdı. Tasavvufa göre “devran” bir asrı yani yüz yılı ifade eder, “felek” bir yıldır. “Bu dörtlüğün içeriğinden hareketle Feqîyê Teyran’ın doğum tarihinin Hicri 971, Miladi 1563’e denk geldiği” (Adak, 2013: 232-233) kabul görülür.

Yukarıdaki dörtlükte görülen bu özellik yani şiirinin yazıldığı tarih, şairin diğer birçok şiirlerinde de görülmektedir. Tıpkı “Şêxê Sen’an” şiirinde geçen aşağıdaki dörtlüklerde olduğu gibi:

Miksî ji işqê sohtiye

Müküslü aşk elinden yanmıştır

Ev qewl bi şeyx ve nohtiye

Bu sözleri Şeyh’e etfetmiştir

Halê xwe tê da gohtiye

Ama kendi halini anlatmıştır

Ji Xeyn û Lamê hicretê
(Teyran, 2014: 219)

Hicretten “Ğ” ve “L” geçince

Li Mîm û Hê sotî işqê

Aşkın “M” ve “H”yi yakması bundandır

Li dehsed û sala sihê

Bu olay bin otuz senesinde olmaktadır

Meksî li wê meymestê

Mikslinin mest oluşu ondan dolayıdır

Tetwîl dikit hikayetê
(Teyran, 2014: 219)

Yorumlar getirmektedir hikâyeye

Bu dörtlüklerden hareketle şiirin yazıldığı tarih Hicri 1030, Miladi 1620’ye denk gelmektedir. Bu da Şêxê Sen’an’ın yazıldığı tarihi göstermektedir. (Dêreşî-Alixanî, 1989: 14)

Yukarıda çeşitli vesilelerle dile getirilen Melayê Cizîrî ile ilgili söylendiği ifade edilen aşağıdaki dizelerde de bentin söylendiği tarih yer almaktadır:

Birîndarê ‘işqê me, dur im ji siha bihan

Dizanin medahê kê me, di hezar û yek û sihan

Senaxanê **Melê** me, li hemû erd û cihan

(Teyran, 2014: 87)

Ben aşkın yaralısıyım, ayvaların gölgesinden uzaktayım

Biliyor musunuz 1031 yılında ben kimin meddahıyım?

Her yerde ve tüm mekânlarda ben Mela’nın meddahıyım

Onun şiirlerinin bu özelliğinden hareketle, 1621-22 yılında Cizre’de Melayê Cizîrî ile beraber yukarıda benti alıntılanan bir şiir söylemiş, 1631 yılında “dilo rabe” şiirini, 1640 yılında da “iro werin” şiirini yazmıştır. Bu tarihler aynı zamanda Fêqîyê Teyran’ın kısa bir kronolojisi gibidir. Bu tarihler şairin hayatı hakkında birçok şeyi göstermektedir.

Şair, eserlerini kendi halkı için ele almış, halkının duygu ve düşüncesine tercüman olmaya çalışmıştır. O, bütün fikir, düşünce ve inancıyla, halkın ortak değerlerini yansıtmıştır. Hiçbir zaman şan, şöhret ve makam beklentisi içinde olmamış, tam tersine halkını gafletten uyandırmaya çalışmıştır. Bu açıdan şiirleri didaktik özellik taşımaktadır. Bütün bunları yaparken gayet sade bir üslupla, konuşma özelliği taşıyan ifadelerle bunları dile getirmektedir. Nitekim “dilo rabe” şiirinde bunu görmekteyiz:

Dilo rabe dilo rabe

Veke çavan ku êvare

Nezan û bes di xew da be

Bi newmê ra mebe yâre

Li xwe şîrîn meke newmê

Ji nefsa xwe bike lewmê

Meçe nêzikî vê qewmê

Qewî ew fi’la xisar e

(Teyran, 2014: 49)

Ey gönül kalk, ey gönül kalk

Aç gözlerini, akşam olmaktadır

Yeter uykuda kal, cahil ahmak

Uyku ile dostluğun olmamalıdır

Uyku fazla tatlı gelmesin sana

Bu konuda nefsinizi azarla, kına

Sakın yaklaşma uyku takımına

Bulaşma bu fiile, çok zararlıdır

Şairin şiirlerinden onun iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinde felsefe, tarih, edebiyat, hadis ve tasavvuftan bahsetmektedir. Örneğin onun “dilo rabe” şiiri dünyanın kısa bir tarihi gibidir. Yine “Şêxê Sen’an” şiirinde dikkat çekici hususlar bulunmaktadır, buradan hareketle onun iyi bir okuyucu, talebe olduğu anlaşılmaktadır:

Agir pêta di dil da

Me’niya daxan ku hilda

Ew kitab naçit tu cilda

Kalpte ateş ve onun koru olunca

Dağlanmanın manası anlaşılınca

Bu kitap hiçbir cilde sığmayınca

Hafizê medhan im ez.

Övgüleri ezbere okumaktayım ben

(Teyran, 2014: 249)

“ay dilê min” şiirinde:

mîm û hê wesfê xwe hilda

“M” ve “H” durumunu dile getirdi

Xweşmîsal in çûn du cilda

Bu hoş örneklerin sığıdığı ciltler idi

Çerx û kovan çûn di dilda

Gönlünün içerisine yara bere girdi

Ay dilê min ay dilo!

Ah gönlüm benim, ah gönlüm!

(Teyran, 2014: 230)

Şiirlerinin bir kısmı günümüze kadar ulaşmamış olsa da bu dörtlüklerden hareketle onun ciltler dolu şiirler yazdığı anlaşılmaktadır.

Şair, kendisinden önceki ve kendi dönemindeki şairler gibi halkı, toplumu ilgilendiren konuları dile getirmiştir. Mirlere, beglere, sultanlara karşıdır. O, köylülerle arkadaş olmuştur, halkın içinde savaş olmasını istememiştir, kan dökülmesini istememiştir, düşmanlık olmasını istememiştir. Bundan dolayı Şêxê Senan hikâyesini yazdığı söylenilir. Müslümanların önde gelenlerinden çoğu şeyhtir, onlar da âşık olabilir fikrini belirtmiştir.(Sadînî, 2014: 56)

Şair, tamamıyla halkın hayatını, içinde bulunduğu durumu, beklentisini dile getirmiştir. O her zaman halk gibi fakir yaşamıştır.

Şairin şiirlerinde herhangi bir kişiyi veya miri övmemiştir, sadece Melayê Cizîrî birlikte söylediği şiirde, Melayê Cizîrî’yi övmüştür. Bu da riyanın değil vefanın ve bağlılığın göstergesidir. Bundan başka onun herhangi birisini övdüğüne rastlanmamıştır.

Şiirlerinde eleştiri ve ironi de ön plana çıkmaktadır, aşağıdaki dizelerde bunu görmekteyiz:

Ne me ra mîrim bibêje

Ne bize “beyim” diye söyle

Ne bi hîcranî bipêje

Ne hicranında yak bizi böyle

Çerx û dolabek qirêj e

Dünya çark ve dolaptır kirle

Ev denî dinya fetîq

Döner aşâğılık dolana dolana

Ne ji mîran im ne xan im

Ne beylerdenim ne bir hanım

Muksî yim bê xan û man im

Müküslüyüm, yok evim barkım

Cesed im bê rûh û can im

Cesedim ben, yok ruh ve canım

Ketme pê derdê ‘emîq

Düşüm derin yaraların ardına

(Teyran, 2014: 100)

Feqîyê Teyran’ın şiirlerinin içeriğinin yanı sıra üslubu da çok dikkat çekicidir. 400 yıl önceki halkın konuştuğu Kürtçe ile şiirlerini yazmıştır, buna rağmen şiirlerinin dili sade, temiz ve akıcıdır. Şiirlerinde kullandığı dil halkın kullandığı günlük konuşma dilidir. Kürtçesi o kadar basittir ki Kürtçe bilen herkes kolaylıkla, rahatça onun dilini anlayabilmektedir. Şair mesajını halkına ulaştırmak istemiştir, bundan dolayı şiirlerinde kolay, basit ve halkın anlayabileceği bir dil kullanmıştır.(Sadînî, 2014: 60-61)

Dili sıcak, sade, temiz; sözleri coşkulu ve açıktır, bazı Arapça ve Farsça kelimeleri şiirlerinde kullanmışsa da bu da dönemin şartlarından kaynaklanmaktadır. Zira Kürtler de İslam toplumunun bir parçasıdır. Şiirlerinde kullandığı Arapça ve Farsça kelimeler de klasik edebiyatta kullanılan kelimelerdir.

İslam medeniyeti nasıl ki Arapları, Farsları etkilemişse Kürtleri de etkilemiştir. Kürtler içinde de etkili olmuştur. Özellikle dini medreselerde okuma ve yazma Arapça olduğundan ve de şairin yaşadığı dönemde Arapçanın öğrenimi her alanda yaygın olduğundan ötürü bazı Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmıştır. Belki şairin 300-400 yıl önce kullandığı ve döneminde herkesin anladığı o kelimeler

bugün bize biraz yabancı gelmektedir, bunu da kültürümüzden ve Kürtçeden uzak kalmakla açıklamak mümkündür.

Şair dilin zenginleşmesine yardımcı olmuştur. Bu özellik onun şiirlerinde kolaylıkla görülmektedir, birçok eşanlamlı kelimeleri kullanmıştır. Zira o şiirlerinde birçok kez; “Qelb-dil-, sekne- sikûn, aram-rehet-sebir-tenahî-tebat, gurgur-goşgoş, xilmet-xulmet, xizmet-xidmet, cewher-gewher, zîv-sîm, ullah-xweda-reb-ilah (ve Allah’ın başka isimleri), padîşah-haqan-hikumdar-sultan, remz-sir, tilsim-sêhr, zahîr-eşkere-kifş, agir-pêt-ateş-alav, bejn-bal-qamet, mehbûb-yar-dost, evîndar-maşûq-aşiq, serxwoş-sekran-mest” vb. kelimeleri birlikte kullanmıştır, bu örneklerden anlaşılacağı üzere şair dile son derece hâkimdir, bundan dolayı şairi Kürt edebiyatının piri saymak mümkündür.

Feqîyê Teyran’ın eserleri söz sanatları açısından da zengindir. Dilinin sadeliği ve akıcılığının yanında şiirlerinde birçok söz sanatlarına da rastlamak mümkündür. Teşbih, telmih, mecaz, istiare ve daha birçok söz sanatlarını kullanmıştır. Şiirlerinde birçok söz sanatlarını kullanmasının yanında dili bir o kadar da sade ve akıcıdır. Bu yönüyle daha önce de ifade edildiği gibi Feqîyê Teyran kendisine has tarzıyla birçok şairi etkilemiştir.

Pêrû yeqîn ku xal in, di eqda sureyyayê

Du roj in du hîlal in, li dêmê wê Leylayê

Bê wesf û bêmîsal in, di remza şekerxayê

(Teyran, 2014: 82)

Yüzündeki benler Süreyya gerdanını andırırlar

O Leyla’nın yanağında iki güneş, iki hilal var

Anlatmaya ve tarife gelmiyor o şeker rumuzlar

Mubtela qametfena me

Fani endamına müptela olmuşum

Ji yar û dostan cuda me

Yar ve dostlarımdan ayrı kalmışım

Aşiqê nûra xweda me

Allah'ın nuruna ben âşık olmuşum

Kes bi halê min nezan

Kimse bilmiyor ben ne haldeyim!

(Teyran, 2014: 231)

Dizeleri hüsn-i ta'lîl'e örnek olarak gösterilebilir. Hüsn-i ta'lîl, sebebi bilinen bir olayın meydana gelişini, gerçek sebebin dışında başka güzel bir sebebe bağlamaktır. (Uzun, 2009: 83) İlk bentte geçen “pêrû”, bir yıldız grubudur, haziran ve temmuz aylarında güzel görünür. Onların ortaya çıkması çok güzeldir. Şair sevgilinin benini(xal) pêrû gibi görmüştür. Sevgilinin yüzü onun için iki gün ve iki aydır, sevgilisi iki gün ve iki ay kadar güzeldir.

İkinci bentte geçen Allah'ın nuru (nura Xwedê) sözünde de aynı söz sanatı söz konusudur, çünkü şair aşkını o kadar güzel, pâk ve temiz görüyor ki onu insan suretinde, eti kemiği olan bir varlık olarak değil de nurun kendisi olarak görmektedir. Şairin şiirinde geçen bu özellik tasavvuf şairlerinin birçoğunda vardır.

Çendî bêjim sir û halan

Bahsedeyim nice sır ve hallerden

Ah ji destê çavxezalan

Ah o ahu gözlü sevgilinin elinden!

Her dinalim mah û salan

Aylardır yıllardır hep inlerim ben

Kes bi halê min nezan

Kimse bilmiyor ben ne haldeyim!

(Teyran, 2014: 231)

Şair burada sevgiliyi ceylan gözlüye benzetmektedir, dolayısıyla istiare sanatı vardır. İstiare, benzetmenin asıl unsuru olan benzeyen ve benzetilenden yalnızca biri kullanılarak yapılan söz sanatıdır, (Uzun, 2009: 78) istiare sanatının olduğu yerde benzetme de vardır denilebilir.

Geryan wekî dolab û aş

Dolap ve değirmen benzeri döndüler

Çerxîn li ber Şeyx pêş û paş

Şeyh önünde arkalı önlü çark ettiler

Da xaçperêş bête temaş

Ki Haçlılar temaşa etmeye gelsinler

Ji ‘eskeran temaşe tê

Dalsınlar askerleri temaşa etmeye

(Teyran, 2014: 184)

“Geryan wekî dolaba aş / Dolap ve değirmen benzeri döndüler” derken Feqî, Şêx Sen’an müridinin dönüşünü “aş dolabı”na benzetmektedir.

Ji emrê kê her têy bi bez

Bir emir üzerinedir bu hızlıca akışın

Sewdaser î şubhetê ez

Benim gibi senin de sevdalıdır başın

J’kêrra dikî çûna bi lez

Sen kimin için böyle hızlıca akarsın?

Vê serqutan û xulmetê

Bu itaat ve hizmeti kime yapıyorsun?

(Teyran, 2014: 37)

Feqî burada da suyu kendisine benzetmektedir.

Şiirlerinde mübalağa da çokça yer almaktadır.

Xwezî min sed ser hebana

Keşke benim yüz tane başım olsa

Sed hezar dev pê ve bana

Her birinin yüz bin ağzı bulunsa

Ew hemû l’medhê te bana

Onların tümü seni övmeye koyulsa

Hêj bi wan noqsan im ez

Yine de eksiksayılmaktayım ben

(Teyran, 2014: 251)

Bu dörtlükte mübalağa vardır. Mübalağa, sözün etkisini güçlendirmek için bir şeyi olduğundan çok ya da az göstermektir. (Uzun, 2009: 84) “yüz başı ve sevgilinin bin ağzı” olsa da sevgilinin övünç kaynağı olsa da şaire az gelmektedir. Şairin sevgilisi o kadar güzeldir ki ne kadar medh edilse de güzelliği yine de yeterince bilinmez.

Aşağıdaki dörtlükte mübalağanın yanında teşbih sanatı da vardır:

Ez kiz û zer bûm ji qehrê

Kavruldum ve sarardım kahrolmaktan

Dê devek çi bikit ji behrê

Bir yudumla ne eksilebilir deryadan!

Yan du çav çibkin ji sehrê

Ya da iki göz ile ne kapılır sahradan!

Li dîtînê eynan im ez.

Gözlerini görme arzusundayım ben

(Teyran, 2014: 251)

Mübalağa olduğu aşikârdır, teşbih de o, sevgilisini gözünde, gönlünde o kadar büyüt müştür ki sevgilisi adeta bir derya gibidir. Aynı zamanda sevgilinin gözü çöl ve derya gibi uçsuz bucaksız ve derindir, şair de bu göze bakmaya cesaret edemez.“ Ah ji destê çavxezalan, muhtela qametletif im, geh geh spî şubhetê şîr, teşbihê berxê di şîra” dizeleri teşbih sanatına örnek olarak verilebilir.

Sed hizar çav min divîna

Keşke benim bin tane gözüm olsaydı

Bayekî perde hilîna

Bir rûzgâr perdeyi aradan kaldırırsaydı

Xet û xal min têr bidîna

Çizgi ve benleri doyasıya seyretseydim

‘Îşq û qûtê can im ez

Ruha âşık ve azık durumundayım ben

(Teyran, 2014: 251)

“Sed hizar çav min divîna / Keşke benim bin tane gözüm olsaydı” ifadesinde mübalağa vardır.

Gelek sotim kırım kibab

Çok fazla yaktı beni, kebab eyledi

Kirye bi min sed reng xirab

Yüz çeşit kötülüğü bana birden etti

“Ya leytenî kuntû turab”

“Keşke toprak olsaydım!” dedirtti

Wêran ez im malim xirab

Vira olan benim, evim yıkık

(Teyran, 2014: 221)

“Ya leytenî kuntû turab” ifadesinde telmih sanatı söz konusudur. Telmih, söz sırasında herkesin bildiği bir olayı ya da durumu hatırlatacak bazı emareler kullanmaktır (Uzun, 2009: 85). Burada da Feqîyê Teyran, “Nebe suresinin 40.

Ayetin’e işaret etmektedir. Ayetin meali; “Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi “Keşke toprak olsaydım!” diyecektir.

Her kesê işq tê eser kit	Aşk her kimde etkisini gösterir ise
Sed hizar perdan di ber kit	İsterse araya yüz bin perde de girse
Hemûwan dê ker bi ker kit	Tümünü parçalar ne kadar var ise
Tazîyê uryan im ez	Çıplak biri, anadan doğmayım ben

(Teyran, 2014: 251)

“Tazîyê uryan im ez” dizesinde “Baba Tahirê Uryan”a telmih yapılmakta yani hatırlatmaktadır.

Avek mehîn im kemter im	Ben pis ve değersiz bir suyum
Min cerg û dil bûne birîn	Kalbim ve ciğerim yaralanmış
Sewda û dîn û ebter im	Sevdalı, divane, kesik soyum
Pabendê vê nefsa le’in	Ayağım bu lanetli nefse bağlanmış
Muksî ye jar û bedtir im	Zayıf ve bedbaht Müküslüyüm
Ferhemnî xeyre rahimîn	Acı bana merhametlilerin en iyisi!

(Teyran, 2014: 75)

“Ferhemnî xeyre rahimîn” dizesiyle de “Mu’minun suresinin 109. Ayeti”ni hatırlatmaktadır. Ayetin meali; “Zira kullarımdan bir zümre: Rabbimiz! Biz iman ettik; öyle ise bizi affet; bize acı! Sen, merhametlilerin en iyisisin, demişlerdi”

Onun kullandığı edebi sanatlardan onun şiir ustası olduğu anlaşılmaktadır, Kürtçe ile şiir yazması da onun şiirlerini daha da ayrıcalıklı kılmıştır.

Sanatçılık açısından şair kısmen klasik edebiyatın tesiri altında kalmışsa da kendisi de sanatıyla, ozanlığıyla aheng ve sesiyle kendisinden sonra gelenler

üzerinde etki bırakmıştır. Ondan sonra gelen birçok Kürt ozanları onun şiirlerinden, üslubundan ilham almıştır ve çoğu da onun üslubunu sürdürmüştür. Ehmedê Xanî, Siyahpoş, Pertew Beg, Sebrî Botanî ve bu zamanın ozanları kendilerine özgü üslubu bulana kadar onun yolundan gitmişlerdir (Sadîmî, 2014: 78).

Feqîyê Teyran'ın hiciv şiir türüne örnek olabilecek şiirleri de mevcuttur denilebilir. Hiciv'de, bir kişi, düşünce, durum ya da sosyal adaletsizlik açık veya kapalı biçimde, iğneli bir dille yerilir (Uzun, 2009: 171). M. Xalid Sadîmî'ye göre Feqîyê Teyran'dan önce Kürtçe ile hicvi şiirler yazan şairlere rastlanılmamıştır (2014: 80). Teyran'dan önce hiciv şiir türüne örnek olabilecek şiirler yazan var mıdır bilinmez ama bu tür şiirlerin Kürt edebiyatında, özellikle şairin yaşadığı dönemde sayıca az olduğu bir gerçektir. Bu açıdan onun bu tarz şiirleri Kürt edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

Bir hikâyeden hareketle onun bu hicvi şiiri söylendiği rivayet edilmektedir ama maalesef bu şiirden sadece aşağıdaki dörtlüğe kaynaklarda rastlanılmaktadır.

Seyda Abdurreqîb Yûsif Kürtçe divanda bu hikâyeyi ve şiiri şöyle ele alır. “O, Feqîyê Teyran ismiyle tanınmıştır, büyük bir zahid, Allah'tan korkan ve büyük bir şair olarak bilinir. Güzel ve genç bir kadın Feqî'yi görmek ister. Feqî'nin ismi çok yayılmış olduğundan dolayı kadın, güzel ve beyaz elbiselerini giyip Xendekê köyünden Finikê'ye Feqî'yi görmeye gelir, bu kadar ünü yayılmış bir zatı eski püskü bir elbise içinde gördüğünde gözlerine inanamaz, geldiğine pişman olur ve küçümseyici bir gözle Feqî'ye bakar, Feqî kadının bakışlarındaki manayı fark eder ve bu durum üzerine aşağıdaki dörtlüğü söyleyiverir (Zinar, 1991: 53-54-55 / Yusif, 1971:124).

Erê şoxê erê şengê

Kemer sist e li navtengê

Ma kî di te rake

Qê ew bi te pak e (Teyran, 2011: 526)

Şairin şiirlerinin tarzı günlük söylem tarzıdır. Nasıl ki şiirlerinin konusu anonim ise şiirlerini yazma tarzı da kolay ve günlük sohbetten alınmıştır. Şiirleri o kadar kolay ve güzel bir söyleme sahip ki ilk okuyuşta içeriği anlaşılır denilebilir, bundan dolayı şiirleri insandan uzak değildir. Şiirin her mısrası 3-4 kelimeden oluşmaktadır, her dördlüğü 10-11 kelimeden meydana gelmektedir, bu da şiiri kolaylaştırmaktadır, şiirlerinin çoğu 4 veya 6 dizeden oluşmaktadır.

Ordeka ava Cizîrê	Cizre suyunun ördeğidir yar
Qemera bedra munîrê	On dördündeki ay gibi parlar
Min tu car naçî ji bîrê	Çıkmıyor aklımdan hiçbir an
Her mudama ew refîq	Her zaman odur arkadaş bana
Her mudama ew heval e	Benim arkadaşım odur sürekli
Şev û rojê min li bal e	Yanımdayım gündüz ve geceleri
Ordeka gerdan bi xal e	Öyle bir ördektir, gerdanı benli
Reşrihana pir ‘etîq	Çok benzer antika bir reyhana
Reşrihana ser deravan	Siyah reyhan gibi dere kenarında
Enbera rîşîbelavan	Anber gibi dalları yayılmış ortada
Her seher bihn çû hinavan	Her seher koku verir bağımızda
Qutiya miska ‘ebîq	Benzer hoş kokulu misk kutusuna

(Teyran, 2014: 100)

“Ordeka Ava Cizîrê / Cizre Suyunun Ördêgi” şiirinden alınan yukarıdaki dörtlüklerde görüldüğü gibi şiirin her mısrası az sayıda kelimedenden oluşmakta, bu da şiirin anlaşılmasını ve akıcılığını artırmaktadır.

Fêqîyê Teyran’ın şiirlerinin birçoğu uzundur. Mesela tespit edildiği kadarıyla “Şêx Sen’an” şiiri 362 dörtlükten, “Dilo rabe dilo rabe” şiiri 80 dörtlükten, “Ey av u av” şiiri ise 51 dörtlükten oluşmaktadır. Divanında yer verilen şiirlerde eksik kısımlar olabileceği muhtemeldir. Eksiklik, hem araştırmacılara göre hem de onun şiir yazma tarzından anlaşılmaktadır. Çünkü onun şiirlerinin bir özelliği de hem eğitici olması hem de mana olarak birbirlerini tamamlar mahiyette olmasıdır. Bu özellik dörtlükleri ve dizeleri birbirine bağlamaktadır. Eğer bu açıdan bir kopukluk varsa şiirlerinde eksik kısımlar olabileceği değerlendirilmesinde bulunabilir.

M. Xalîd Sadîni’ye göre Feqîyê Teyran’ın şiirlerinin bir özelliği de genel olarak şiirlerindeki dörtlüğün son mısrasındaki bir kelimenin devamında gelen dörtlükte kullanılmasıdır, örneğin “dilo rabe dilo rabe” şiirinde;

Ne Cemşîd ne Cam ê Cem ma Ne Cemşîd kaldı ne Cam-ı Cem kaldı

Ne Qeyser ma ne Hatem ma Ne Kayser kaldı ne de Hatem kaldı

Ne Asif ma ne Xatem ma Ne Asef, ne yüzük denem Xatem kaldı

Ne malxwê û ne serkar e Ne mal kaldı ne de kâhya

Ne serkar mane serdar ma Ne kâhya kaldı ne de komutan kaldı

Ne yoldaş ma ne heval ma Ne yoldaş kaldı ne de arkadaş kaldı

Ne Harût ma ne Marût ma Ne Harut kaldı ne de Marut kaldı

Di axê mane ruxsar e Yanakları şimdi toprağın altındadır

(Teyran, 2011: 166)

Görüldüğü gibi ilk dörtlükteki son dizede geçen “serkar” kelimesi sonraki dörtlüğün ilk mısrasında kullanılmıştır. Bu şekilde bu iki dörtlük arasında kopukluk olmadığı anlaşılmaktadır ve birbirini tamamlar mahiyettedir. İlla ki ilk dörtlüğün son dizesinde kullanılan kelime sonraki dörtlüğün ilk dizesinde kullanılması gerekmez. Önemli olan bu dörtlükten bir kelime sonraki dörtlükteki ilk mısrasında kullanılmasıdır. Bu şekilde kopukluk olmadığı anlaşılır.

Mesela “Ey av û av” şiirinde geçen

Xelkê xwedê aqil kirî	Allah hangi kulunu akıllı yapmışsa
Hem arif û kâmil kirî	Hem arif hem kâmil kılmışsa
Nûrek di dil da hilkirî	Onun kalbinde de bir nur yakmışsa
Eslê qisan rê di betê	Hikâyenin aslını gösterir ki bulsun
Ê mîslê min bê ‘ilm û xet	Benim gibi okuma yazması olmayan
Mecnûnekî heywansifet	Hayvan sıfatlı bir “Mecnun”u andıran
Bê teftêş pisyanan diket	Odur konuyu sorular yoluyla araştıran
Bê rehnima kî babetê	Yanasımız geliyor rehberden yoksun

(Teyran, 2014: 41)

dörtlükler arasında kopukluk vardır denilebilir, fakat bu dörtlüklerden sonra gelen dörtlüklere bakıldığında dizeler arasında bütünlük olduğu anlaşılır:

Pirsa Feqe bê cih nebû	Feqi’nin sorusu yersiz soru değildi
Lewra di Furqanê hebû	Çünkü Kur’an’da şöyle ayet var idi:
Erşê Xwedê li ser te bû	Allah’ın arşı senin üzerindeydi
Avê gelo bîra te tê	Ey su, acaba bunu hatırlıyor musun?

Avê cewab da bêsuxen

Su bu sorulara şu sözlerle cevap verdi

Ezman nebû b'hal gote min

Hal diliyle bana söylediği şu sözlerdi:

Remzên padîşahê mezin

Ulu Padişah'tan bize bir işaret geldi

Subhan ji wê seltenetê

O saltanat kusurdan münezzeh olsun!

Subhan ji me'bûdê li ser

Tenzihtir duamız yücelerdeki İlah'tan

Kî dê j' Ellah ra kit xeber

Her kim haber verecek ise Allah'tan

Em çar bikir anîne der

Dört unsur olarak var etti bizi yoktan

Kiç bûn di kenza qudretê

Hazineydik kudret definesinde bulsun

(Teyran, 2014: 41-42)

Şairin şiirlerinin bu önemli özelliğinden hareketle eksik yönler ortaya çıkarılabilir (Sadını, 2014: 81,82).

Feqîyê Teyran'ın şiirleri çoğu aruz vezniyle yazılmış ve kafiyevidir. Şair şiirlerini kafiye yoluyla belli bir ahenge büründürmüştür. Şairin şiirlerine genel olarak bakıldığında şiirlerinde kafiye kullanımı açısından Kürt edebiyatında başarılı bir yere sahiptir. Feqî, hem beyitlerin sonunda hem de iç kafiye denilen beyitlerin ortasında kafiye kullanmıştır.

Kafiye çoğunlukla tam kafiye, diğer bazı şiirlerinde de yarım kafiye vardır. Tam kafiye çoğu kez 2-3 harften meydana gelmektedir. Yarım kafiye ise tek harften oluşmaktadır:

Sofiyan şerma kiçê kir

Sofiler kızın yanına gitmeye utandılar

Wan ji dûr zikrê Xwedê kir

Onlar uzaktan Allah'ın zikrini yaptılar

Hûn bibîn murşîd çi çêkir

Görün Mürşit ne iyi şey yaptı o aralar

Kiç kişande tewbetê
(Teyran, 2014:218)

Kızı çekiverdi tövbe etmeye

Şêxê gotî: “Ya Şêx Etar e
Nazika min ixtiyar e

Şeyh dedi ki: “Ey şeyh Attar!
Benim tercih ettiğim o nazlı yar

Xaliq ji dêrê hinar e

Onu bana kiliseden yolladı Yaradan

Rê girtiye li pey met ê”
(Teyran, 2014: 218)

Yola düşmüş peşimizden gelmekte”

Şiirlerinde iki kafiye mevcuttur. Biri şiirin kafiyesidir ki şiirin sonuna kadar devam eder. Diğeri de dörtlüğün kafiyesidir. Dörtlükteki kafiye dörtlüğün ilk üç mısrasındaki kafiye. Dörtlükteki dördüncü dize ise genel olarak şiirin kafiyesini barındırır. “Ey av û av” şiirindeki gibi:

Ey av û av ey av û **av**

Ey su ey su, yine de ey su ey su!

Ma tu bi eşq û bê muhbetê

Aşk ve muhabbet mi besliyorsun?

Mewc û pêlan tavêy bel**av**

Kıyıya dalga üstüne dalga atıyorsun

Bê sekne û bê rahatê
(Teyran, 2014: 37)

Sakin değilsin, rahat durmuyorsun

Pirsa Feqî bêcih nebû

Feqî'nin sorusu yersiz soru değildi

Lewra di Furqanê hebû

Çünkü Kur'an'da şöyle ayet var idi:

Erşê Xwedê li ser te bû

“Allah'ın Arşı senin üzerindeydi”

Avê gelo di bîra **te tê**
(Teyran, 2014: 41)

Ey su acaba bunu hatırlıyor musun?

Di hedretê ma hûn nebûn?

Siz de huzurda bulunmuyor muydunuz?

Li hatîfî pêweste bûn

Sahibi görünmeyen sesi duyuyordunuz

Di xizmeta Baxoy xwe bûn

Rabbimizin hizmetinde bulunuyordunuz

Heyane roja axretê

Ahîret gününe kadar bu hizmetiniz olsun

(Teyran, 2014: 44)

İlk dördlüğün kafiyesi “av”, genel olarak şiirin kafiyesi ise “etê” dir. Diğer dördlüklerde ilk üç mısra tek kafiye, dördüncü mısralar da kendi aralarında kafiye ve “etê” ile bitmektedir. Aynı durum “Ji Îşqê Sotime Welleh, Ji Rengê Dîlbera Horî, Îro Ji Dest Husna Hebîb, Ji Îşqa Te Ezê Dîn im, Îro Ji Îşqa Sorgulê, Dilo Carek Xwe Hişyar Ke, Qewî îro zeîfhal im” gibi birçok şiirinde görülür.

Qewî îro zeîfhal im

Bugün çok zayıf bir haldeyim

Dinalim ez li wê tayê

İnliyorum o sıtmadan dolayı

Di bîrhanan dihat fal im

İşaretlerle falımı çekmekteyim

Tilsima wesletan nayê

Tılsım göstermiyor kavuşmayı

Tilismata wîsala min

Kavuşma tılsımına bakıyorum

Elîf nabe di fala min

Falımda “elif”e rastlamıyorum

Ji mecmuan xiyala min

Hepsinden onu hayal ediyorum

Bilad im ez li sewdayê

Anlıyorum ben çektiğim sevdayı

Ji sewdayê wekî dîn im

Sevdadan sanki bir divaneyim

Li ser eqlê xwe namînim

Aklımı muhafaza etmemekteyim

Ebû Sîna ji kû bînim

Ebu Sina’yı nereden getireyim?

Li mehcûran bikit rayê

Ki gelsin tedavi etsin her yaralıyı

(Teyran, 2014: 264)

Görüldüğü gibi dörtlüklerdeki dizeler kendi aralarında kafiyeli, her dörtlüğün sonunda yer alan dizeler de kendi aralarında kafiyeli ve şiirin kafiyesini oluşturmaktadır. Yukarıdaki şiirin kafiyesi de “ayê” dir ve şiirin sonuna kadar da böyle devam eder.

Feqî'nin altı dizeli şiirlerinde farklı bir kafiye söz konusudur. Bu da beyitlerin ilk dizeleri kendi aralarında, ikinci dizeleri kendi aralarında kafiyelidir. Bu kafiye çeşidi “Ellah Çi Zatek Ehsen e, Feqe û Mela, Feqe û Bilbil” şiirlerinde görülmektedir. Bu şiirlerde ilk dize üçüncü ve beşinci dizelerle kafiyeli, ikinci dize ise dördüncü ve altıncı dizelerle kafiyelidir. Mesela “Ellah Çi Zatek Ehsen e, Feqe û Mela, Feqe û Bilbil” şiirlerinde geçen aşağıdaki dizeler gibi;

Ellah çi zatek ehsen e

Allah ne de en güzel zattır!

Zêde letîf û qadirî

Çok lütufkâr ve kadirsin

Mehlûq hemî neqşê te ne

Tüm yaratıklar senin nakşındır

Vêkra li hemyan fikirî

Tümünü idare edersin

Hemd û sena layîq te ne

Hamd ve şükür sana layıktır

Yê ‘erşê ‘ezîm çêkirî

Büyük arşı var edensin

(Teyran, 2014: 71)

Şerbeta “Lam û Bê” yan, nadim bi heyatê

Me’dana “Dal û Rê” yan, dibarînin nebatê

Îzhar dîkin me’niyan, ji husna but û Latê

(Teyran, 2014: 124)

Bengisuya deşîşmem L ve B’nin şerbetini

Şeker yağdırmaktadır D ve R’nin madeni

Ortaya koymaktadır put ve Lat güzelliğini

Bilbil dibê awazan	Bûlbûl nağmelerle öter
Xirab carek xweya kir	Kötü göründü bir daha
Bes bêje şê'r û sazan	Sazlı şiir okuman yeter
Ateş li min te rakir	Ateşimi yükselttin bir daha
Tu mede fir û bazen	Uçmalarına son ver
Te ra nîne çu agir	Ateş yükselmesi hiç yok sana
(Teyran, 2014: 88)	

Görüldüğü gibi altı dizeli şiirlerin birinci, üçüncü ve beşinci dizeleri ile ikinci, dördüncü ve altıncı dizeleri kendi aralarında kafiyeleşmiştir. Bütün bu kafiye örgülerine bakıldığında Feqi'nin, şiirlerinde kafiye kullanımı açısından ne kadar maharetli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Onun bazı şiirlerinde de bütün dördlüklerin son dizesi nakarattır. Tıpkı “Ay Dilê Min Ay Dilo” şiirindeki bu dize nakarattır. Nakarat'ı kısaca, “bir şiirde bölümlerin sonunda fakat onlardan bağımsız olarak tekrar edilen mısralara veya beyitlere verilen ad” (<http://www.turkcebilgi.com/nakarat>) olarak tanımlamak mümkündür. “Ez Çi Bêjim” şiirinde nakarat “Kes bi halê min nezan”dır:

Ez çi bêjim çi beyan kim	Ben ne diyeyim, ne açıklayayım
Mexfiyata ez 'eyan kim	Gizemleri çözüp ortaya çıkarayım
Sirê dilê aşkera kim	Gönül sırlarını ayan beyan edeyim
Kes bi halê min nezan	Kimse bilmiyor ben ne haldeyim
Çendî bêjim sir û halan	Bahsedeyim nice sır ve hallerden
Ah ji destê çavxezalan	Ah o ahu gözlü sevgilinin elinden
Her dinalim mah û salan	Aylardır yıllardır hep inlerim ben

Kes bi halê min nezan

Kimse bilmiyor ben ne haldeyim

Mah û salan ez dinalim

Aylar geçer yıllar geçer ben hep inlerim

Şev û roj talibwîsal im

Gece gündüz ona kavuşmayı isterim

Aşiqê bejna şepal im

O güzel endamın aşığıyım, severim

Kes bi halê min nezan

Kimse bilmiyor ben ne haldeyim

(Teyran, 2014: 231)

“Dilber” şiirinde nakarat “wêran ez im malik xirab” sözüdür:

Ey dilberê ey dilberê

Ey dilber ey dilber

Wey nazika dêmqemerê

Ey nazlı, yanakların aya benzer

Qamet ji mûma fenerê

Endamı da sanki bir mumlu fener

Wêran ezim malim xirab

Viran olan benim, evim yıkıldı

Ey dilbera gerdenletîf

Ey dilber, ey gerdanı çok latif

Way nazika qametletîf

Ve ey nazlı, endamın bir elif

Qamet ji reyhana xeffîf

Boyu bir reyhan misali hafif

Wêran ezim malim xirab

Viran olan benim, evim yıkıldı

Ey dilbera gerdenzucac

Ey dilber, ey cam gerdanlı

Way nazika mislê zucac

Ve ey tıpkı cam misali nazlı

Qamet ji reyhana qirac

Boyu kıraçtaki reyhan misali

Wêran ezim malim xirab
(Teyran, 2014: 220)

Viran olan benim, evim yıkıldı

“Fesla Biharê Cennetê” şiirinde ise nakarat “dîsa bi xêr bêtin bihar” dizesidir:

Fesla biharê cennetê

Cennet mevsimidir bahar

Xoşxoş li zozanê me tê

Yaylamıza ne hoş uyar

Men lem yerahu zînetê

O süsü görmeyene zarar

Dîsa bi xêr bêtin bihar

Hayırlısı yine gelse bahar

Fesla bihar pîrozî ye

Bahar mevsimi kutsaldır

Bejna zirav narozî ye

Yükselen ince boy vardır

Teyran hewar û gazî ye

Kuşlar feryat figandadır

Dîsa bi xêr bêtin bihar

Hayırlısı yine gelse bahar

Ewan teyran awaz digot

O kuşlar makamla öterdiler

Şalûl û bilbil bûne cot

Şalul ve Bülbül çift idiler

Ewan keyfek bi min firot

Bana bir keyif verirdiler

Dîsa bi xêr bêtin bihar

Hayırlısı yine gelse bahar

(Teyran, 2014: 226)

Bu şiirleri dışında “Ey Dil Hilo Terk Ke Sefa” şiirinde nakarat, “Qet kes li bal nînin wefa/ Hiç kimsede kalmamış ki vefa” dizesi, “Dil Ji Min Nakit Xeyalan” şiirinde nakarat, “Ay dilê min ay dilo / Ah gönlüm benim, ah gönlüm” dizesi, “Ey Felek” şiirinde ise nakarat, “Ka nazenîna rû bi xal / Hani o yüzü benli nazlı nerede” dizesidir (Yıldırım, 2014: 223, 228, 233).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEQÎYÊ TEYRAN'IN ŞÊXÊ SEN'AN ŞİİRİNİN İÇERİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Vahdetül Vücut felsefesini işleyen tasavvufun sembol hikâyesi Şêxê Sen'an (San'an Şeyhi) olayı, geniş kapsamlı olarak Nişaburlu büyük mutasavvıf şair Feridüddin-i Attar'ın Mantıku't-Tayr adlı mesnevisinde işlenmiştir (Yıldırım, 2014: 160). Daha sonra da diğer milletlerin edebiyatlarına geçen tasavvufi bir aşk hikâyesidir San'an Şeyhi hikâyesi.

San'an, Yemen'in San'a şehrine bağlı bir köydür. Aslen bu köyden olan ve olay cereyan ettiğinde Mekke'de 500 müridiyle mistik bir hayat yaşayan Şeyh bir gece rüyasında Hristiyan bir Ermeni kızını görür ve ona âşık olur. Şeyh onu bulmak için müritleriyle birlikte Ermenistan'a gider fakat kız vuslat için bazı şartlar ileri sürer: İbadetini kilisede yapması, Kur'an-ı Kerim'i yakması, şarap içmesi, zünnar bağlaması ve domuz çobanlığı yapması bu şartların başlıcalarıdır. Şeyh tüm bu şartları yerine getirir ancak bilahere gelişen bazı olayların ardından kızın müslüman olmasına vesile olur ve aynı anda ölürler (Yıldırım, 2014: 22-23).

Feqiyê Teyran'ın 360 kûsür bentlik Şêxê Sen'an'ı onun en uzun manzumesidir.

3.1. DİN

3.1.1. Tasavvufi Terimler

3.1.1.1 Evîn (Aşk)

Şiddetli sevgi anlamına gelen aşk, Tasavvuf şairlerinin bel kemiğini oluşturur. Birçok dinlerde ve efsanelerde yaratılış aşkla başlar. Tasavvufun özünü “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.”(Eclûnî, 1997: 121) kudsi hadisi oluşturur. Bu hadisin içeriğinde aşk vardır.

Muhiddin Arabî dışında bütün mutasavvıflar aşkı ikiye ayırır: Mecazi aşk ve hakiki aşk. Muhiddin Arabî’ye göre ise aşk üç çeşittir: Tabî aşk, ruhani aşk ve ilahi aşk. (Pala, 2004: 38) Mecazi aşk, hakiki aşka giden yolda bir deneyiş, belki bir duraktır. Hakiki aşka erişmek için mecazi aşk şart değildir. Çünkü sûfîye, Allah ile bir olma zevkini tattıran şey hakiki aşktır.

Diğer tasavvuf şairleri gibi Feqîyê Teyran’ın şiirlerinde aşk önemli bir yer tutmaktadır. Onun şiirleri incelendiğinde aşk için “evîn, işq/eşq, muhabet/mehebbet/hub, sewda” gibi birçok terim kullanılmaktadır ki içerisinde Kürtçe olanı “evîn”dir (Yıldırım, 2014: 33).

Îşqa keçê germ kir evîn

Kızın aşkı muhabbet pazarını kızıştırdı

Pabende kir ew har û dîn

Şeyhi kudurtup delirtti, ayağını bağladı

Jê der dibin xwûn ji birîn

Bundan dolayı akıyor yaralarının kanı

Ku bikin gelo vê qissetê

Ne yapalım ki acaba biz bu hikâyeye?

(Teyran, 2014: 178)

Feqîyê Teyran’a göre aşk sadece histen ibaret değildir. Ona göre aşk ve muhabbet ibadetsiz olmaz. Zira ma’şukun amacı ibadettir, ma’şuk amacını gerçekleştirmeyene kadar aşk meydana gelmez. Âşık ancak ma’şukun isteklerini yerine getirdiği zaman mutlu olur.

Îşq bê îbadet nabitin

Aşk ibedetsiz olmaz

Hetta mehebbet nebitin

Ortaya çıkmayınca kadar muhabbet

Hal û helawet nabitin

Ortaya çıkamaz ne hal ne de halâvet

Îzhar bikim behsîyyetê

Şimdi açıklık getirelim ilgili meseleye

(Teyran, 2014: 164)

3.1.1.2. Eşqa Mecazî, Eşqa Heqîqî (Mecazi Aşk, Hakiki Aşk)

Feqîyê Teyran'ın diğer birçok şiirinde olduğu gibi Şêxê Sen'an şiirinde de mecazi ve hakiki aşktan bahsedilir. Mecazi aşk insanın başka bir insanı veya varlığı sevmesi iken, hakiki aşk doğrudan doğruya Allah'ı sevmektir (Yıldırım, 2014: 34).

Aşk insanın yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelini oluşturur. Yani Allah, insanı kendine ayna olsun diye yaratmıştır. İnsan “ahsen-i takvim”, Allah ise “hüsn-i mutlak”tır. Öyleyse aşkların temelinde güzellik vardır. Güzelliğin kaynağı ise Allah'ın üstün güzelliğidir. Bu durumda Allah'tan başkası sevilmez, tıpkı Allah'tan başkasına ibadet edilmediği gibi (Pala, 2004: 38).

Aşkta güdülen temel amaç Allah'ı sevmek ise de peygamberlerin ve diğer bazı seçkinlerin dışında kimsenin kabiliyeti bu aşk için yeterli değildir. Bundan dolayı da önce herhangi bir varlığa yansıyan ilahi nur ve güzelliğe âşık olunur. Mistik yorumlara göre Mecnun'un Leyla'nın yüzünde, Ferhat'ın da Şirin'in yüzünde gördüğü şey ilahi nurdur (Yıldırım, 2014: 34). Bu nur ve güzellik kişiyi hakiki aşka götürür. Yani mecazi aşk hakiki aşka götüren bir köprü görevini görür.

Feqîyê Teyran da aşkı bu yönüyle ele alır ve mecazi aşkın akabinde insanın hakiki aşka yani kemale ereceğini belirtir.

Subhan ji Şahê Zulcelal

Ulu Padişah'a eksiklik atfedilmez

Fikrîme neqşek bê zewal

Bir nakşî düşündüm ki hiç bitmez

Hal bê mecaz naête bal

Mecazi aşk olmadan hal gelmez

Kamil dibin bi ulfiyyetê

O aşka ısınmayla eriyorlar kemale

(Teyran, 2014: 160)

Ew dê bi vê kâmil bitin	Onlar bu mecazla kemale erecek
Derwêş ku sahibdil bitin	Ki dervişlere gönül ehli denilecek
Dê nûr ji nûrê hilbitin	Bir nurdan başka nur yükselecek
Ji meş'ela nubuwwetê	Peygamberlik nurudur buna meşale
(Teyran, 2014: 161)	

3.1.1.3. Hâl

Sofi bir çaba sarf etmeden de bazen kalbinde bir sevinç, heyecan ve ferahlık meydana gelir ki bu duruma hâl denir (Yıldırım, 2014: 160). Buna göre hâl, Allah'tan kula bir lütuftur (Pala, 2004: 183). Bu durumları yaşayan kişi bir halden başka bir hale yükselir. Eğer bir hal süreklilik kazanırsa artık “makam” a dönüşür. Örneğin ilahi aşk karşısında ara sıra cezbeye kapılan kişinin hali cezbe halidir fakat bu cezbe süreklilik kazanırsa buna cezbe makamı adı verilir (Yıldırım, 2014: 160).

Şaire göre mecazi aşk olmadan da hakiki (ilahi) aşka ulaşmak çok zor olduğu için mecazi aşk hem ilahi aşka ulaşmada hem de hallerin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Subhan ji Şahê Zulcelal	Ulu Padişah'a eksiklik atfedilmez
Fikrîme neqşek bê zewal	Bir nakşı düşündüm ki hiç bitmez
Hal bê mecaz naête bal	Mecazi aşk olmadan hal gelmez
Kamil dibin bi ulfiyyetê	O aşka ısınmayla eriyorlar kemale
(Teyran, 2014: 160)	

3.1.1.4. Derwêş, Sahibdil (Derviş, Kalp Ehli)

Tasavvufi bir terim olarak derviş bir tarikata bağlı kimse demektir (Yıldırım, 2014: 161). Kelimenin asıl anlamı Allah yolunda alçak gönüllülüğü ve fakirliği kabul eden kimse demektir (Pala, 2004: 112).

Ehli-i mana da denilen kalp ehli, kalpleri Allah'ın nuru ile aydınlanan kimselere denir (Yıldırım, 2014: 161). Canlarından geçip sırların peşine düşen bu kimseler kendi vicdani durumlarını istedikleri gibi ifade etmeye izinlidirler. Fakat bu durum ve ifadeler görünüşte İslam'a ters düşüyorsa şeriat buna izin vermez. Yani tasavvuf ve tarikatın verdiği izni şeriat geçersiz sayar. Çünkü şeriat zahire bakar. Örneğin Ene'l Hak (Ben Tanrı'yım) diyen Hallac-ı Mansur'a tasavvuf erbabı sahip çıkarken şeriat uygulayıcıları onu idam etmişlerdir (Yıldırım, 2014: 161).

Dervişlerin manevi yücelikleri daima imrenilecek bir durumdur. O, feragat köşesinde kanaat hazinesini bulan kişi olarak ele alınır. Bu bakımdan aşığa çok benzer. Özellikle kerametleri, fakirliği, kanaatkârlığı, dünyaya önem vermemsi ve bu nedenle aslında bir kul kılığında olmasına rağmen sultan mertebesinde olması, maneviyat padişahı oluşu, evinde daima bir misafir bulundurması, hırka giymesi, ızdıraba alışkın oluşu gibi yönleriyle edebiyatta ve Feqîyê Teyran'ın şiirlerinde dervişten söz edilir.

Ew dê bi vê kâmil bitin

Onlar bu mecazla kemale erecek

Derwêş ku sahibdil bitin

Ki dervişlere gönül ehli denilecek

Dê nûr ji nûrê hilbitin

Bir nurdan başka nur yükselecek

Ji meş'ela nubuwwetê

Peygamberlik nurudur buna meşale

(Yıldırım, 2014: 161)

3.1.1.5. Halê Heyretê (Hayret Hali)

Hayretin sözlük anlamı şaşırma, şaşakalma, ne yaptığını bilmemedir (Yıldırım, 2014: 162). Edebiyatta âşık için aşırı tutkun olma halini belirtir. Tasavvufi bir terim olarak hayret ise ilahi aşk ve kâinatındaki düzen karşısında duyulan şaşkınlık ve duygunun son derecesidir (Yıldırım, 2014: 199). Bu hali yaşayanlara “hayran” (şaşkın) denir. Aslında esrar sarhoşu olanlar için kullanılan bu sıfat bu açıdan şarap sarhoşu olan “mest”ten bir derece daha sarhoş sayılır. (Pala, 2004: 199) İlâhi tecellileri temaşa eden arifler gördükleri karşısında iradelerini yitirirler. Hz. Musa da Tur Dağı'nda müşahade ettiği tecelli karşısında hayrete düşerek kendinden geçmiştir.

Feqî de aşağıdaki dizeleriyle hem Allah'ın sıfatlarının beşerdeki tecellisinden hem de aşk derdinden hayret haline ulaştığını ifade etmiştir.

Ji beşera zat û sîfatan	Zat ve sıfatların beşerde aksinden
Pir ji işqa mubtelatan	Nice aşkların belasından, derdinden
Ketme behra muşkîlatan	Problemler deryasına düşmüşüm ben
Çûme halê heyretê	Ulaştım en sonunda hayret haline

(Teyran, 2014: 161-162)

Aşıktan alınan lezzet hayrete düşürücü önemli bir etkidir. Aşk lezzetinden dolayı aşığın akli melekeleri kullanılamaz hale gelir. Hayret haline götüren başka bir etken ise akıldır. Aklın Allah'ın zatını kavramaktan aciz olduğunu gören arif hayrete düşer.

3.1.1.6. Hirqe (Hırka)

Müritlerle dervişlerin giydikleri yakasız ve kolsuz cübbelere hırka denir. (Pala, 2004:204) Yaz kış giymeye müsait kalın kumaştan yapılan hırka şeyh tarafından bir tören ve duayla müride giydirilir. Şeyhe bağlılığı da ifade eden hırkayı giyen mürit artık dünya lüksünden el çeker (Yıldırım, 2014: 165).

Feqî'nin aşağıdaki dörtlüğünde Şeyh'ten ve onun sofilere serdar olduğundan bahsedilir.

Şêxek hebû Sen'anîyan	San'anlıların bir şeyhi vardı
Serdarê pansed sofi'yan	Beş yüz kişilik sofilere serdardı
Çûbû meqamê ewliyan	Evliya makamına ulaşmıştı
Daîm di zikr û ta'etê	Her zaman zikirde ve ibadette

(Teyran, 2014: 165)

Hemen bir sonraki dörtlükte ise müritlerin hırka giyişlerinden bahsedilir. Bu şekilde müritlerin Şeyh'e bağlılığı ifade edilir.

Ta’et dikir daîm bicoş	Her zaman coşkulu ibadet ederlerdi
Pansed murîdê xırqepoş	Beş yüz mürit hırka giyerlerdi
Bi mehbet û zewq û xiroş	Aşklı, zevk ve heyecanlı kimselerdi
Bi şewq û hal û cezbetê	Kapılırdı şevk, hal ve cezbeye
(Teyran, 2014: 165)	

Her tarıkata göre değişik şekilde ve değişik törenlerle giyilir. Dervişlerin hırka giydikten sonra dünya nimetlerinden el çekmeleri dolayısıyla bu hırkalara “hırka-i tecrit” de denilir (Pala, 2004: 204). Peygamberimizin giydiği hırkaya da “Hırka-i Şerif” denilirdi (Pala, 2004: 204).

3.1.1.7. Cezbe

Sözlükte çekme, çekiş, çekim gibi birbirine yakın anlamlara gelen cezbe, tasavvufta Allah’ın kulunu kendine doğru çekmesidir (Yıldırım, 2014: 165). Bu çekim neticesinde o anki maddi varlıklarla ilgisi kesilen kişi kendinden geçer ve halinden anlamayanların yorumlamada güçlük çektikleri ilginç hareketlerde bulunur. Bu şekilde cezbeye kapılanlara “meczûp” denir (Pala, 2004: 91). Meczûp, Allah’ı müşahade ederken kendini kaybeder ve her türlü dış etkiye kapanır. Cezbeyi meydana getiren sebepler zikir, fikir ve çiledir (Pala, 2004: 91). Enbiya ve evliyaların yolu olan cezbeye kapılan kişi bir aylık mesafeyi bir günde kat eder. Tasavvuf erbabına göre Hak’tan gelen bir cezbe insanların ve cinlerin ibadetine eşittir.

Ta’et dikir daîm bicoş	Her zaman coşkulu ibadet ederlerdi
Pansed murîdê xırqepoş	Beş yüz mürit hırka giyerlerdi
Bi mehbet û zewq û xiroş	Aşklı, zevk ve heyecanlı kimselerdi
Bi şewq û hal û cezbetê	Kapılırdı şevk, hal ve cezbeye
(Teyran, 2014: 165)	

3.1.1.8. Emred

Bu terim henüz bıyığı çıkmamış, sakalı bitmemiş genç çocuklar için kullanılır. Tasavvuf erbabı güzel kızlar kadar bu güzel çocuklardan da uzak kalmaya çalışmış ve müritlerini de bu konuda uyarmışlardır (Yıldırım, 2014:166).

Dû bû ji ef'alên bişik

Uzak kalırdı şüpheli davranışlardan

Ji emred û bikrên xweşik

Emred çocuktan ve güzel kızlardan

Qet kes xeber nadit li nik

Yanında konuşan olmazdı saygıdan

Nakit qebûl vê de'wetê

Razı olmazdı bu yöndeki davetlere

(Teyran, 2014: 166)

3.1.1.9. Sema

Mevlevi ayinlerinde dönmek, oynamak, güzel ses ve müzikle vecde gelmek anlamlarında bir terimdir. (Pala, 2004: 398) Sema dini bir rakstur. Ayinlerde dönmek, çark etmek, güzel ses ve müzik eşliğinde vecde gelmek anlamlarında kullanılan ve bugün özellikle Mevleviler arasında yaygın olan sema, aslında eski yunan filozoflarında da görülen bir olgudur. Kâinattaki her zerrenin devir ve hareketini temsil eden semada, dönüşler sağdan sola doğru olup ayak yerde sabit kalır. Sağ ayakla sol yana çark yapılır, sol ayak da geriye doğru sürülerek yine sola doğru yürünür (Yıldırım, 2014: 169).

Melekê çeng ji hewaê

Kanatları havadan oluşan o melekler

Difirin şubhetê baê

Rüzgârı andırırcasına uçuverirler

Têne nêv zikr û semaê

Zikir ve semaya katılmaya gelirler

Di weqt û hîna dawetê

Düğünün vakti ve zamanı geldiğinde

(Teyran, 2014: 169)

3.1.1.10. Xelife (Halife)

Sözlük anlamı birinin yerine geçen kimse demektir (Pala, 2004: 185). Peygamberimizden sonra dört büyük halife gelmiş olup daha sonra devlet reislerine bu ad verilmiştir. Bir tasavvuf terimi olarak ise büyük bir mürşit adına ve onun yerine tasarrufta bulunan kişi demektir (Yıldırım, 2014:169). Halifelik aynı zamanda bir makamdır. Bu makama ulaşan kişi kalp temizliğini gerçekleştirir, beşeri sıfatlarını asgariye indirir, kendisi ile Hak arasındaki mesafeyi kapatır, bunun neticesinde Allah’a varır ve fenafillâh olur.

Şêxe serdarê xelîfan

Öyle bir şeyh ki halifelere serdardı

Nazik, cuwan û letîfan

Nazik, genç ve latiflere serdardı

Ji yariya qamet elîfan

Kendisi bu elif boylular ile yardı

Nefsê dikir jê nefretê

Nefis nefret ederdi ondan bu nedenle

(Teyran, 2014: 169)

3.1.1.11. Wird (Vird)

Belirli zamanlarda okunan dua ve yapılan zikirlerin genel adıdır. Hangi zikir ve duanın ne zaman, nasıl ve ne kadar yapılacağını şeyh tespit eder (Pala, 2004: 474).

Müridin tasavvuf yolunda mesafe kat etmesi, hal ve makamlar elde etmesi virdleri yerine getirmesine bağlıdır. Çoğulu “evrad” olan vird için seher vakti en uygun vakittir (Yıldırım, 2014: 176).

Bê mezheb û bê dîn kirim

Beni mezhepsiz etti, beni dinsiz etti

Bê xwendin û Yasîn kirim

Beni okumadan etti, Yasin’siz etti

Ji yar û biran şermîn kirim

Beni yar ve dostlara mahcup etti

Wirdek xiyala min netê

Hiçbir vird gelmez oldu hayalime

(Teyran, 2014: 176)

3.1.1.12. Cemal, Celal

Yüz ve çehre güzelliği anlamında değerlendirilen bu terimden tasavvufta “ilahi tecelli” kast edilir. Aşığın seyretmeye doyamadığı yüz hep nurlu olur, ilahi nuru yansıtır. Cemal ile bütünlük arz eden bir kavram olan “celal” da hakkın gözlerden ve bakışlardan gizlenmesi demektir. Her cemalin bir “celal”i, her celalin de bir cemali vardır (Yıldırım, 2014: 177).

Âşık O’ nun celaline bakarak inler; maşuk da o’nun cemaline bakarak nazlanır. Bu bağlamda biri ayrılık korkusundan inleyip sızlar; öbürü kavuşma ümidiyle nazlanır.

Nalî ji dest dêmxawerê

O güneş yanaklının elinden inlerdi

Narê cemala dilberê

O dilberin cemalinden ateş yükseldi

Germî gihande cegerê

Harareti onun ciğerine kadar işledi

Dil bû pêt vêketê

Gönlü benziyordu yanan bir aleve

(Teyran, 2014: 177)

3.1.1.13. Sulûk (Sülûk)

Sözlük anlamı bir yola girme olan süluk, tasavvufi bir terim olarak bir müşşidin nezaretinde belirli bir tarikatın prensipleri doğrultusunda mesafeler kat etmektir. Böyle bir yola giren kişiye salık denir. Halktan Hakk’a doğru giden bu yolculukta salık önce halkı görür, sonra Hakk’ı (Yıldırım, 2014: 191).

Şêxê li tekye’w mescidan

Tekye ve mescit ehli olan bir şeyh idi

Wî girtî dînê mulhidan

Ama kalkıp kâfirlerin dinini benimsedi

Berda sulûka zahidan

Zahitlerin süluk seyrini terk eyledi

Wan bêhîsab kerb jê ve tê

Onlar şimdi çok kızgındırlar kendisine

(Teyran, 2014: 191)

3.1.1.14. Fena, Kesret

Sözlük anlamı yok olmak olan fena, terim olarak kişinin kötü huy ve davranışlarını bırakması, bunlar yerine iyi ve ilahi olanları hâkim kılması, böylece kendi varlığını Allah'ın varlığında yok etmesidir (Yıldırım, 2014: 170). Bekanın zıttıdır (Pala, 2004: 150). Şiirde daha çok maddi varlık ve hayat çerçevesinde kullanılır. Varlığın geçici olması fenanın rüzgâra, sele vs. benzetilmesine neden olmuştur. Tasavvufa göre fenanın anlatımı fenafillâh'tır.

Sözlük anlamı çokluk olan kesret, tasavvufi bir terim olarak vahdetin zıttıdır ve canlı cansız her şeyi içine alır (Pala, 2004: 267). Vahdet-i Vücudun “vahdet der kesret” (çokluk içinde birlik) anlayışına göre Allah'ı temsil eden vahdet ile Allah'tan başka her şeyi içine alan kesretin farkı görecelidir (Yıldırım, 2014: 170). Bu görecelik bir deniz ile onun dalgaları gibidir. Dalgalar farklı olsa da denizin birer parçası ve farklı görüntüsüdür. Tasavvufa göre önemli olan şey bu kesret içerisinde vahdette fani olmaktır.

Ji xeşyetê dil nalenal bû

Allah korkusundan hep inlerdi gönlü

Umrekî bêhed li bal bû

Geçirmişti hadsiz hesapsız bir ömrü

Rihsipê bû şeyh û kal bû

Aksakallıydı, beyaz saçlı ve yaşlıydı

Gişt fena bû ji kesret ê
(Teyran, 2014:170)

Tamamen fena buldu kesret içinde

3.1.1.15. Xilwet/Xelwet (Halvet)

Sözlük anlamı yalnızlık olan halvet, tasavvufi bir terim olarak dünya ve içindekilerden el çekip Allah ile baş başa kalmaktır. Halvete giren kişi kendini zikir ve ibadete verir, az konuşur, az yer, az içer ve az uyur. (Pala, 2004: 186) Halvet süresi içerisinde yapılacak zikirlerin başında “la ilahe illallah”ı çok sık tekrarlamak ve bunun kalbe hâkim olmasını sağlamaktır (Yıldırım, 2014: 171).

Xemr û şerabê pur dikit

Bunları şarap ve içkiyle dolduruyor

Şêx jê di xewnê fir dikit

Şeyh bunları rüyasında yudumluyor

Nezer li dê m dur dicit

O inci yanaklıya şöyle bir bakıyor

Dîn bû di nîva xilwetê

Deli oluyor halvetin orta yerinde

(Teyran, 2014: 171)

3.1.1.16. Ah, Figan, Feryad

Sözlük anlamları ah çekmek, sızlanmak ve yardım istemek için yüksek sesle bağırarak olan bu üç terim, tasavvufta sofinin kendi içindeki halleri ortaya çıkarması ve bu haller karşısında değişik inilti çıkarılması veya muhtelif çığlıklar atmasıdır (Yıldırım, 2014: 172).

Çeşmên di reş dîn kir gelek

Siyah gözler onu ziyadesiyle delirtti

Gezm û kevanê reşhelek

Halkalı siyah yay ve oklar da deli etti

Feryad ji Şêx çûne felek

Şeyh'ten yükselen feryatlar göğe erişti

Ji ah û fîxan mehbete

İnleyip figan ediyordu aşk nedeniyle

(Teyran, 2014: 172)

3.1.1.17. Ehlê Terîq, Ehlê Sulûk (Tarikat Ehli, Süluk Ehli)

Kelime anlamı yol olan tarîk, tasavvufi bir terim olarak bir mürşidin kontrolünde belirli ilkeler etrafında sistemleştirilmiş yoldur ki bu yol tarikat olarak bilinir. Amaca ulaşmak için girdikleri bu yolu aşamalı olarak kat eden manevi yolculara süluk ehli denir. Süluk ehli iki gruptur: Birinci grup ahret talipleri olup bunlar cehennemden korunmak, cenneti kazanmak için zikir ve ibadet edenlerdir. İkinci grup ise cehennem korkusundan veya cennet arzusundan değil, Allah rızası için ve Allah layık olduğu için bu zikir ve ibadetlerini yaparlar (Yıldırım, 2014:172).

Ehlê terîq, ehlê sulûk

Tarikat ehli ve süluk ehli olanlar

Hindî mezin hindî bicûk

Büyüğüyle küçüğüyle bütün insanlar

Axa û xoce û mulûk

Hem ağalar, hem hocalar ve padişahlar

Pirsîn li Şêx wê zehmetê
(Teyran, 2014: 172)

Sordular o meşakkatli olan işi Şeyh'e

3.1.1.18. Hal, Meqam (Hal, Makam)

Daha önceden de değinildiği gibi sofi bir çaba sarf etmeden de bazen kalbinde bir sevinç, heyecan ve ferahlık meydana gelir ki bu duruma hal denir (Pala, 2004: 183-184). Bu durumları yaşayan hal sahibi bir halden başka bir hale yükselir. Eğer bir hal süreklilik kazanırsa artık “makam”a dönüşür. Bu bağlamda hal ile makamlar arasında başlıca şu farklar vardır: Haller geçici, makamlar sürekli. Haller Allah'ın bir bağışı olup çalışma şartına bağlı değildir, makamlar ise çalışarak elde edilir. Hal ehli çoktur fakat makam ehli azdır. Zira makamın kazanılması halin devamına bağlıdır. Tasavvufta makam sayısı 40'a çıkarılmış ve bunlar onar onar olmak üzere şeriat, tarikat, marifet ve hakikat arasında paylaşılmıştır (Yıldırım, 2014: 174).

Çeşmeye şîrîn tehûr e

Çeşmenin başı temizdir ve tatlıdır

Hal ji meqam bêhed dûr e

Hal makamdan sınırsız farklıdır

Min ledun behrekî kûr e

Allah katı bilgi derin bir deryadır

Kes bi 'ilim rê nabetê

İlim okumakla buna ulaşamaz kimse

(Teyran, 2014: 174)

3.1.1.19. Perde (Örtü, Engel)

Sözlük anlamı engel ve örtü olan perde tasavvuf literatüründe âşık ile maşuk arasına giren, aşığı maşuktan alıkoyan, Allah'ın tecellisine engel olan şey demektir. Derviş maddi âlem ile manevi âlem arasındaki bu engeli aşmayınca kadar Hakk'a ulaşamaz. Bu engelleri aşamayan dervişlere “mahcub” (engelli) denir. Hz. Peygamber Miraç Gecesi yetmiş bin engeli aşmıştır (Yıldırım, 2014: 175).

Ev çi tirs e ev çi derd e

Bu ne derttir, bu ne korkudur?

Me û te nînin çu perde

Seninle aramızda perde yoktur

Vê sîrrê bo me xeber de

Bu sırrı bizlere de haber ver

Da bîzanîn hîkmet e

Ki hikmetini bilelim biz de

(Teyran, 2014: 175)

3.1.1.20. Sir (Sır, Gizem)

Sözlük anlamı gizli ve örtülü olan sır, tasavvufi bir terim olarak kulla Allah arasında olan ve başkalarının haberdar olmadıkları gizli hallerdir. Bir de “ahfa” olarak bilinen “sırrın sırrı” vardır. Sırrı sadece Allah ve kul bilirken sırrın sırrını kul bilmez (Yıldırım, 2014: 175).

Ev çi tîrs e ev çi derd e

Bu ne derttir, bu ne korkudur?

Me û te nînin çu perde

Seninle aramızda perde yoktur

Vê sîrrê bo me xeber de

Bu sırrı bizlere de haber ver

Da bîzanîn hîkmet e

Ki hikmetini bilelim biz de

(Teyran, 2014: 175)

3.1.1.21. Min Ledun (Allah Katı Bilgi)

Ledün bilgisi Allah katından verilen ilme denir (Yıldırım, 2014: 174). Bundan Tanrısal sır ve işlerin içyüzünü bilme bilgisi kast edilir ki bunu ancak Allah bilir. Fakat bunun bir kısmı vahiy yoluyla peygamberlere, tasavvuf ehline göre ilham ve feyiz yoluyla da büyük mürşitlere verilir.

Çeşmeye şîrîn tehûr e

Çeşmenin başı temizdir ve tatlıdır

Hal ji meqam bêhed dûr e

Hal makamdan sınırsız farklıdır

Min ledun behrekî kûr e

Allah katı bilgi derin bir deryadır

Kes bi ‘ilim rê nabetê

İlim okumakla buna ulaşamaz kimse

(Teyran, 2014: 174)

3.1.1.22. Weslet (Vuslat)

Kelime anlamı “kavuşma” olan vuslat, aşğın sevgilisine kavuşmasını ifade eder (Pala, 2004: 476).

Çehvan cemala geş divê

Gözler parlak cemali görmek ister

Enfan reyhana reş divê

Burunlar siyah reyhanı koklamak ister

Uznan ku sewta xweş divê

Kulaklar güzel sesleri duymak ister

Cih cih dikêşin wesletê

Yer yer düşerler vuslatın derdine

(Teyran, 2014: 163)

Klasik şiirde aşğın en belirgin hedefi vuslattır. Âşık sevgiliden ayrılık çekmektedir. Sevgilisinden ayrı kalan âşık bu hicranın sonunda vuslata ermek ister. Aslında hicranın zorluklarına katlanması hep bir vuslat ümidiyledir. Fakat âşık çoğu kez vuslata erse bile huzur bulamıyor. Çünkü tekrar ayrılma korkusu onu rahat bırakmıyor.

3.1.1.23. Yar

Tasavvufta bu isim şehadet âleminde Hakkın zatını müşahede eden kula denir. (Yıldırım, 2014: 176)

Şêx li xwe nakit sitar e

Şeyh bu halini artık gizlemiyor

Aşkera xewn gote yar e

Rüyasını “yar”larına açıklıyor

Ah j’dest duhta kuffar e

Ah kâfirin kızı elinden! diyor

Birme dînê şirketê

Götürdü beni şirk olan bir dine

(Teyran, 2014: 176)

Dizelerinde sevgilinin elinden çektiğini belirten âşık (Şeyh) aşağıdaki dizelerde dostlara mahcup olduğunu belirtir.

Bê mezheb û bê dîn kirim

Beni mezhepsiz etti, beni dinsiz etti

Bê xwendin û Yasîn kırım

Beni okumadan etti, Yasin'siz etti

Ji yar û biran şermîn kırım

Beni yar ve dostlara mahcup etti

Wirdek xiyala min netê

Hiçbir vird gelmez oldu hayalime

(Teyran, 2014: 176)

3.1.1.24. Walih (Valih, Şaşkın)

Vahdet denizinde şaşkınlık içinde kalan ve vahdet makamının tutkunu olan kimseye valih denir (Yıldırım, 2014: 190).

Şêx go sefih û walih im

Şeyh dedi ki: Ahmak ve valih im

Îro li teb'ê we neh im

Bugün sizin mizacınıza göre değilim

Sondxwar bi bikra rûmeh im

Ay yüzlü kız üzerine yemin etmişim

Qebûl dikim qebahetê

Kabul ediyorum ben bu kabahati de

(Teyran, 2014: 190)

3.1.2. Dini Terimler

3.1.2.1. Îtikâf, Mizgeft (İtikâf, Mescit/Cami)

Bir yere kapanıp ibadetle meşgul olma demektir (Pala, 2004: 242). Belirli bir yer ve zamanla sınırlı olmamasına rağmen zaman olarak özellikle Ramazan ayının son on gününde itikâfa girilir ve bunun için yer olarak da daha çok mescitler tercih edilir. Bundan dolayı da itikâf ve mescit kavramları çoğu kez birlikte kullanılır (Yıldırım, 2014: 173). Kullar ile alakayı kesmek, nefsi öldürmek, Allah ile olmak gibi gayeler uğruna itikâfa girilir ve zaruri olmadıkça dünya kelamı edilmezdi (Pala, 2014: 242).

Xweş nîne sewta zahidan

Hoş değildir zahit olanların sesleri

Dengê murîd û 'abidan

Müritlerin sesleri ve abitlerin sesleri

Çibkim bi zikr û mescidan

Ne yapayım ben zikir ve mescitleri

Bi î'tîkafa mizgeftê
(Teyran, 2014: 173)

Camide itikâfa girmek de neyime

3.1.2.2. İhram, Mîqat(İhram, Mikat)

İhram, Kâbeyi tavaf etmek için hacıların giydikleri dikişsiz örtüdür (Yıldırım, 2014: 202). İki parçadan oluşan ihramın bir parçası bele, öbür parçası omuza sarılır. Mikat ise Mekke yolu üzerinde hacıların ihrama girdikleri yerlere denir (Yıldırım, 2014: 202). Hz. Peygamber tarafından belirlenen bu yerler Medine yolunu kullananlar için Zülhuleyfe; Suriye güzergâhını kullananlar için Cuhfe; Irak yolundan gelenler için Zatülrak; Necid güzergâhını kullananlar için Karen; Yemen yolunu kullananlar için de Yelemlem'dir (Yıldırım, 2014: 202).

Şêx go: "Tu necata min î

Şeyh dedi: "Sen benim kurtuluşumsun

Îhram û mîqata min î

Hem ihramımsın hem mikatımsın

Neynik û mîr'ata min î

Sen hem aynam hem de mir'atımsın

Ser ta qedem têk ru'yetê

Baştan ayağa görünensin bütün halinde"

(Teyran, 2014: 202)

3.1.2.3. Hîkmet (Hikmet, Hakikat Bilgisi)

Hikmet eşyanın gerçek mahiyetlerini, özelliklerini, yaratılış nedenlerini, etkilerini bilmek ve ona göre amel etmektir (Pala, 2004: 208). Allah'ın Hekim isminden veya sıfatından yola çıkan kul, müşahedeye varıncaya kadar ilahi sanat eserlerinde tefekkür eder, Allah'ın her şeyi en uygun şekilde hakkını vererek yarattığını düşünür, böylece kendisi de Allah'ın Hekim sıfatına mazhar olur (Yıldırım, 2014:175).

Ev çi tirs e ev çi derd e

Bu ne derttir, bu ne korkudur?

Me û te nînin çu perde

Seninle aramızda perde yoktur

Vê sîrrê bo me xeber de

Bu sırrı bizlere de haber ver

Da bizanîn hîkmet e

Ki hikmetini bilelim biz de

(Teyran, 2014: 175)

3.1.2.4. Çeşmeye Xidir (Hızır Çeşmesi)

Bu çeşme hayat suyunun kaynağıdır. Rivayete göre Hızır ve İlyas'ı yanına alan İskender, uzun bir aradan sonra aradıkları bu suyun kaynağını bulmuşlardır. Arama sürecinde yorulan Hızır ve İlyas bir çeşmenin kenarına oturup hem dinlenmiş hem de yemeklerini yemek istemişlerdir. Hızır bu sırada pişmiş balıkları yanına koyduktan sonra elini yıkamak için çeşmeye uzanmıştır. Bu sırada bir damla suyun değdiği balık canlanıp canlanıp suya karışmıştır. Bunun hayat suyu çeşmesi olduğunu anlayan Hızır ve İlyas bu ölümsüzlük suyundan içmiş fakat aldıkları emir gereği İskender'e haber vermemişlerdir (Pala, 2004: 3).

Hızır çeşmesi ve onun hayat suyu tasavvufta ilahi aşkı ve mürşidin insanları ihya eden söz ve bakışlarını sembolize etmektedir (Yıldırım, 2014:173).

Natîqê ji teb'ê dewarî

Bunlar davar mizaçlı konuşan varlıklar

Ê mudam şore vewwarî

Her zaman tuzlu sudan içmiştir onlar

Qet nedî ava bicarî

Hiç görmemiş nasıldır akan tatlı sular

Çeşmeye xidir vêketê

Görmemişlerdir Hızır çeşmesini de

(Teyran, 2014: 173)

3.1.2.5. Beyda Yed (Yed-i Beyza, Beyaz El)

Hızır Musa'nın bir mucizesidir. Firavun'un sihirbazlarına karşı Allah'ın emri ile elini koynuna sokan Hz. Musa, elini çıkardığında güneş gibi parlamıştır (Pala, 2004: 481). Fir'avun'a karşı gösterilen bu mucize şiirde sıkça anılır.

Beyaz el mazmunu klasik edebiyatta ilahi gücün ortaya çıkmasını sembolize etmektedir.

Ew horiya şêx babet e

Şeyh için söz konusu olan o huri

Beyda Yeda cihcennet e

Yeri cennet, beyaz elin sahibi

Lebşekera neyqamet e

Dudağı şeker, endamı da ney gibi

Têk teyyîbata ni'metê

Tamamen hoş nimetler içerisinde

(Teyran, 2014: 211)

3.1.2.6. Yasîn

Yasin hem Kur'an'ın 36. suresinin adıdır hem de Hz. Muhammed'in isimlerinden biridir (Yıldırım, 2014: 176). Kur'an-ı Kerîm'in kalbi olduğu bildirilen bir suredir. Ölüm anında ve ölümden sonra bu sûre okunur.

Bê mezheb û bê dîn kirim

Beni mezhepsiz etti, beni dinsiz etti

Bê xwendin û Yasîn kirim

Beni okumadan etti, Yasin'siz etti

Ji yar û biran şermîn kirim

Beni yar ve dostlara mahcup etti

Wirdek xiyala min netê

Hiçbir vird gelmez oldu hayalime

(Teyran, 2014: 176)

3.1.2.7. Meqamê Ewliya (Evliya Makamı)

Evliya sözlükte dost anlamına gelen veli'nin çoğuludur. (Yıldırım, 2014: 165) Velilik makamı, Hakk'ın kulu, kulun da hakkı dost edindiği makamdır. Velilik ikiye ayrılır. Birincisi her Müslüman birer velidir ki bu velayete velayet-i amme (genel velilik) denir (Pala, 2004: 473). İkincisi Allah'ın izin ve lütfuyla çok uzun mesafeleri kısa bir süre içinde kat etme, su üzerinde yürümek, kulakla işitilmeyecek kadar uzak mesafelerdeki sesleri işitmek ve benzeri olağanüstü haller gösterebilen veilerdir ki bu hallere "keramet", bu veliliğe de velayet-i hasa (özel velilik) adı verilir (Yıldırım, 2014: 165). En ince noktaya kadar Allah'ın hukukuna riayet eden ve şüpheli şeylerden sakınan bu veliler de derece bakımından birbirinden farklı olabilirler. Bunların en üstün olanlarına "kutub" denir (Yıldırım, 2014: 165).

Şêxek hebû Sen'anîyan

San'anlıların bir şeyhi vardı

Serdarê pansed sofi'yan

Beş yüz kişilik sofilere serdardı

Çûbû meqamê ewliyan

Evliya makamına ulaşmıştı

Daîm di zikr û ta'etê
(Teyran, 2014: 165)

Her zaman zikirde ve ibadette

3.1.2.8. Pir Girîn Kêm Kenîn (Çok Ağlamak Az Gülmek)

Bu ifade Kuran-ı Kerim'in Tevbe Suresi'nin 82. Ayet-i Kerime'sinde geçmektedir. Ayetin meali şöyledir: “Artık kazandıklarının karşılığı olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.”
(http://www.kuranmeali.org/9/tevbe_suresi/82.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx)

Dûr bû ji vê dunya denî

Bu kötü dünyadan uzak duruyordu

Pir digirî kêm dikenî

Çok ağlıyordu fakat az gülüyordu

Kul bû ji ber secdêenî

Yaptığı secdelerden alınıyormuştu

Di kar û zewada axretê

Kendini vermişti ahret azığı ve işine

(Teyran, 2014: 166)

Şair burada Kuran'da geçen “çok ağlasınlar, az gülsünler” ayetine işaret ederek ayeti hatırlatmaktadır.

3.1.2.9. Rûh, Revan (Ruh, Revan)

Rûh, canlılığı sağlamaktadır. Duygu ve tutkuların merkezidir. Kötülöklere meyilli olan ruha nefis denir (Pala, 2004: 379). İnsanlardaki ruh ölümsüzdür. Cemâdî, nebâtî, hayvânî ve insânî olmak üzere dört çeşit ruh vardır (Pala, 2004: 379): Dünya yaratılmadan önce bütün varlıkların ruhları yaratılmıştır.

Klasik dönemlerde bir insanda iki ruh olduğuna inanılırdı. Bunlardan normal ruh uyanıklık âleminde işlev görürken “revan” uyku ve rüya âleminde işlev görür. Dolayısıyla bir insanın rüyada birçok yeri gezdiğini görmesi revan ile olur. Uyku halinde çıkan revan, gezisini tamamladıktan sonra geri döner. Fakat normal ruh çıktı mı geri gelmesi mümkün değildir (Yıldırım, 2014: 162).

Rûh û rewanê beşer î

Sensin beşerin ruhu da revanı da

Aşîq û me'sûqê berî

Sensin masum âşîk da maşuk da

Ew li surrê bûn muşterî Cazibeye muşteri oldu onlar da
Sahibdilê nûr vêketê Kalp ehlinin kalbi tutuşur nur ile
(Teyran, 2014: 162)

Daha önce de ifade edildiği gibi Şêxê Sen'an olayı şeyh ile onun âşık olduğu yâr arasında geçmektedir. Feqî de burada aslında aşığın da, maşuğun da, beşerin ruh u revanı da hâkim- i mutlak ve baki olan Allah olduğunu ifade etmiştir.

3.1.2.10. Xatem (Hatem, Mühür)

Sözlük anlamı son ve bitim olan bu terim, ariflerin nezdinde yolun kesilmesidir. Makamları kat eden kulun yolun sonuna geldiğinin ifadesi ve onayıdır. Peygamberler içerisinde yolun en sonuna gelen zat Hz. Muhammed; evliya içerisinde de “Mehdiy-i Muntazar” (Beklenen Mehdi) dir (Yıldırım, 2014: 165).

Cezbe sur, sur xatem e Cezbe cazibe, cazibe hatemdir.
Girtin li mêran lazim e Yiğit olanların buna kapılması gerekir
Ceger qewî bit qaim e Buna güçlü ve sağlam bir yürek gerekir
Îzhar bikin vê şuhretê Bu şöhreti ortaya koyup aşıkâr etmeye
(Teyran, 2014: 165)

3.1.3. İnanc

3.1.3.1. Baxo, Xwedê (Allah)

Feqîyê Teyran'ın şiirlerinde geçen diğer önemli bir husus da Allah'ı, bilinen doksan dokuz isminin dışında bir isimle isimlendirmesidir. Allah'ın bilinen doksan dokuz isminin dışında bir isimle isimlendirilmesine sıcak bakmayan mistik ve kelamcılar varsa da Kürt edebiyatında Melayê Cizîrî ve Feqîyê Teyran bu konuda esnek davranmışlardır. Örneğin Melayê Cizîrî Allah'ın evrene muazzam bir süs vermesinden yola çıkarak O'na gelin süsleyen kuaför ve tarakçı anlamına gelen “Meşşate” adını vermiştir (Yıldırım, 2014: 25). Bunun gibi Feqîyê Teyran da “Baxo” ismini Allah hakkında kullanmıştır.

Feqîyê Teyran, “Şêxê Sen’an” şiirinde şöyle der:

Sen’aniya şêxek hebû	Sananlıların bir şeyhi var idi
Ew aşiqê Baxoy xwe bû	Kendisi Rabbine âşık olmuş biriydi
Qet meyl li dunyaê nebû	Dünyaya asla meyleden biri değildi
Dûr bû ji vê meşxeletê	Uzaktı dünyayla ilgili bu meşgaleye

Pêla ku min îhram dibest	Ben ihram bağladığım sıralarda
Şahidê min bûn her du dest	Her iki elim de şahit idi buna
Min rehberê ji Baxoy dixwest	Allah’tan bir rehber diledim bana
Vêk ra biçîne hezretê	Birlikte huzuruna varalım diye

(Teyran 2014: 25)

Ayrıca Xwedê kelimesi de Kürtçe olup Allah anlamındadır.

Wê pêlê dewran di çê bû	O sıralarda devran böyle iyiydi
Ger xema mîra ne lê bû	Kimsenin derdi beylik değildi
Hemîyan meyla Xwedê bû	Hepsinin kalbi Allah’a meyilliydi
Pê bi cehda rêketê	İşler yoluna girerdi çabalar ile

(Teyran, 2014: 169)

3.1.3.2. Peygamberler

3.1.3.2.1. Îsa, Mesîh (İsa, Mesih)

Sözlükte elleyen, elle dokunan anlamına gelen “Mesih”, Hz. İsa’nın bir lakabıdır (Pala, 2004: 309). Elini sürdüğü hastalar Allah’ın izniyle hemen iyileştiği; yanına getirilen yeni doğmuş bebeklere el sürdüğünde bebekler konuşmaya başladığı; taşıdığı ilahi ruh sayesinde elle dokunduğu şeylere can geldiği; körlerin

gözüne el sürdüğünde gözleri açıldığı; çamurdan yaptığı kuşlara dokunduğunda onlara can geldiği için Kur'an'da bu lakapla anılmaktadır (Yıldırım, 2014: 175).

Şêx go: Hekîm Îsa bitin

Şeyh dedi ki: Doktor İsa da olsa

Loqman ji qebrê rabbitin

Kabirden Lokman da kalksa

Daxa min bêdî nabitin

Yaram hafiflemez asla

Destê hekîman lê netê

Hekimlerin eli iyi gelmez ona

(Teyran, 2014: 175)

Sosin zebana çerx sehîh

O süsen dilli ve o doğru hareketli dilber

Wê got bi ezmanê fesîh

Açık seçik bir dille şeyhe şunları söyler

Er tê bi ser dînê Mesîh

Mesih dinine geçmeyi kabul etsen eğer

Belkî bikim rîayetê

Belki o zaman uyarım senin isteklerine

(Teyran, 2014: 200)

3.1.3.2.2. Mistefa, Mihemmed (Mustafa, Muhammed)

İslam peygamberi Hz. Muhammed Mustafa, klasik şiirde birçok adlar ve sıfatlarla anılmıştır. Her şair O'nun hakkında na'atlar yazmış, hayatı, savaşları ve mücadeleleri birçok edebi esere konu olmuştur. Her müslümanın O'nun hakkında bilmesi gerekenleri şairler de ele almış, böylece dini ve tasavvufi hayatımızı zenginleştirmişlerdir (Pala, 2004: 330).

Ew sofiyên bi zewq û sefa

Sofiler zevk ve safaya kapıldılar

Hemyan ji işqa Mustefa

Hep Mustafa'nın aşkına tutuldular

Vêkra hilavêtin defa

Beraberce davulları kaldırdılar

Wan deng bi esmanan ketê

Çıkardıkları sesler erişti göklere

(Teyran, 2014: 185)

Dilber dibê: Ya mêmêzin

Dilber der ki: Ey yaşlı adam bak bana

Îro ji te têtin kefin

Bugün artık kefen yakışmaktadır sana

Muhemmedî naxut li min

Muhammed dininden biri olmaz bana

Ez îsewî tu sunnetî

Ben iseyiyim, Sünni birisin sen de

(Teyran, 2014: 200)

3.1.3.3. Kutsal Kitaplar

3.1.3.3.1. Mushaf (Kur'an-ı Kerim)

Sayfalar halinde düzenlenen kitap anlamına gelen “Mushaf”tan maksat Kur'an-ı Kerim'dir (Pala, 2004: 336). Klasik şiirde sevgilinin güzelliği, yüzü, saçları, boyu, gözü ve kaşlarıyla Mushaf arasında benzerlik kurulur.

Rûnin li ser dîna şevê

Gel de oturalım gecenin bir vaktinde

Er Şêx disojit Mushefê

Eğer şeyh kalkıp Mushaf'ı yakar ise

Rast e cemala min divê

Sahiden cemalimi görmek ister öyleyse

Heqqel-yeqîn min bi te tê

Hakkel yakine ulaşacağım o takdirde

(Teyran, 2014: 201)

Sofiyên mushef hemail

Mushafları taşımakta olan o sofiler

Têk û vêk çûne muqabil

Hep beraber onu karşılamaya gittiler

Wan hilavêtin celacil

Onlar naralar atıp seslerini yükselttiler

Dengê bi esmana ketê

Erişmişti onların sesleri ta göklere

(Teyran, 2014: 211-212)

3.2. TABİAT-ÂLEM

3.2.1. Hayvanlar

3.2.1.1. Mar (Yılan)

Klasik şiirde sevgilinin saç ve aşığın ahları şekil yönünden yılan benzetilir. Uzunluğu, kıvrımlı oluşu, siyahlığı, zehiri ile ilgili özelliklerinden dolayı ele alınır. Hazine-lerin birer yılan tarafından korunduğu efsanesi, tılsımlı veya 100 yıl yaşayan yılanların ejderha oluşları da yer yer anılır (Pala, 2004: 297). Bu yönüyle “hazine-mar” tabiri kullanılır.

Doğu edebiyatlarında her hazinenin bir yılan tarafından korunduğuna ilişkin mitolojik görüşler bulunmaktadır. Yılanın düzenli ve sürekli yer değiştirmesi ve kıvrılıp sürünmesi ruhun olgunlaşma evrelerini temsil etmek üzere mistik bir sembol olarak ele alınır.

Babê xezîne mar li ser

Kapısı önünde yılanın beklediği hazine

Şêx ejderha avête ber

Şeyh ejderhayı atıverdi onun önüne

Dêmdur ji dêrê hate der

İnci yanaklı kız kiliseden çıktı dışarıya

Îkram kirî kalîn ketê

İkram etti şeyhe başladı figan etmeye

(Teyran, 2014: 196-197)

3.2.1.2. Xurab (Karga)

Karganın gözleri siyah olduğu için klasik şiirde bazen onun gözleri ile gece arasında, bazen de gözleriyle sevgilinin gözleri arasında benzerlik kurulmaktadır. (Yıldırım, 2014: 198)

Suhtim xezala çavxurab

Yaktın beni sen ey karga gözlü ceylan

Îşqa te ez kirme kebab

Kebab haline getirdi beni senin sevdan

Suhtim biraştım bê hesab

Yakıp kavurdu beni hesabını yapmadan

Berqa ‘uyûnan vêketê
(Teyran, 2014: 198)

Vurdun beni gözlerinin şimşeğiyle

3.2.1.3. Keftar (Sırtlan)

Sırtlan; genellikle leşle beslenen, bel kemiği kambur, güçlü, etçil bir hayvandır. (<https://eksisozluk.com/sirtlan--48116>). Şiirlerde genel olarak “işe yaramayan yaşlı adam” (<https://eksisozluk.com/keftar--1405550>) benzetmesiyle kullanılır ki nitekim Feqî de bu manada kullanmıştır.

Bi ew femê ji kar bûyî

İşe yaramaz hale gelmiş olan bir ağızla

Keftarê reş rûkar bûyî

Dönmüşsün işe yaramaz siyah sırtlana

Bê taqet û bîmar bûyî

Takatin kalmamış artık, olmuşsun hasta

Ji kuhniyê pur afetê

Yaşlılıktan uğramışsın nice felaketlere

(Teyran, 2014: 199)

Aşığı, işe yaramaz, kamburu çıkmış yaşlı bir sırtlana benzeten sevgili, onun ölüme yaklaştığını ifade eder.

Ji kuhneyê lêv şor bûyî

Dudakların tuz bağlamıştır yaşlılıktan

Keftarê qamet qor bûyî

Olmuşsun kamburu çıkmış bir sırtlan

Îro qewî dergor bûyî

Kabir kapısına gidebilirsin sen her an

Borî ji behra lezzetê

Lezzet denizin kalmış artık geçmişte

(Teyran, 2014: 199)

3.2.1.4. Şêr, Esed (Arslan)

Genel olarak Afrika’da yaşayan, koyu, sarı renkli, büyük ve çok güçlü, yırtıcı bir memeli hayvandır. (<https://www.turkcebilgi.com/arastir?keyword=aslan>). Arslanın güç ve kuvveti şiirlerde övülen kişilere sıfat olarak yakıştırılır.

Rabûn bi qesda xêrekî

Bir hayır işlemek niyetiyle kalktılar

Nageh gihane dêrekî

Ansızın bir kilisenin yanına vardılar

Keftine pencê şêrekî

Bir aslanın pençesine düşüverdiler

Lerzîn ji hewl û heybetê

Titrediler korku ve heybetler içinde

(Teyran, 2014: 207)

Şiirlerde sevgilinin karakteri ve gözüyle arslanın güç ve kuvveti arasında da ilişki kurulur.

Şêxê me bir şêrehmerê

O kızıl aslan kız şeyhimizi kapıverdi

Pansed murîd tîjnezerê

O keskin bakışlı ayrıca beş yüz müridi

Belav kirin ji wê derê

Hepsini oralarda birden dağıtıverdi

Eslansurrê şêrheybetê

O aslan karakterli ve bakışlı etti böyle

(Teyran, 2014: 207)

Ayrıca Mutasavvıf Aleviler arasında şöyle bir inanış vardır: Peygamberimiz Mi'rac yolunda iken Arşa varınca karşısına bir arslan çıkıp yolunu kesmiş. Peygamberimiz o zaman parmağındaki yüzüğü çıkarıp arslana atmış. Arslan yüzüğü ağzına alıp yoldan çekilmiş. Ertesi gün Peygamberimiz Mi'rac'ı anlatmaya başlayınca Hz. Ali ağzından yüzüğü çıkarıp ona vermiş. Bundan dolayı Hz. Ali “Esedullah” lakabıyla anılır (Pala, 2004: 26-27).

Bu açıdan Feqîyê Teyran'ın şiirlerinde de “arslan” için “esed” tabiri kullanılır.

Sofî dibên ya şêx meded

Bizlere yardım et sofiler diyordu

Bêhede dijwar e esed

O aslan haddinden çok çetindi, zordu

Vala kirin zîn bê'eded

Sayısız biniciyi eğerlerinden atıyordu

Davêt û awur nadetê

Atıyordu onları bakmadan geriye bile

(Teyran, 2014: 208)

3.2.1.5. Hesp, Feres (At)

Klasik şiirde atların çeşitlerinden, atla ilgili eşyaya varıncaya kadar birçok şekillerde attan bahsedilmiştir. Klasik şairler atları “hesb/esb, feres, küheylan, gibi adlarla anmışlardır (Pala, 2004: 40-41).

Min postekî bakî divê

Ben ebedi kalan bir bir post istiyorum

Kewser ji dest saqî divê

Sakinin elinden Kevser istiyorum

Qelbê xwe muştâqî divê

İştîyak sahibi bir kalp istirorum

Hepsek divê kiç pê re tê

Kızı götürecek bir at gerekmekte

(Teyran, 2014: 216)

Şewket nekir we panseda

Cesaretiniz yok beş yüz adam da

Pêla ku Şêx bir eseda

Aslanlar Şeyh'i götürdüğü zamanda

Mêrek nebû di ava we da

Bir yiğit bile yoktu sizin aranızda

Hespê xwe bajot ser ketê

Ancak kaçtınız atlarınızı sürmekle

(Teyran, 2014: 208)

Têt bi lez şubhetê bayê

Hızlıca gelmektedir, andırıyor rüzgârı

Li feresê çeng ji hewayê

Atın üzerinde havalanmıştır kanatları

Di menzîla sanî gihayê

İkinci konakta onların yanına yetişti

Roja pêşîn bi rê ketê

Evvelki gün yola düşmüştü gelmeye

(Teyran, 2014: 218)

Feqî, atların bu özelliklerinin yanında atın güzel mizacı ile kendi mizacı arasında da ilişki kurar.

Min hespekî çûnxweş divê

Ben hoş yürüyüşlü bir at isyterim

Kumêtekî kapreş divê

Siyah bacaklı bir kümeyt isterim

Çapxwûnekî pirmeş divê

Sûratli ve çok koşan birini isterim

Xwoşçûn bi teb'ê min ketê

Hoşça gidiş uyuyor karakterime

(Teyran, 2014: 216)

3.2.1.6. Beraz, Wehş (Domuz, Hıncır)

Domuz etinin yenmesi dinimizce haram olduğu gibi, domuzlara çobanlık yapılması da caiz değildir. Feqîyê Teyran'ın Şêxê Sen'an şiirinin içeriğinde Hristiyan Ermeni bir kıza âşık olan Şeyh'in durumu anlatılır. Ancak kız Şeyh'e kavuşmak için bazı şartlar ileri sürer: İbadetini kilisede yapması, Kur'an-ı Kerim'i yakması, şarap içmesi, zünnar bağlaması ve domuz çobanlığı yapması bu şartların başlıcalarıdır.

Murşidê pêxwas û tazî

O artık yalın ayak ve çıplak bir mürşitti

Cih li ser postê berazî

Domuzun postu üzerinde yer edinmişti

Sedefa dur tê dixwazî

İçinde misk bulunan sedefi istemişti

Ji her dû lêvan şerbetê

Her iki dudağından şerbet dökülmekte

(Teyran, 2014: 204)

Heblek şedîd tu çar bike

Çare sapasağlam bir halat bulman

Wehşê mezin hevsar bike

Onu büyük domuza yular yapman

Darê kutanê kar bike

Ona karşı dayak sopası kullanman

Hetta li te êvar ku tê

Akşam olana kadar kalsın böylece

(Teyran, 2014: 205)

3.2.2. Kozmik Âlem

3.2.2.1. Qerîn/Qîran (Kıran)

Kelime anlamı yan yana gelme olan kıran bir klasik astronomi terimi olarak iki gök cisminin bir burçta birleşmesi (Yıldırım, 2014: 186) demektir ki Feqî burada Şeyh'i ve kızı kastetmektedir. Eğer Ay "Müşteri" (Mars) gezegeni ile aynı burçta

birleşirse bu birleşme çok kutlu sayılır ve bu sırada doğan kimselerin yumuşak huylu, iffetli, alçakgönüllü ve cömert olacaklarına inanılır (Pala, 2004: 344).

Hâşâ hebin ev reng beşer!

Hâşâ, olamaz ki onun gibisi insan!

Roj bû ji şerqê hate der

O bir güneşti de doğuverdi doğudan

Bûne qerîn her du nezer

Her ikisinin bakışı olmuştu kıran

İhsan ji fedl û nî'metê

Lütuftan ve nimetten bir iyilik ile

(Teyran, 2014: 186)

3.2.2.2. Stêra Seadetê (Saadet Yıldızı)

Klasik astronomiye göre Zühre (Venüs) ile Mars (Müşteri) gezegenleri saadet ve kutluluk yıldızlarıdır. İkisine birden “Sadeyn” (İki Uğurlu) denilir. Tek başlarına ise Venüs’e “Sa’d-i Asgar” (Küçük Kutlu); Mars’a da “Sa’d-i Ekber (Büyük Kutlu) adı verilir. Yıldızların uğurlulukları ve uğursuzlukları bu teoriden çıkmıştır (Yıldırım, 2014: 181).

Wan got xiyala qenc ev e

Onlar en iyi hayal budur dediler

Hemyan qebûl kir bê xef e

Korkusuzca hep bunu kabul ettiler

Sofi cemi’ bûn bi şev e

Sofiler geceleyin bir araya geldiler

Heta stêra seadetê

Beklediler saadet yıldızı çıkana dek

(Teyran, 2014: 181)

Şairin bir sonraki “bend” de kullandığı “Müşteri çıkana kadar” ifadesinden onun Saadet Yıldızından Mars ‘ı kastettiği anlaşılmaktadır.

Hetta ku derket Muşterî

Müşteri yıldızı doğuncaya kadar

Cumle cema bûn seferî

Sefere çıkmak için hepsi toplandılar

Ewwel ve rê bûn seherî

Seher vaktinin başında yola çıktılar

Şêx birne nêv xiyaretê
(Teyran, 2014: 181)

Şeyh'i götürdüler kabir ziyaretine

3.2.2.3. Muşterî (Mars)

Altıncı Felek'te yer alan bir gezegendir. Klasik astronomide bunun etkisi altında doğan kimselerin terbiyeli, iyiliksever, yumuşak huylu ve cömert olduklarına inanılır. Büyük Kutlu olarak Feleğin kadısı ve hatibidir. Hâkim olduğu günler Pazartesi ve Perşembedir. Mavi renk ona aittir (Yıldırım, 2014: 181).

Ayrıca bunun etkisi altında doğanlar düzgün ve güzel söz söylerler (Pala, 2004: 344).

Şiirin kahramanlarından olan Şeyh, kızla (sevgili) yakınlık kurmak için “Muşterî” yıldızının doğmasını bekler ki bu şekilde sevgili ona teslim olsun ve onu doğru yola getirsin.

Nêzîk dibit ew dêmdur e

Yakınlık kurulacak o inci yanaklıyla

Şêxê me ger sahibsir e

Eğer bizim şeyhimiz sahip ise sırlara

Teslîm dibit keç bi me re

Bizimle beraber kız teslim olacak ona

Zû tîne ser selahetê

Onu tez elden getirecektir doğru yola

(Teyran, 2014: 181)

Hetta ku derket Muşterî

Müşteri yıldızı doğuncaya kadar

Cumle cema bûn seferî

Sefere çıkmak için hepsi toplandılar

Ewwel ve rê bûn seherî

Seher vaktinin başında yola çıktılar

Şêx birne nêv xiyaretê

Şeyh'i götürdüler kabir ziyaretine

(Teyran, 2014: 181)

3.2.3 Bitkiler

3.2.3.1. Sosin (Süsen, Zambak)

Susam çiçeği ve bir cinsine kılıç otu da denilen (Yıldırım, 2014: 200) bu çiçek daha çok sivri ve uzun yaprakları nedeniyle şiirde yer alır.

Kılıç otu ifadesi Feqî'nin şiirlerinde sevgilinin dili, hançer, kirpik ve tuzakla ilişkilendirilmesine neden olmuştur.

Sosin zebana çerx sehîh

O süsen dilli ve o doğru hareketli dilber

Wê got bi ezmanê fesîh

Açık seçik bir dille şeyhe şunları söyler

Er tê bi ser dînê Mesîh

Mesih dinine geçmeyi kabul etsen eğer

Belkî bikim rîayetê

Belki o zaman uyarım senin isteklerine

(Teyran, 2014: 200)

3.2.3.2. Gul (Gül)

Klasik şiirde en çok sözü edilen çiçek güldür. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı münasebeti vardır (Pala, 2004: 171). Şiirlerde bazen gül bunlara, bazen de bunlar güle benzerler.

Feqî de şiirinde sevgilinin yanağını güle benzetmiştir.

Narê keçê dagirt hinav

Kızın ateşi onun ciğerini yakıverdi

Dêma gulî nûr hate nav

Gül gibi yanakta da nur belirdi

Eksa îlahî daye nav

Bu dâhili nur tanrısal bir yansıma idi

Mezher dîye sebr jê netê

Sabredemedi mazharı gördü diye

(Teyran, 2014: 178)

3.3. TOPLUM

3.3.1. Süs Eşyaları

3.3.1.1. Lu'lu' (İnci)

Özellikle nisan ayında sahile çıkan sedef midyeye benzeyen kapakçığını açar, o sırada karnına düşen yağmurun damlasını yutarak denize döner. Denizdeki tuzlu su ortamında bu saf yağmur tanesinden acı duyan sedef bu acıdan kurtulmak için bir sıvı salgılar, bu sıvının katılaşmasından inci meydana gelir (Pala, 2004: 126).

Sevgilinin dişleri, teri, taktığı yüzük ve elinde taşıdığı şarap bardağı için bir benzetme unsuru olarak kullanılan inci “sedef “ denilen deniz hayvanının karnında oluşur.

Qameta sekran û mestan

Sarhoş ve mest edici bir endamdır

Horiya lu'lu' di destan

O hurinin elinde ise inci vardır

Birme dêra xaçperestan

Beni haclılar kilisesine götürmüştür

Xelweya emxane tê

Çilehaneye dönüşen bir halvete

(Teyran, 2014: 176)

3.3.1.2. Sedef-Dur (Sedef-İnci)

İnci, sedef denilen deniz hayvanının karnında meydana gelir. Özellikle Nisan ayında sahile çıkan sedef midyeye benzeyen kapakçığını açar, o sırada karnına düşen yağmurun damlasını yutarak denize döner. Denizdeki tuzlu su ortamında bu saf yağmur tanesinden ızdırap duyan sedef bu ızdıraptan kurtulmak için bir sıvı salgılar, bu sıvının katılaşmasından inci elde edilir (Pala, 2004: 126).

Murşidê pêxwas û tazî

O artık yalın ayak ve çıplak bir mürşitti

Cih li ser postê berazî

Domuzun postu üzerinde yer edinmişti

Sedefa dur tê dixwazî

İçinde misk bulunan sedefi istemişti

Ji her dû lêvan şerbetê
(Teyran, 2014: 204)

Her iki dudağından şerbet dökülmekte

3.3.1.3. Eqîq (Akik)

Kırmızı renkli değerli bir taştır. Süheyl yıldızının etkisiyle bu rengi kazandığına inanılan taş, adı geçen yıldızın en parlak şekliyle görüldüğü Yemen’de çıkarılır (Yıldırım, 2014: 184).

Sevgilinin dudağı renk açısından bu taşla benzetilir. Bu benzetme yapılırken akikin kanı durdurma ve kalbe kuvvet verme özellikleri de dikkate alınmaktadır.

Ji rehtiya cehdê terîqê	Yorulmuşlardı yolda yürümeyle
Çengela wê leb ‘qîqê	O akik dudaklı kendi çengliyle
Zû gemî kêşa xerîqê	Gemiye erken çekmiş oldu sahile
Hate bextê dewletê	Geldi devletin bahtına, ikbaline

(Teyran, 2014: 184)

3.3.1.4. Durdane (Dürdane, Bir İnci Türü)

İnci, sedef denilen deniz hayvanının karnında oluşur (Pala, 2004: 126). İncilerin en değerlisi tek olan incidir ki buna “dürdane” adı verilir (Yıldırım, 2014: 202).

Klasik şiirde hem sevgilinin dişleri ve teri için hem de aşığın döktüğü gözyaşı için kullanılır ve parlaklığıyla şairlerin dikkatini çeker. Feqî, sevgiliyi içinde dürdane olan bir madene benzetir.

Muhriya ruhna şefîf î	Sen apaydın şeffaf bir güneşsin
Neynika şêxê şerîf î	Sen bu soylu şeyhin aynasısın
Mezhera şahê letîf î	Sen Latif olan Allah’ın mazharısın
Me’dena durdane tê	Sen bir madensin, içinde dürdane

(Teyran, 2014: 202)

3.3.1.5. Le'l (La'l)

Yakuta benzeyen kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Aslında beyaz bir taş olan la'l, çığır kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve bu etkiyle kırmızı renge bürünür. En değerlisi Badahşan dağlarında bulunur (Pala, 2004: 283).

Bu taşın rengi Doğu şiirinde daha çok şarap ve sevgilinin dudağını sembolize etmek üzere kullanılır ki Feqî de bu manada ele alır ve sevgilinin dudağını la'l'a benzettir.

Ser ta qedem t k neynik  

Baştan ayağa kadar sen bir aynasın

Mişqat   n ra b  şik  

  phesiz kandilsin nur saçmaktasın

Leble'l   s ma nazik  

Lal dudaklısın ve nazik simalısın

Tu muhriya letafet 

Ve sen bir letafet g neşisin de

(Teyran, 2014: 202)

3.3.1.6. Durra 'Eden (Aden İncisi)

Eskiden en g zel inciler Aden'de bulunduğu i in Klasik şiirde D rr-i Aden (Aden İncisi) tamlaması sık a kullanılır (Pala, 2004:126).

Ew mur     tahr beden

O m r     ki beden olarak tertemizdir

Perwaney  Durra 'Eden

Kendisi 'Aden İncisinin pervanesidir

Sof  li ber  erxan diden

Sofiler etrafında  ark etmektedir

Ji i  a 'er   a cennet 

Cennet gelininin aşk  etkisiyle

(Teyran, 2014: 183)

İncinin klasik şiirde sevgilinin di leri, teri ve vuslat  i in kullanıldığını daha  nce ifade etmi tik. Yukarıdaki d rtl kte de vuslat s z konusudur. Sevgili en g zel inci olan Aden İncisi'dir.    k da vuslata ermek i in incinin etrafında d nen pervanedir.

3.3.2. Günlük Hayatta Kullanılan Araçlar

3.3.2.1. Nafe (Nafe/Ur)

Nafe, Doğu Türkistan'ın Hatén bölgesinde yaşayan bir ceylan türünün göbeğinde bulunan ve kendisinden misk elde edilen bir urdur (Pala, 2004: 324). Erkek ceylanlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Misk avcıları sahralara kazık çakar ve ceylanların bu kazığa sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Hammadde olarak kullanılan bu urdan şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş (Pala, 2004: 324).

Klasik şiirde en çok söz konusu elde edilen koku ve maddelerden biridir. Feqî'nin şiirinde de sevgili ve kokusu birçok yönüyle miske benzer.

Tu ji ku ve tê ya rihsipî Ey aksakallı, sen nereden geliyorsun?

Nedbû ji hevalan vebî Kendi arkadaşlarından ayrılmıyordun

Reng e te jî 'işkek hebî Sanki sen de bir tür aşka tutulmuşsun

Bihn û bûya misk ji te tê Misk kokusu geliyor senden

(Teyran, 2014: 155)

Şêx gote wê bêşik we ye Şeyh ona dedi ki şüphesiz öyledir

Nafe bixwe qelbê me ye Bizim kalbimiz nafenin kendisidir

Bihn esera miska te ye Gelen koku senin miskin bir eseridir

Lew zahirî bihn ji me tê Kokunun benden gelmesi görünürde

(Teyran, 2014: 197)

Miska te ez rengzer kirim Senin miskin benim rengimi sararttı

İşqa te ez ebter kirim Senin aşkın da beni bir divane yaptı

Pêçam di dêrê wer kirim Beni katlayarak kiliseye doğru fırlattı

Îname ser vê haletê
(Teyran, 2014: 197)

Getirdi beni şu hale

3.3.2.2. Neynik / Mir'at (Ayna)

Orijinal ifadeler olan “neynik”ve “mir’at” eş anlamlı olup ikisi de ayna demektir. Neynik Kürtçe; mir’at Arapçadır (Yıldırım, 2014: 202).

Şêx go: “Tu necata min î

Şeyh dedi: “Sen benim kurtuluşumsun

Îhram û mîqata min î

Hem ihramımsın hem mikatımsın

Neynik û mîr’ata min î

Sen hem aynam hem de mir’atımsın

Ser ta qedem têk ru’yetê

Baştan ayağa görünensin bütün halinde”

(Teyran, 2014: 202)

Tasavvufta her şey zıddı ile kaim olduğu için Vücûd-ı Mutlak’ın zıddı olan adem-i mutlak bir ayna olarak düşünülür. Adem-i mutlak müstakil bir mevcudiyete sahip olmayıp aynada görülen bir hayal gibidir. Aynada akseden eşya bir gölgeden ibarettir. Allah bir an tecelli etmemeyi murad etse bütün mümkünat ve mezahir ortadan kalkar. Nitekim Allah insanı bir ayna olarak yaratmış. Onda zatının güzelliğini seyreder (Pala, 2004: 47).

Muhriya ruhna şefîf î

Sen apaydın şeffaf bir güneşsin

Neynika şêxê şerîf î

Sen bu soylu şeyhin aynasısın

Mezhera şahê letîf î

Sen Latif olan Allah’ın mazharısın

Me’dena durdane tê

Sen bir madensin, içinde dürdane

(Teyran, 2014: 202)

Aynanın edebiyatta kullanılış sebeplerinin başında bir süs malzemesi oluşu gelir. Güzeller yanaya bakarak kendi güzelliklerinin farkına varırlar, yine ona bakarak süslenirler. Aynanın karşısındakini gösterme ve yansıtırma özelliği, gerçekte aslı olmayan bir şeyin bir hayal misali ortaya çıkmasıdır. Ayna aydınlık, parlak,

lekesiz ve pas tutmamış olduğu zaman iyi gösterir. Sevgilinin yüz aynasında bütün bu özellikler vardır (Pala, 2004: 47).

Aşağıdaki dizelerde de şair, sevgiliyi aynaya benzetmektedir.

Ser ta qedem t�k neynik �	Baştan ayağa kadar sen bir aynasın
Mişqat � n�ra b� şik �	şüphesiz kandilsin nur saçmaktasın
Leble'l � s�ma nazik �	Lal dudaklısın ve nazik simalısın
Tu muhriya letafet�	Ve sen bir letafet g�neşisin de

(Teyran, 2014: 202)

3.3.2.3. Atlas (Desensiz, d z kumaş)

Desensiz, d z kumaşa atlas denir (Yıldırım, 2014: 214). Bu kumaş bu adını hi bir taayy n n olmadığı dokuzuncu felekten almaktadır (Pala, 2004: 41). Yani atlas aslında dokuzuncu feleğe denir. Hayalen kurulan şekil benzerliğinden dolayı bu isim desensiz d z kumaşa verilmiştir ki Feq  de bu manada kullanmıştır.

H�riya bade firoř �	Sen bade satıcılığını yapan bir hurisin
şev � roj xemr� dinoř�	Geceleri gündüzleri şarap i�mektesin
Etles � kemxan di poř�	Atlas ve ipek kumařlar giymektesin
Her bi z�r � z�net�	Her zaman altın ve ziynet var üzerinde

(Teyran, 2014: 214)

3.3.2.4. Necis Derman (Pis  la )

Necis derman, kelime anlamı pis  la  demektir.

Ku bikin li me lazim bûye	Ne yapalım, bunu yapmamız gerekir
Ger�� ne meřr�' dar� ye	Gerçi bu meřru olan bir �la� değildir
Derman necis bit me'f� ye	Ama �la� necis de olsa affedilmiřtir

Di merteba şerî'etê

Var bunun yeri şariat dairesi içinde

(Teyran, 2014: 180)

Şair burada helal-haram şeylerden bahseden “fıkıh” ilminin bir fetvasına, bir muafiyetine işaret etmektedir. Fıkha göre tedavi için helal ve temiz bir ilaç bulunmazsa, tedavi miktarınca pis ya da haram bir şeyden de istifade edilebilir.

3.3.2.5. Zinar (Zünnar, Örme Kuşak)

Papazların bir alamet olmak üzere bellerine bağladıkları uçları püsküllü örme kuşağa denir (Pala, 2004: 496). Bunu kullananlar uçlarını aşağıya doğru sarkıtırlar ve en ucuna da haç asarlar. Klasik şiirde saç benzetilir. Tasavvufta bir nev'i kendini Tanrı'ya adanmak, hizmet, sülûk ve riyazet alametidir (Pala, 2004: 496).

Tasavvuf literatüründe sevgiliyle hizmet akdi yapmayı ve ona boyun eğmeyi sembolize etmektedir (Yıldırım, 2014: 200). Nitekim kızın vuslat için ileri sürdüğü şartlardan bir tanesi de Şeyh'in zünnar bağlamasıydı. Aşağıdaki dizelerde bunu görmekteyiz.

Maşê meşayix ras bikin

Büyük şeyhin maaşını düzene koyalım

Nêzîkî xwe çavnas bikin

Kendimize yakın kılıp gözlerini açalım

Rahibsîfet lîbas bikin

Bir rahibin giydiği giysileri giydirelim

Şêx bê zinar bikêr netê

Şeyh zünnar bağlamadan yaramaz işe

(Teyran, 2014: 200)

3.3.2.6. Mişkat (Kandil, Fener)

Mişkat, içinde چراğların yakıldığı, büyük bir alanı aydınlatan kandil ve fenerlere “mişkat” denir (Yıldırım, 2014: 202). Nur ile birlikte anılan mişkat Kuran'da şöyle geçer: Allah göklerin yeri ve nurudur. Bu nur, içinde چراğlar yanan kandile benzer.” (Nur Suresi 35. ayet)

Ser ta qedem têk neynik î

Baştan ayağa kadar sen bir aynasın

Mişqat û nûra bê şik î

Şüphesiz kandilsin nur saçmaktasın

Leble'l û sîma nazik î

Lal dudaklısın ve nazik simalısın

Tu muhriya letafetê

Ve sen bir letafet güneşisin de

(Teyran, 2014: 202)

3.3.3. Şahsiyetler

3.3.3.1. Feridüddin Attar

Edebiyatta şairler ile eserleri arasında etkileşim söz konusudur, nasıl ki Melayê Cizîrî'nin şiirlerinde Hafizê Şîrazî'den bahsedilmekte ve eserlerinden Hafizê Şîrazî'den etkilendiği anlaşılmaktaysa (Doru, 2012: 25). Feqîyê Teyran da tasavvufi konularda Feridüddin Attar'ın tesirinde kalmıştır:

Şêxê gotî: Ya Şêx Etar e

Şeyh dedi ki: Ey Şeyh Attar!

Nazika min îxtiyar e

Benim tercih ettiğim o nazlı yar

Xaliq ji dêrê hinar e

Onu bana kiliseden yolladı Yaradan

Rê girtiye li pey me tê

Yola düşmüş peşimizden gelmekte

(Teyran, 2014: 218)

Tu şeyx 'Etarê sadiq î

Sen sadık biri olan Şeyh Attar'sın

Rast û durust î, xalik î

Yaradana karşı dürüst bir adamsın

Îro wekîlê mutleq î

Bugün artık sen vekil-i mutlaksın

'Ewnet ji fermana te tê

Himmet fermanı gelsin senden bize

(Teyran, 2014: 207)

“Şêxê gotî: Ya Şêx Etar e / Şeyh dedi ki: Ey Şeyh Attar!” “Tu şeyx 'Etarê sadiq î / Sen sadık biri olan Şeyh Attar'sın” dizelerinden hareketle Feqîyê Teyran'ın, Feridüddin Attar'dan etkilendiği anlaşılmaktadır.

3.3.3.2. Loqman (Lokman)

Peygamber olup olmadığı tartışmalı olan ve daha çok hekimlik yönüyle ün yapan Lokman bu açıdan hekimlerin piri olarak kabul edilir (Yıldırım, 2014: 175).

İsmi Kur'an'ın 31. Suresine verilen Lokman hakkında ilgili surenin 12. Ayeti şöyle başlamaktadır. “doğrusu biz Lokman’a Allah’a şükretsin diye ilim ve anlayış verdik.”

(http://www.kuranmeali.org/31/lokman_suresi/12.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx)

Hekimliğinin yanında hikmetli sözleriyle de meşhur olmuş ve klasik şiirde bu iki yönüyle kendisine atıfta bulunulmuştur. Klasik şiirde âşık genellikle bir hastadır, sevgilisi de onun derdinin tabibi olarak Lokman’dır.

Şêx go: Hekîm Îsa bitin

Şeyh dedi ki: Doktor İsa da olsa

Loqman ji qebrê rabbitin

Kabirden Lokman da kalksa

Daxa min bêdî nabitin

Yaram hafiflemez asla

Destê hekîman lê netê

Hekimlerin eli iyi gelmez ona

(Teyran, 2014: 175)

3.3.3.3. Hüsrev

Hüsrev ile Şirin adlı mesnevilerdeki erkek kahramanlardan biri. İran şahlarından birkaçı aynı adla anılırsa da içlerinden en meşhuru budur. Edebiyatımızda Ferhad ile Şirin veya Hüsrev ile Şirin adlı mesnevilerde vuslata eren bir âşık olarak ele alınır (Pala, 2004: 220).

Hüsrev ile Şirin mesnevisi Fars ve Türk edebiyatlarında Sasani hükümdarı Hüsrev Perviz ile Ermen melikesi Şirin’in efsanevi aşklarını konu alan bir türdür (Pala, 2004: 220).

Telmih, tenasüp ve tevriye yoluyla birçok şiirde yer alır. Feqî’nin aşağıdaki dizelerinde bunu görmekteyiz.

Pur pehlewânê şehsuwar

Binicilerin şahı olan nice cengâver

Hevriyê Şêx bûn sed hezar

Yüz bini Şeyh'in yoldaşları idiler

Ferhad û Xusrew nû diyar

Ferhat ile Hüsrev yeni göründüler

Danîn ji hespê qudretê

İndirdi onları kudret atından yere

(Teyran, 2014: 208)

3.3.3.4. Harut, Marut

Büyü ve sihirde meşhur olan meleklerin adıdır. (Pala, 2004: 194) Kur'an'da adları anılır. (Bakara/102) Allah'ın yeryüzüne imtihan için gönderdiği meleklerdir.

Mecrûh kirin şêran gelek

Yaraladı nice insanları aslanlar

Harût û Marûtê melek

O melek adına Harut ve Marutlar

Zincîr kirin ya çavbelek

Zincire bağlattı onlara ela gözlü yar

Li ser doşeka seltenetê

Oturdu saltanat döşeginin üstüne

(Teyran, 2014: 208)

3.3.4. İnsana Ait Unsurlar

3.3.4.1. Zulf (Zülf, Saç)

Klasik şiirde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Mû, gîsû gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur (Pala, 2004: 384). Şekli, kokusu ve rengi yönünden birçok beyte anlam verir.

Öncelikle saç, düzensiz, dağınık, uzun vs. durumlarıyla aşıkın aklını başından alır, esir eder, perişan eder (Pala, 2004: 384).

Nayên ji şêx ev hal û reng

Şeyhten bu hal ve tarz beklenmiyordu

Dûr e ji wî ev nav û deng

Namına ve şöhretine bu yakışmıyordu

Dîn bû ji ber zulfên di şeng

Güzel zülüfler yüzünden divane oldu

Ebter bi dunyayê ketê

Kendini çöllere vurdu deli bir şekilde

(Teyran, 2014:171)

Zulfan gelek ebter kirin

Zülüfler nice kimseleri delirtmişti

Cerg û hinav ker ker kirin

Onların ciğerini parça parça etmiştir

Pêça di Şamê werkirin

Sarıp sarmalayıp “Şam”lara atmıştır

‘Ebdal li sûka xurbetê

Aptal edip düşürdüler gurbet eline

(Teyran, 2014: 171)

Saçın rengi daima siyahtır. Asla başka bir renkte olamaz. Geleneğe göre saç her ne kadar örüklü, fes veya ferace altında gizli; sarışın, kıvılcık vs. renkli ise de klasik şiir onu daima kara ve dağınık görür ve gösterir (Pala, 2004: 384).

Sofi dibên: Ya ewliya!

Sofiler ona hitaben “ey evliya” dediler

Hubbê mede zulfê siya

Muhabbetini çalmasın o siyah zülüfler

Daîm heşîn nabit giya

Daimi bir şekilde yeşil kalmıyor bitkiler

Bihar û payzek pê ve tê

Bir baharı, bir de sonbaharı geçirmekte

(Teyran, 2014:190)

Şekil yönünden rişte, mâr, ejderha, yol, silsile, zincir vs. benzetilir. (Pala, 2004: 384)

Marê milê wê gestime

Omuzuna dökülen yılanlar beni ısırması

Zulfê di nazik bestime

Onun nazik zülüfleri beni bağlamış

Sani’ ji sun’an xwestime

Sanatkâr beni sanatını seyre çağırması

Da têr bibînim sun’etê

Sanatını doya doya göreyim diye

(Teyran, 2014: 190)

Koku yönünden anber, misk, nafe, reyhan vs. benzetilir. (Pala, 2004: 384)

Bayê gerandin aş li kar

Rüzgâr döndürüverdi değirmenleri

‘Enbersiyah çûne diyar

Anber siyahlılar gittiler hemen beri

Çerxê reşandin toz û ar

Çarkla dönüşü toz ve unu saçiverdi

Anîne rengê kaxetê

Getirdiler kâğıdın rengi haline

(Teyran, 2004: 191)

3.3.4.2. Çeşm, Çav (Göz)

Klasik şiirde en çok sözü edilen güzellik unsurlarından bir tanesi de gözdür. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır (Pala, 2004: 101).

Renk olarak ya siyah yahud elâdır.

Çeşmên di reş dîn kir gelek

Siyah gözler onu ziyadesiyle delirtti

Gezm û kevanê reşhelek

Halkalı siyah yay ve oklar da deli etti

Feryad ji Şêx çûne felek

Şeyhten yükselen feryatlar göğe erişti

Ji ah û fîxan mehbetê

İnleyip figan ediyordu aşk nedeniyle

(Teyran, 2014:171)

Sevgili, âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri, manalı bakışlarıyla adeta aşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde aşığın gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda göz ile birlikte kaşlar, kirpikler ve gamze de söz konusu edilir. Nitekim yukarıdaki dörtlükte “halkalı siyah yay”lardan maksat siyah saçlar, “ok”lardan maksat da o kaşların altındaki gözlerden yöneltilen bakışlardır. Yani kızın kaşları yaya, bakışları da oka benzetilmiştir.

3.3.4.3. Dêm (Yanak)

Yüzün en geniş kısmını kaplaması dolayısıyla yanak en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir (Pala, 2004: 181). Yanak aşığın baktığı ve daima bakmak istediği yerdir.

Husna keçê bû mezher e

Kızın güzelliği bir tecelli yeri oldu

Ew hûriya dêm xawer e

O güneş yanaklı huriye benziyordu

Şêx dî bi wechan çû ber e

Şeyh onu görünce eğilip yüzünü sürdü

Şerm û edeb qet jê netê
(Teyran, 2014: 178)

Hiç kalmadı onda hayâ ve terbiye

Yüzün sınırları içerisinde ilahi nurun yansımasının en çok görüldüğü yer “dêm” (yanak) bölgesidir. Mazhar ilahi nurun tecelli ettiği yere denir (Yıldırım, 2014:178). Tanrısal nurun etkisiyle al bir güle dönüşen yanak bu açıdan en iyi mazhar olarak kabul edilir.

Klasik şiirde bu açıdan genel olarak “yanak, nur ve mazhar” kelimeleri birlikte kullanılır.

Narê keçê dagirt hinav

Kızın ateşi onun ciğerini yakıverdi

Dêma gulî nûr hate nav

Gül gibi yanakta da nur belirdi

Eksa îlahî daye nav

Bu dâhili nur tanrısal bir yansıma idi

Mezher dîye sebr jê netê

Sabredemedi mazharı gördü diye

(Teyran, 2014: 178)

SONUÇ

Feqîyê Teyran'ın eserleri orijinaldir. Tarzı ilk kez kendisi tarafından kullanılmıştır. Şair; tarz, metod, yöntem, üslup ve içerik açısından klasik şairler arasında yer alır. Fakat dilin sadeliği ve açıklığı açısından halk şairleri arasında yer alır, oraya aittir.

İçerik açısından serbest tarzda şiirler yazmıştır. Bilindiği kadarıyla Feqî, Kürt edebiyatı tarihinde Bersîsê Abîd, Şêxê Sen'an gibi eserleriyle tasavvuf kültürü hakkında hikâyeler yazan ilk şairdir.

Şêxê Sen'an destanıyla verilmek istenen bazı mesajların şunlar olduğunu ifade edebiliriz.

1. Dinsel yaşam bir tasavvufi disiplin ve mürşit rehberliğinde olmalıdır.
2. Şeyh aslında kızın yüzüne yansıyan ilahi nura âşık olmuştur.
3. İlahi nurun insanda tecellisi için onun müslüman veya erkek olması şart değildir.

Üslup olarak da Feqî'nin dili sadedir, klasik edebiyat mazmunlarını fazla kullanmamıştır. Şair, klasik şairler içinde dilin kullanımı açısından dilin sadeliğini temsil etmektedir. Şiirlerinde kendi döneminde halkın dilini açık ve sade bir şekilde kullanmıştır.

Dilo rabe, dilo rabe

Ey gönül kalk, ey gönül kalk

Veke çavan ku êvar e

Aç gözlerini akşam olmaktadır

Nezano bes di xew da be

Yeter uykuda kal, cahil ahmak

Bi newmê ra mebe yâre

Uyku ile dostluğun olmamalıdır

(Teyran, 2014: 49)

Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar azdır. Bazı Arapça ve Farsça kelime ve terimler kullanmışsa da akabinde çoğu kez Kürtçe kelimeleri de kullanmıştır. Mesela;

Sotim bi nar û agirî

Vê faniyê em j'ev kirî

(Teyran, 2014: 140)

dizelerinde geçen ve “ateş” anlamına gelen “nar” ve “agir” kelimeleri gibi. Bütün bu özelliklerinden dolayı Feqîyê Teyran ve eserleri klasik Kürt edebiyatında mümtaz bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Adak, Abdurrahman (2013), Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk, Nûbihar yayınları, İstanbul
- Adak, Abdurrahman & Baluken, Yusuf & Acar, Hayrullah (2014), Gora Feqîyê Teyran, Nûbihar Akademî, Cild 1, Sayı 1
- Alan, Remezan (1997), Yûsif, Buda û Zembîlfiroş, Kovara War, Sayı 2, Sayfa 145-156
- Alptekin, Turan (2012), Yunus Emre Divanı ve Risaletun Nushiyyesi, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Aslanoğlu, Osman (2014), Pervîn-i İ'tisâmî Divanı'nın Tahlili, Doktora Tezi, Erzurum
- Bolelli, Nusrettin, (2015), Kùrt Bilginlerin Yazdıkları Bazı Eserlerin Tanıtımı, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Yıl 1, Cilt 1, Sayı 1, Bingöl
- Demirci, Mehmet (2009), Hadislerle Tasavvuf Kùltürü, Vefa yayınları, İstanbul
- Dêreşî, Seîd (2011), Dîwana Feqîyê Teyran, Lîs yayınları, Ankara
- Doru, Mehmet Nesim (2012), Mêlayê Cizîrî Felsefi ve Tasavvufî Görüşleri, Nubîhar yayınları, İstanbul
- Dêreşî, Seîd-Alîxanî, Pêzanê (1989), Diwana Feqîyê Teyran, Bağdat
- Eclûnî, (1997), Keşfûl Xefa, Beyrut.

- Geverî, Ayhan (2013), Yusuf û Zuleyxa Selîmiyê Hîzanî, Nûbihar Yayınları, İstanbul
- Güzel, Abdurrahman (2009), Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ yayınları, Ankara
- Kemikli, Bilal (2011), Sufi Şairin İzinde Şiir ve İrfan, Kitabevi yayınları, İstanbul
- Kılıç, Mahmud Erol (2014), Tasavvufa Giriş, Sufi yayınları, İstanbul
- Mcmillan, J. H. and Schumacher, S. Research in Education: Evidence-Based Inquiry (Sixth Edition), Pearson, London, 2006
- Orkin, Şeyhmus (2015), Feqîyê Teyran'ın Şiirlerinde Tasavvufi Unsurlar, Yüksek Lisans Tezi, Muş
- Parlatır, İsmail (2013), TDK Türkçe Sözlük, Yargı yayınları
- Pala, İskender (2011), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı yayınları, İstanbul
- Sadinî, M. Xalid (2014), Feqiyê Teyran, Jiyan, Berhem û Helbestên Wî, İstanbul
- Sadinî, M. Xalid (2010), Mela Huseyn Bateyî, Jiyan, Berhem û Helbestên Wî, Nûbihar yayınları, İstanbul
- Sağniç, Feqî Huseyn (2002), Dîroka Wêjeya Kurdî, İstanbul Kürt Enstitüsü yayınları, İstanbul
- Samur, Aziz (2012), Destana Zembilfiroş û Gulxatûnê, Zaningeha Mardin Artukluyê, Enstituya Zimanen Zindî yê li Tirkîyeyê, Mardin 2012
- Samur, Aziz (2015), Destana Zembilfiroş û Gulxatûnê, Nûbihar yayınları, İstanbul
- Şemo, Erebb (2015), Dimdim Kalesi, Edip Polat (çev.), Evrensel Basım Yayın, İstanbul
- Şemrexî, Huseyn (2013), Mem û Zîn, Ehmedê Xanî, Nubihar yayınları, İstanbul
- Türer, Osman (2013), Ana Hatlaıyla Tasavvuf Tarihi, Aytaç yayınları, İstanbul

Uludağ, Süleyman (2014), Tasavvuf ve Tenkit, Dergâh yayınları, İstanbul.

Uzun, Mustafa (2009), Türk Edebiyatı, Esen yayınları, Ankara

Yıldırım, Kadri (2014), Faki-yi Teyran Divan, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara

Yusif, Ebdilreqîb (1971), Dîwana Kirmancî, Necef, Irak

Zinar, Zeynelabidîn (1991), Nimûne Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî, 1. baskı, Stockholm

<http://www.turkcebilgi.com/nakarat> Erişim Tarihi: 24.09.2016

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57727442b50fe3.74977746 Erişim Tarihi: 28.06.2016

https://tr.wikipedia.org/wiki/Feqiy%C3%AA_Teyran Erişim Tarihi: 03.01.2016

<http://kurtedebiyati.blogspot.com.tr/2013/06/fegiye-teyran-kimdir-hayat.html> Erişim Tarihi: 03.01.2016

http://www.xn--edebiyatgretmeni-twb.net/soz_sanatlari_1.htm Erişim Tarihi: 14.06.2016

<http://mufidyuksel.com/category/tarihe-notlarim> Erişim Tarihi: 02.05.2016

http://www.kuranmeali.org/9/tevbe_suresi/82.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx Erişim tarihi: 05.06.2017

http://www.kuranmeali.org/31/lokman_suresi/12.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx Erişim tarihi: 12.06.2017

http://www.kuranmeali.org/2/bakara_suresi/102.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx Erişim tarihi: 29.06.2017

<https://eksisozluk.com/sirtlan--48116> (08.07.2017)

<https://eksisozluk.com/keftar--1405550> (08.07.2017)

<https://www.turkcebilgi.com/arastir?keyword=aslan> (08.07.2017)

